

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Παγκόσμια Πολιτική
Οικονομία

**Οι επιδράσεις του Εμπορικού Ισοζυγίου στην Ελληνική
Οικονομία την περίοδο 2002-2014**

Κοτταράς Αθανάσιος – Α.Μ. 3033201402018

ΚΟΡΙΝΘΟΣ ΜΑΡΤΙΟΣ 2016

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

University of Peloponnese

Faculty of Social and International Science

Department of Political Science and International Relations

Master of Arts (MA) in Global Political Economy

**The Effects of the Trade balance in the Greek Economy
during the Period 2002-2014**

Kottaras Athanasios – A.M. 3033201402018

CORINTH – GREECE, MARCH 2016

Οι επιδράσεις του Εμπορικού Ισοζυγίου στην Ελληνική Οικονομία την περίοδο 2002-2014

Σημαντικοί Όροι: Οικονομική Ανάπτυξη, Παραγωγικότητα, Ανταγωνιστικότητα, Εμπορικό ισοζύγιο, Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή εργασία διερευνά το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της Ελλάδας για την περίοδο 2002 – 2014 σε μια προσπάθεια ανάδειξης των εγγενών προβλημάτων μειωμένης ανταγωνιστικότητας, παραγωγικότητας και τη συσχέτιση που υπάρχει μεταξύ των παραπάνω μεταβλητών και της οικονομικής ανάπτυξης τόσο σε περίοδο ανάπτυξης όσο και σε περίοδο ύφεσης. Η συνεχής εξωτερική ανισορροπία που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία τις τελευταίες δεκαετίες υποδηλώνει την ύπαρξη σημαντικών δομικών προβλημάτων τα οποία αποτελούν και τη γενεσιουργό αιτία της οικονομικής κατάρρευσης της χώρας. Η ραγδαία υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας τα τελευταία χρόνια εμπόδισαν τη δημιουργία ενός βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης το οποίο βασίστηκε στην υπερκατανάλωση με τη χρήση εξωτερικού δανεισμού, δημόσιου και ιδιωτικού. Με το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης και την αδυναμία περεταίρω δανεισμού της χώρας η εύθραυστη ανάπτυξη καταβαραθρώθηκε. Η εργασία παρουσιάζει την εξέλιξη της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας για την περίοδο 2002 – 2014 και μελετά το βαθμό και το εύρος βελτίωσής τους από την έναρξη της κρίσης και μετέπειτα. Σκοπός είναι να εξεταστεί αν η εφαρμογή των προγραμμάτων προσαρμογής, που έχουν υπογραφεί με του θεσμούς, έχουν βελτιώσει του δείκτες ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας. Το οικονομικό και κοινωνικό κόστος προσαρμογής είναι τεράστιο και για αυτό το λόγο θα πρέπει να εκτιμηθεί αν οι θυσίες δημιουργούν τις αναγκαίες συνθήκες για μία διατηρήσιμη ανάπτυξη με σταθερά θεμέλια.

The Effects of the Trade balance in the Greek Economy during the Period 2002-2014

Key Words: Economic Growth, Productivity, Competitiveness, Balance of Trade, Current Account Balance

Abstract

This dissertation examines trade deficit and the current account balance of the Greek economy for the period 2002-2014 in an attempt to highlight the inherent problems of reduced competitiveness, low productivity and to examine the correlation between those variables and economic growth during a period of economic growth and a period of recession. Continues external imbalance of the Greek economy, during the last decades, implies a substantial structural problem which constitutes the fundamental reason of the economic collapse of the country. The rapid decline of competitiveness and productivity, during the last years, hindered the creation of sustainable economic growth which was based on over-consumption with the use of foreign and private debt. The outbreak of global financial crisis and the inability of Greece to borrow money from third countries tumbled the fragile economy. The present study aims to examine whether the implementation of adjustment programs, which have been signed by the institutions, have improved the competitiveness and productivity indicators of the Greek economy. The economic impact and the social adjustment cost of the measures implemented in Greece are very high and for this reason should be assessed whether the sacrifices create the necessary conditions for a sustainable economic growth.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	- 3 -
Abstract.....	- 4 -
1 Εισαγωγή.....	- 7 -
2 Θεωρητικό Υπόβαθρο	- 9 -
2.1 Ανάπτυξη.....	- 9 -
2.2 Παραγωγικότητα.....	- 12 -
2.3 Ανταγωνιστικότητα	- 14 -
2.3.1 Δείκτες Ανταγωνιστικότητας.....	- 18 -
2.4 Εμπορικό Ισοζύγιο	- 20 -
2.4.1 Σημαντικότητα Εμπορικού Ισοζυγίου	- 21 -
2.5 Ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών	- 22 -
3 Διαχρονική εξέλιξη ελληνικής οικονομίας 2002-2014	- 24 -
3.1 Στατιστικά Στοιχεία Εμπορικού Ισοζυγίου Ελλάδος 2002 - 2014	- 24 -
3.1.1 Ο ρόλος του πετρελαίου στο εμπορικό ισοζύγιο	- 29 -
3.1.2 Αιτίες του μόνιμου εμπορικού ελλείμματος	- 31 -
3.1.3 Προοπτικές Εμπορικού Ισοζυγίου Ελλάδος.....	- 34 -
3.2 Στατιστικά Στοιχεία Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών Ελλάδας 2002 - 2014.....	- 40 -
3.2.1 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και Ευρωζώνη	- 51 -
3.2.2 Δίδυμα Ελλείμματα (Twin Deficits).....	- 55 -
3.3 Ανταγωνιστικότητα – Παραγωγικότητα Ελληνικής Οικονομίας 2002 – 2014.....	- 57 -
3.3.1 Δείκτες ανταγωνιστικότητας - παραγωγικότητας ελληνικής οικονομίας για την περίοδο 2002 – 2014	- 58 -
3.4 Συσχέτιση μεταξύ Ανταγωνιστικότητας – Παραγωγικότητας - Ανάπτυξης.....	- 75 -
4 Επίλογος - Συμπεράσματα.....	- 76 -
5 Βιβλιογραφία	- 79 -

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 3-1 Βασικοί Εμπορικοί Εταίροι.....	- 26 -
Πίνακας 3-2 Εισαγωγές – Εξαγωγές μεταξύ χωρών ΕΕ και Τρίτων χωρών	- 27 -
Πίνακας 3-3 Εισαγωγές – Εξαγωγές ανά κατηγορία προϊόντος (δισ. ευρώ).....	- 28 -
Πίνακας 3-4 Εξέλιξη Εξαγωγών στους βασικούς κλάδους (δισ ευρώ, σταθερές τιμές 2010)	- 39 -
Πίνακας 3-5 Έλλειμμα Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών / ΑΕΠ.....	- 44 -
Πίνακας 3-6 Ισοτιμία ευρώ - Δολάριο 2001 – 2014.....	- 47 -

Πίνακας 3-7 Αποταμιεύσεις, επένδυση και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως % ΑΕΠ - Ελληνική Οικονομία 2006-2014	57 -
Πίνακας 3-8 Δείκτης Ease of Doing Business	74 -

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 3-1 Εισαγωγές - Εξαγωγές Ελλάδας 2002 – 2014 (τρέχουσες τιμές)	25 -
Διάγραμμα 3-2 Εμπορικό Ισοζύγιο Ελλάδας 2002 – 2014 (τρέχουσες τιμές).....	25 -
Διάγραμμα 3-3 ΑΕΠ Ελλάδας 2002 – 2014 (τρέχουσες τιμές)	26 -
Διάγραμμα 3-4 Εισαγωγές – Εξαγωγές Προϊόντων Πετρελαίου 2004 – 2014.....	30 -
Διάγραμμα 3-5 Καθαρές Εξαγωγές Ελλάδας 2002 – 2014 (τρέχουσες τιμές – δις. δολάρια).....	32 -
Διάγραμμα 3-6 Επιτόκιο 10ετούς Ομολόγου 1993 – 2014.....	34 -
Διάγραμμα 3-7 Σχετικός λόγος εξαγωγών προς εισαγωγές και σχετικό μοναδιαίο κόστος εργασίας (σε σύγκριση με την ΕΕ-15), Ελλάδα 1960-2011	36 -
Διάγραμμα 3-8 Λόγος εξαγωγών προς εισαγωγές και δαπάνες για έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ, ΕΕ-15, 1995-2010 (μέσος όρος)	36 -
Διάγραμμα 3-9 Μεταβολή στα ελληνικά μερίδια αγοράς και μέση ετήσια ποσοστιαία (%) μεταβολή των εξαγωγών παγκοσμίως ως σύγκριση με το σύνολο, επιλεγμένοι κλάδοι, 2007-2011.	37 -
Διάγραμμα 3-10 Σύνολο Εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ 2002-2014	40 -
Διάγραμμα 3-11 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών Ελλάδας 2000 – 2014 (τρέχουσες τιμές).....	40 -
Διάγραμμα 3-12 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών Ελλάδας 2000 – 2014 (τρέχουσες τιμές).....	41 -
Διάγραμμα 3-13 Εξέλιξη Χρέους της Ελλάδας 2000 – 2014 (τρέχουσες τιμές)	41 -
Διάγραμμα 3-14 Έλλειμμα Ισοζυγίου ως % ΑΕΠ και οι Συνιστώσες του (τρέχουσες τιμές)	42 -
Διάγραμμα 3-15 Ιδιωτική Κατανάλωση ως % ΑΕΠ (τρέχουσες τιμές)	44 -
Διάγραμμα 3-16 Δείκτης Εξωστρέφειας (Εισαγωγές + Εξαγωγές / ΑΕΠ, τρέχουσες τιμές)	49 -
Διάγραμμα 3-17 Δημόσιο Έλλειμμα % ΑΕΠ.....	50 -
Διάγραμμα 3-18 Ακαθάριστες – Μικτές Αποταμιεύσεις (Εκατομ. Ευρώ).....	50 -
Διάγραμμα 3-19 Καθαρή Αποταμίευση (Εκατομ. Ευρώ).....	51 -
Διάγραμμα 3-20 Ρυθμός Πληθωρισμού, Ελλάδα και Ευρωζώνη (HICP)	53 -
Διάγραμμα 3-21 Εμπορικό Ισοζύγιο Ευρωζώνης (19 χωρών)	54 -
Διάγραμμα 3-22 Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (Ευρωζώνη).....	60 -
Διάγραμμα 3-23 Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (Ευρωπαϊκή Ένωση)	60 -
Διάγραμμα 3-24 Συνολική Καταναλωτική Δαπάνη Γενικής Κυβέρνησης % ΑΕΠ	63 -
Διάγραμμα 3-25 Μισθολογική Δαπάνη Γενικής Κυβέρνησης % ΑΕΠ.....	64 -
Διάγραμμα 3-26 Κόστος Εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.....	66 -
Διάγραμμα 3-27 Κόστος Εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε σχέση με 35 κύριους Εμπορικούς Εταίρους.....	66 -
Διάγραμμα 3-28 Καθαρές Αποδόσεις επί του Καθαρού Κεφαλαιακού Αποθέματος (2002 = 100).-	68 -
Διάγραμμα 3-29 Δείκτης Balassa κλάδος Υπηρεσιών.....	69 -
Διάγραμμα 3-30 Δείκτης Vollrath κλάδος Υπηρεσιών.....	69 -
Διάγραμμα 3-31 Δείκτης Εντάσεως Εμπορίου (Υπηρεσιών – Εμπορευμάτων).....	70 -
Διάγραμμα 3-32 Εξαγωγές Προϊόντων Υψηλής Τεχνολογίας (% Συνολικών Εξαγωγών)	71 -
Διάγραμμα 3-33 Εξαγωγές κατά κατηγορία προϊόντων 1995 – 2013 (σταθερές τιμές = 2010).....	72 -
Διάγραμμα 3-34 Global Competitiveness Index 2002-2014	73 -
Διάγραμμα 3-35 Άμεσες Ξένες Επενδύσεις % ΑΕΠ, 2004-2014.....	75 -

1 Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα βρίσκεται απέναντι στη μεγαλύτερη οικονομική κρίση της μεταπολεμικής ιστορίας της. Από το 2008 έχει χάσει περίπου το 25% του ΑΕΠ της (σταθερές τιμές), η ανεργία έχει εκτοξευθεί στο 26,5% και το χρέος της γενικής κυβέρνησης στο 178,6% του ΑΕΠ, το οποίο το καθιστά μη βιώσιμο (ΕΛΣΤΑΤ, 2016). Σε ένα σκληρό κατάρρευσης, όπως αυτό που βιώνουμε τα τελευταία χρόνια, έχουν δημιουργηθεί ετερόκλητες δυνάμεις, εκείνες που προσπαθούν να ερμηνεύσουν τα αίτια της κρίσης με ορθολογικό τρόπο και άλλες έχοντας ως βάση το λαϊκισμό και το φανατισμό επιρρίπτουν συλλήβδην ευθύνες σε όλο το πολιτικό χώρο της χώρας. Ωστόσο πρέπει να καταστεί σαφές ότι η επιστροφή στο δρόμο της ανάπτυξης και της μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας θα επέλθει μόνο μέσα από την ανάδυση των πραγματικών αιτιών που οδήγησαν στην οικονομική κατάρρευση της χώρας και τη διόρθωση των χρόνιων παθογενειών της ελληνικής οικονομίας. Η δεσπόζουσα αντίληψη ότι η κρίση δημιουργήθηκε αυτοτελώς από τις χώρες του εξωτερικού και στη συνέχεια μεταδόθηκε στην Ελλάδα έχει μία βάση αλήθειας αλλά δεν αποτελεί την βασική αιτία του προβλήματος. Δυστυχώς ο δημόσιος διάλογος επικεντρώνεται κυρίως στην καταγραφή των αποτελεσμάτων της κρίσης (ανεργία, χρέος γενικής κυβέρνησης κλπ) και στις δημοσιονομικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η χώρα παραβλέποντας ίσως το μεγαλύτερο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η συνεχής εξωτερική ανισορροπία που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία τις τελευταίες δεκαετίες αναδεικνύει μια αδήριτη αλήθεια: τη μειωμένη ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας. Τα παραπάνω αποτελούν αδιαμφισβήτητα και τη μεγαλύτερη πρόκληση που πρέπει να αντιμετωπίσει η χώρα αφού για τη βελτίωσή τους απαιτούνται μακρόπνοες πολιτικές και ένα σταθερό στρατηγικό σχεδιασμό.

Η είσοδος μας στην ευρωζώνη το 2001 δημιούργησε τη ψευδαίσθηση ότι το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο δεν παίζει πλέον τον ίδιο κρίσιμο ρόλο όπως παλαιά αφού η συμμετοχή της χώρας σε μία νομισματική ένωση εξασφαλίζει τη σταθερότητα του νομίσματος και την αδυναμία κερδοσκοπικών επιθέσεων. Παρόλα αυτά η εμπειρία τόσο της Ελλάδας όσο και των άλλων χωρών της περιφέρειας έδειξε ότι η συνεχής συσσώρευση εξωτερικών ελλειμμάτων προερχόμενα από την μειωμένη ανταγωνιστικότητα, παραγωγικότητα και την αυξημένη εισαγόμενη κατανάλωση οδηγούν σε διόγκωση του εξωτερικού χρέους σε επίπεδα μη βιώσιμα. Το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης το 2007 και το πέρασμά της στην ελληνική

οικονομία το 2009 έφερε στην επιφάνεια τα χρόνια οικονομικά και πολιτικά προβλήματα της χώρας και τη διαπίστωση ότι η συμμετοχή μας στην ΟΝΕ¹ δεν αποτελεί πανάκεια.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία επιχειρεί να διερευνήσει τις πραγματικές αιτίες πίσω από το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Κεντρικό ερώτημα αποτελεί ο βαθμός συσχέτισης της ανταγωνιστικότητας, παραγωγικότητας και οικονομικής μεγέθυνσης της οικονομίας τόσο κατά την περίοδο της ανάπτυξης (2002-2009) όσο και κατά την περίοδο της ύφεσης (2009-2014). Η επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας του παραγωγικού συστήματος της ελληνικής οικονομίας αποτελεί ίσως την καταλληλότερη ερμηνευτική κλειδα της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης που γνώρισε η χώρα από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και τις αρχές του εικοστού αιώνα στηρίχτηκαν σε βάσεις που την κατέστησαν εγγενώς ευάλωτη στην επερχόμενη κρίση. Στη μελέτη αναλύονται η διαχρονική εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας – παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας για την περίοδο 2002 – 2014, οι βασικές αιτίες που οδήγησαν στην επιδείνωση τους και ο βαθμός ανάκτησής τους την περίοδο μετά την κρίση και την εφαρμογή των προγραμμάτων προσαρμογής (2009 - 2014). Σίγουρα το δομικό πρόβλημα της χαμηλής ανταγωνιστικότητας υπερβαίνει χρονικά την ένταξη της χώρας στην ζώνη του ευρώ ωστόσο σκοπός της τρέχουσας εργασίας είναι να εξεταστεί αρχικά η πορεία της ανταγωνιστικότητας αμέσως μετά την ένταξη της χώρας στη ζώνη του ευρώ και επιπλέον αν οι πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί από την έναρξη της ύφεσης και μετέπειτα, έχουν οδηγήσει σε βελτίωση των δεικτών ανταγωνιστικότητας. Η αύξηση της ανταγωνιστικότητας του παραγωγικού συστήματος της χώρας, που θα οδηγήσει σε ισορροπία των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου, αποτελεί την αναγκαία συνθήκη για την επιστροφή της οικονομίας σε ρυθμούς ανάπτυξης. Η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα αποτελούν βασικούς παράγοντες οικονομικής μεγέθυνσης. Είναι μεγέθη αλληλεξαρτώμενα και συνεπώς μόνο με τη βελτίωσή τους μπορεί να οδηγηθεί ξανά η χώρα σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Για αυτό τα λόγο η ανάλυσή μας θα συμπεριλάβει και τους παράγοντες εκείνους που επηρεάζουν τους δείκτες ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Το υπόλοιπο μέρος της εργασίας χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο δεύτερο μέρος αναλύεται το θεωρητικό μέρος που σχετίζεται με την ανάπτυξη, τη παραγωγικότητα, την ανταγωνιστικότητα, το εμπορικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Γίνεται αναφορά στη μεταξύ τους σχέση, στο βαθμό αλληλεξάρτησης καθώς και τους παράγοντες

¹ Οικονομική και Νομισματική Ένωση

που τα καθορίζουν. Στο τρίτο μέρος εξετάζεται η διαχρονική εξέλιξη των παραπάνω δεικτών για την ελληνική οικονομία την περίοδο 2002 – 2014. Περιγράφονται μέσω αντιπροσωπευτικών δεικτών, το παραγωγικό μοντέλο της Ελλάδας, η εξέλιξη του δείκτη της ανταγωνιστικότητας και η σχέση τους με την ύφεση, το χρέος και τα εξωτερικά ελλείμματα. Το τελευταίο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει τα συμπεράσματα από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε.

2 Θεωρητικό Υπόβαθρο

Σε αυτό το μέρος της εργασίας θα αναλυθούν η ανάπτυξη, η παραγωγικότητα, η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μιας χώρας καθώς επίσης και το εμπορικό ισοζύγιο μαζί με το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Θα διερευνηθούν οι σημασίες αυτών, οι παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση των επιπέδων αυτών αλλά και οι τρόποι μέτρησης-αποτίμησής τους.

2.1 Ανάπτυξη

Με τον όρο ανάπτυξη σε επίπεδο χώρας εννοούμε την οικονομική μεγέθυνση που συντελείται σε ένα ορισμένο εύρος χρόνου. Στη συγκεκριμένη διάρκεια του χρόνου τα πραγματικά εισοδήματα αυξάνονται και ακολούθως αυξάνεται η κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών με αποτέλεσμα να ανεβαίνει το βιοτικό επίπεδο. Για τη μέτρηση της οικονομικής μεγέθυνσης χρησιμοποιείται το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) που μετρά το συνολικό εισόδημα το οποίο κερδίζει κάθε μέλος της οικονομίας. Το ΑΕΠ των ΗΠΑ σήμερα είναι τριπλάσιο σε σχέση με το αντίστοιχο του 1950. Ένας χρήσιμος δείκτης είναι και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ (ΑΕΠ / πληθυσμός). Σε ότι αφορά στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ παρατηρείται ότι το επίπεδό του είναι υπερδιπλάσιο από το αντίστοιχο του 1950. Οι διαφορές εισοδήματος από περίοδο σε περίοδο και από χώρα σε χώρα οφείλονται στο βαθμό αξιοποίησης των τριών συντελεστών της παραγωγής, δηλαδή του κεφαλαίου, της εργασίας και της τεχνολογίας (Mankiw, 2002). Για την κατανόηση του τρόπου αλληλεπίδρασης μεταξύ των τριών παραπάνω συντελεστών χρησιμοποιείται το υπόδειγμα οικονομικής μεγέθυνσης του Sollow (1956). Βασίζεται στην προσφορά και τη ζήτηση των αγαθών: η προσφορά των αγαθών καθορίζει πόσο προϊόν θα παραχθεί σε δεδομένη χρονική στιγμή, ενώ η ζήτηση καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα κατανομηθεί μεταξύ των εναλλακτικών χρήσεων.

Συνάρτηση προσφοράς $Y = F(K, L)$ όπου Y : παραγόμενο προϊόν, K : απόθεμα κεφαλαίου και L : εργατικό δυναμικό. Το παραγόμενο προϊόν εξαρτάται από το απόθεμα κεφαλαίου και το εργατικό δυναμικό. $Y/L = F(K/L, 1)$.

Η οικονομία μπορεί να αναλυθεί χρησιμοποιώντας τη συνάρτηση παραγωγής που συνδέει το κεφάλαιο ανά εργάτη με το παραγόμενο προϊόν ανά εργάτη. Η κλίση της συνάρτησης παραγωγής δείχνει πόση ποσότητα πρόσθετου προϊόντος ανά εργάτη παίρνουμε από μια πρόσθετη μονάδα κεφαλαίου ανά εργάτη.

$$MPK = f(k+1) - f(k).$$

Στη συνάρτηση παραγωγής εκφράζεται το φθίνον οριακό προϊόν του κεφαλαίου: κάθε πρόσθετη μονάδα κεφαλαίου παράγει λιγότερο προϊόν σε σύγκριση με την προηγούμενη. Η ζήτηση για αγαθά στο υπόδειγμα προέρχεται από την κατανάλωση και την επένδυση. Το παραγόμενο προϊόν ανά εργάτη (y) διαιρείται στην κατανάλωση ανά εργάτη (c) και στην επένδυση ανά εργάτη (i). $y = c + i$. Το εισόδημα που δεν καταναλώνεται, αποταμιεύεται. $i = sy$, όπου I = συσσώρευση κεφαλαίου, s = ποσοστό αποταμίευσης.

Διαχρονικές αυξήσεις στο απόθεμα του κεφαλαίου θα οδηγήσουν σε οικονομική μεγέθυνση. Δύο δυνάμεις που προκαλούν τη μεταβολή του αποθέματος κεφαλαίου είναι η επένδυση (π.χ. ανέγερση νέων εργοστασίων) και η απόσβεση (φθορά του αποθέματος του κεφαλαίου).

Μεταβολή στο απόθεμα του κεφαλαίου = Επένδυση – Απόσβεση. Στο υπόδειγμα ενσωματώνεται ο παράγοντας της τεχνολογικής προόδου. Καθώς βελτιώνεται η διαθέσιμη τεχνολογία, αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας και αυτό μπορεί να οδηγήσει σε παρατεταμένη άνοδο του βιοτικού επιπέδου (Mankiw, 2002).

Στη μακροχρόνια περίοδο φαίνεται ότι το ποσοστό της αποταμίευσης μιας οικονομίας καθορίζει το μέγεθος του αποθέματος του κεφαλαίου της και επομένως το επίπεδο της συνολικής παραγωγής της. Η αύξηση του ποσοστού αυτού επιφέρει οικονομική μεγέθυνση, αύξηση της κατανάλωσης και αύξηση του βιοτικού επιπέδου. Σκοπός των υπευθύνων χάραξης της οικονομικής πολιτικής είναι η μεγιστοποίηση της ευημερίας των πολιτών. Τα ίδια τα άτομα δεν ενδιαφέρονται για την ποσότητα του συνολικού κεφαλαίου στην οικονομία, ούτε και για την ποσότητα της παραγωγής. Αυτό που τους ενδιαφέρει είναι η ποσότητα των αγαθών και των υπηρεσιών που μπορούν να καταναλώσουν. Έτσι σκοπός γίνεται η επίτευξη σταθερής κατάστασης της οικονομίας με το μέγιστο επίπεδο

συσσώρευσης κεφαλαίου (επίπεδο χρυσού κανόνα της συσσώρευσης του κεφαλαίου) (Edmund, 1961).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρας που επέτυχε οικονομική μεγέθυνση είναι η Γερμανία. Βγήκε από το Β' παγκόσμιο πόλεμο σε κατάσταση απόλυτου χάους. Ξεκινώντας με το μεγαλύτερο μέρος του αποθέματος κεφαλαίου κατεστραμμένο, το ποσοστό της αποταμίευσης παρέμεινε σταθερό, νέες επενδύσεις προστέθηκαν με την αύξηση της παραγωγής και επετεύχθη σημαντική οικονομική μεγέθυνση.

Στο υπόδειγμα Solow το ποσοστό της αποταμίευσης είναι ο κύριος καθοριστικός παράγοντας του αποθέματος κεφαλαίου και του επιπέδου παραγωγής. Σε ότι αφορά την αύξηση του πληθυσμού σε μία χώρα το υπόδειγμα εξηγεί ότι το συνολικό απόθεμα κεφαλαίου ανά εργάτη θα μειωθεί και θα επιφέρει μείωση του εισοδήματος ανά εργάτη. Επομένως θα καταστεί μια χώρα φτωχότερη, όταν ο αριθμός των εργατών αυξηθεί πολύ γρήγορα.

Στο υπόδειγμα ενσωματώνεται επίσης και ο παράγοντας της τεχνολογικής προόδου. Καθώς βελτιώνεται η διαθέσιμη τεχνολογία, αυξάνεται η παραγωγικότητα της εργασίας και αυτό μπορεί να οδηγήσει σε παρατεταμένη άνοδο του βιοτικού επιπέδου.

Κυριότεροι δείκτες για την αξιολόγηση της οικονομικής μεγέθυνσης μιας χώρας σύμφωνα με τον Mankiw (2002) είναι το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, το ποσοστό ανάπτυξης που προκύπτει, το κατά κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, το ποσοστό εθνικής αποταμίευσης, το ποσοστό ιδιωτικής κατανάλωσης, το ποσοστό κατανάλωσης του δημόσιου τομέα και το ποσοστό επενδύσεων σε κεφαλαιουχικά αγαθά και καινοτομίες.

Τα επιτελεία που χαράσσουν την οικονομική πολιτική προσπαθούν να ενθαρρύνουν την αύξηση της συσσώρευσης του κεφαλαίου μέσω της αύξησης της δημόσιας αποταμίευσης και της παροχής φορολογικών κινήτρων για την αύξηση της ιδιωτικής αποταμίευσης. Παράλληλα προσπαθούν να ενθαρρύνουν την τεχνολογική πρόοδο μέσω της δημιουργίας καινοτομιών, εξασφαλίζοντας προσωρινό μονοπώλιο μέσω του συστήματος ευρεσιτεχνιών και παρέχοντας σημαντικές τεχνολογικές εκπτώσεις σε επιχειρήσεις αφιερώνουν πόρους στην έρευνα και ανάπτυξη. Ένας ακόμα τρόπος παρέμβασης είναι η άμεση επένδυση για τη δημιουργία υποδομών (πχ δρόμων, γεφυρών, συστημάτων άρδευσης). Επιπλέον υπάρχει και ο παράγοντας ανθρώπινο κεφάλαιο, που δεν περιλαμβάνεται στο βασικό υπόδειγμα του

Sollow. Το ανθρώπινο κεφάλαιο βελτιώνεται - αυξάνεται μέσα από την εκπαίδευση από το σχολείο ως και το χώρο εργασίας (Mankiw, 2002).

2.2 Παραγωγικότητα

Η παραγωγικότητα ορίζεται συνήθως ως ο δείκτης μεταξύ του όγκου της παραγωγής ως προς τις χρησιμοποιούμενες εισροές. Είναι δηλαδή η αξία που παράγεται από τους εργαζομένους σε μια χρονική περίοδο. Η παραγωγικότητα μετράει το πόσο αποτελεσματικά χρησιμοποιούνται οι εισροές στην οικονομία για την παραγωγή ενός συγκεκριμένου όγκου προϊόντος/υπηρεσίας. Οι εισροές περιλαμβάνουν όλους τους συντελεστές παραγωγής (εργασία, κεφάλαιο, πρώτες ύλες, τεχνολογία, ενέργεια, πληροφορίες) (Atkinson, 2013). Οι δύο βασικότεροι συντελεστές της παραγωγικότητας είναι η εργασία και το κεφάλαιο. Η διαθέσιμη τεχνολογία της παραγωγής καθορίζει πόση ποσότητα προϊόντος παράγεται από δεδομένες ποσότητες κεφαλαίου και εργασίας. [Συνάρτηση παραγωγής $Y = F(K, L)$]

Η συνάρτηση παραγωγής αντανακλά τη διαθέσιμη τεχνολογία καθώς υπονοεί τον τρόπο που η τεχνολογία μετατρέπει το κεφάλαιο και την εργασία σε προϊόν. Η τεχνολογική αλλαγή μεταλλάσσει τη συνάρτηση της παραγωγής.

Η παραγωγικότητα μπορεί να εκφραστεί ως ο λόγος του παραγόμενου προϊόντος (Q) προς τον αριθμό των εργαζομένων (E) επί τις ώρες (h) εργασίας. Αυτός ο δείκτης, ο οποίος όταν βελτιώνεται έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της οικονομικής ευημερίας.

Προσδιοριστικοί παράγοντες της παραγωγικότητας είναι οι εξής:

α) Οι άνθρωποι πόροι ή το ανθρώπινο δυναμικό περιλαμβάνουν όλα τα άτομα που εμπλέκονται στην παραγωγική διαδικασία: τους εργαζόμενους, τους επιχειρηματίες, το διοικητικό προσωπικό και τα διοικητικά στελέχη.

β) Η τεχνολογία και οι καινοτομίες είναι επίσης καθολικά αναγνωρισμένες ως σοβαροί παράγοντες της παραγωγικότητας. Οι καινοτομίες αναφέρονται σε οτιδήποτε νέο, δηλαδή νέες ιδέες, νέα προϊόντα, μορφές οργάνωσης, διοίκηση ανθρώπινων πόρων. Σημαντικός παράγοντας για τη δημιουργία και την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών είναι η επένδυση στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης από το δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα.

γ) Ένας τρίτος προσδιοριστικός παράγοντας είναι οι οικονομίες μοναδιαίου κόστους, οι οικονομίες κλίμακας, οι οικονομίες κόστους συναλλαγών. Οι οικονομίες αυτές επηρεάζουν θετικά την παραγωγικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας αυξάνοντας την αποδοτικότητα

της παραγωγικής διαδικασίας στο σύνολο της. Το Μοναδιαίο Κόστος εκφράζεται ως ο λόγος του κόστους εργασίας προς τις μονάδες του παραγόμενου προϊόντος ($W \cdot E / Q$) όπου W = αμοιβή εργασίας, E = αριθμός εργαζομένων, Q = μονάδες παραγόμενου προϊόντος. Με τον όρο Οικονομίες Μοναδιαίου Κόστους εννοούμε την επιδίωξη μείωσης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος με αύξηση της αποδοτικότητας και των παραγόμενων μονάδων προϊόντος.

Οι Οικονομίες Κόστους Συναλλαγών αφορούν στη συμπίεση των εξόδων της Χρηματοοικονομικής Λειτουργίας, δηλαδή στη συμπίεση των τόκων και των συναφών εξόδων των λειτουργιών της διοίκησης, της έρευνας και ανάπτυξης, της διάθεσης και της παραγωγικής λειτουργίας.

δ) Τέταρτος σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας είναι οι υποδομές και οι πλουτοπαραγωγικοί πόροι. Οι όροι αναφέρονται συνήθως σε υλικές (τηλεπικοινωνίες, μεταφορές, ενέργεια) και σε άυλες υποδομές (ανθρώπινος παράγοντας, δημόσια διοίκηση). Οι πλουτοπαραγωγικοί πόροι αναφέρονται σε ανθρώπινους και μη παράγοντες (όπως υπέδαφος, γεωγραφική θέση).

ε) Τέλος, ένας παράγοντας που επηρεάζει όλους τους άλλους είναι το νομοθετικό πλαίσιο που ορίζει το κράτος. Είναι γενικά αποδεκτό ότι το κράτος, η πολιτική του, το νομικό και κανονιστικό πλαίσιο, η ποιότητα και η αποδοτικότητα του δικαστικού συστήματος επιδρούν σε όλους τους παράγοντες που προαναφέρθηκαν και συνολικά στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας (OECD, 2001).

Σύμφωνα με τον οργανισμό οικονομικής συνεργασίας και ανάπτυξης υπάρχουν 5 δείκτες μέτρησης της παραγωγικότητας:

1. Ποσοτικός δείκτης εκροής προϊόντος / ποσοτικός δείκτης εισροής εργασίας. (Labour productivity, based on gross output)
2. Ποσοτικός δείκτης προστιθέμενης αξίας/ ποσοτικός δείκτης εισροής εργασίας (Labour productivity, based on value added)
3. Ποσοτικός δείκτης προστιθέμενης αξίας/ ποσοτικός συνδυαστικός δείκτης κεφαλαίου και εργασίας. (Capital-labour MFP based on value added)
4. Ποσοτικός δείκτης προστιθέμενης αξίας/ ποσοτικός δείκτης εισροής κεφαλαίου (Capital productivity, based on value added)
5. Ποσοτικός δείκτης εκροής προϊόντος/ ποσοτικός δείκτης συνδυασμένων εισροών.(KLEMS Multifactor productivity)

Η επιλογή εξαρτάται από το σκοπό της μέτρησης αλλά και από τη διαθεσιμότητα των δεδομένων. Κάθε μέτρο διαθέτει συγκεκριμένα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα.

Ο δείκτης παραγωγικότητας της εργασίας (labour productivity) είναι ένα χρήσιμο μέτρο: σχετίζεται με τον πιο σημαντικό παράγοντα της παραγωγής και η μέτρησή του είναι σχετικά εύκολη. Επίσης ο δείκτης παραγωγικότητας της εργασίας είναι καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης του βιοτικού επιπέδου, μετρώντας το κατά κεφαλήν εισόδημα και από αυτή την άποψη έχει και πολιτική συσχέτιση. Ωστόσο αντικατοπτρίζει μερικώς την παραγωγικότητα της εργασίας σε όρους προσωπικών ικανοτήτων των εργαζομένων ή εντατικοποίησης της εργασίας τους. Η παραγωγικότητα της εργασίας αντικατοπτρίζει πόσο αποτελεσματικά συνδέεται η εργασία με τους άλλους συντελεστές της παραγωγής, πόσες άλλες εισροές είναι διαθέσιμες ανά εργάτη και κατά πόσο ενσωματώνονται ή όχι στις τεχνολογικές μεταβολές. Αυτό κάνει το δείκτη παραγωγικότητας ένα καλό σημείο αρχής για την ανάλυση κάποιων από αυτών των συντελεστών. Ένας τρόπος για προχωρήσουμε την ανάλυση είναι να στραφούμε στον πολυπαραγοντικό δείκτη παραγωγικότητας. Ο πολυπαραγοντικός δείκτης παραγωγικότητας βοηθά στο να διαχωριστεί η συνεισφορά της εργασίας, του κεφαλαίου, των άμεσων εισροών και της τεχνολογίας. Είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για την αποτίμηση της ανάπτυξης και τον έλεγχο της δυναμικής της οικονομικής ανάπτυξης στο μέλλον. Ωστόσο παραμένει ασαφής η διαφορά μεταξύ ενσωματωμένης και μη ενσωματωμένης τεχνολογικής αλλαγής. Ο πολυπαραγοντικός δείκτης παραγωγικότητας μετρά την άνοδο στις δυνατότητες παραγωγής αλλά αποτυγχάνει να αποτιμήσει τα αποτελέσματα των τεχνολογικών αλλαγών στην ανάπτυξη. Η μέτρηση της παραγωγικότητας αναγνωρίζει τη σχετική σημασία των διαφορετικών πηγών ανάπτυξης, όμως πρέπει ταυτόχρονα να συμπληρώνεται από ιστορικά δεδομένα και μελέτες αν κάποιος θέλει να ανακαλύψει τις πραγματικές αιτίες της ανάπτυξης και της καινοτομίας (OECD, 2001).

2.3 Ανταγωνιστικότητα

Σύμφωνα με το παγκόσμιο κέντρο ανταγωνιστικότητας, ανταγωνιστικότητα είναι σύνολο θεσμών, πολιτικών και παραγόντων τα οποία καθορίζουν το επίπεδο της παραγωγικότητας μιας χώρας (IMD, 2016). Ο ίδιος οργανισμός ορίζει επίσης την ανταγωνιστικότητα ως «το πώς μια οικονομία διαχειρίζεται το σύνολο των πόρων της και των αρμοδιοτήτων της για την αύξηση της ευημερίας των πολιτών της». Ο Porter (1990) μας προσφέρει έναν άλλο ορισμό της ανταγωνιστικότητας «η μόνη ουσιαστική έννοια της ανταγωνιστικότητας σε εθνικό

επίπεδο είναι η παραγωγικότητα». Παρόλα αυτά ο Atkinson (2013) επισημαίνει ότι δεν πρέπει να συγχέουμε την ανταγωνιστικότητα με την παραγωγικότητα και την αύξηση του Α.Ε.Π. Η ανταγωνιστικότητα όπως τονίζει σχετίζεται μόνο με τους κλάδους που παράγουν εμπορεύσιμα προϊόντα και υπηρεσίες για αυτό και μία ορθή ερμηνεία της ανταγωνιστικότητας είναι η ικανότητα μιας χώρας να εξάγει περισσότερα, σε όρους προστιθέμενης αξίας, από ότι εισάγει.

Το επίπεδο της παραγωγικότητας, προσδιορίζει το διατηρήσιμο επίπεδο ευημερίας που μπορεί να απολαμβάνει μία οικονομία. Οι πιο ανταγωνιστικές οικονομίες τείνουν να είναι σε θέση να προσφέρουν υψηλότερα επίπεδα εισοδήματος στους πολίτες τους. Το επίπεδο της παραγωγικότητας προσδιορίζει επίσης την απόδοση των επενδύσεων σε μια οικονομία. Καθώς οι αποδόσεις είναι οι καθοριστικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της μεγέθυνσης των οικονομιών, μια πιο ανταγωνιστική οικονομία είναι μια οικονομία που πιθανότατα θα αναπτυχθεί ταχύτερα στο μέσο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

Το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (WEF) δημοσιεύει, κάθε χρόνο, τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, την έκθεση ανταγωνιστικότητας. Από το 2005, το WEF στηρίζει την ανάλυση ανταγωνιστικότητας στον Δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας (Global Competitiveness Index GCI), ο οποίος εκτιμά και συνυπολογίζει τους μικροοικονομικούς και μακροοικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν, σύμφωνα με το WEF, την εθνική ανταγωνιστικότητα. Για την κατάρτιση του GCI το WEF, μετρά τις επιδόσεις των χωρών σε 12 βασικούς πυλώνες ανταγωνιστικότητας καθένας από τους οποίους απαρτίζεται από πλήθος μεταβλητών οι οποίες σταθμίζονται με διαφορετικά βάρη, ανάλογα με τη σπουδαιότητα που τους αποδίδεται σε σχέση με την επίτευξη της εθνικής ανταγωνιστικότητας.

Λόγω της κρισιμότητας του παράγοντα της ανταγωνιστικότητας για την ευημερία των πολιτών οι κυβερνήσεις και τα οικονομικά επιτελεία δίνουν μεγάλη έμφαση στην ενίσχυσή της. Βασικές μεταβλητές της ανταγωνιστικότητας είναι κατά το World Economic Forum:

1. **Θεσμικό περιβάλλον (Institutions):** Το θεσμικό περιβάλλον περιλαμβάνει το σύνολο του νομικού, κανονιστικού και διοικητικού πλαισίου εντός του οποίου ασκείται η οικονομική δραστηριότητα από τα άτομα, τις επιχειρήσεις και τα κράτη.
2. **Υποδομές (Infrastructure):** Η ύπαρξη εκτεταμένου και ικανού δικτύου υποδομών αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την διασφάλιση της αποτελεσματικής λειτουργίας

της οικονομίας αλλά και για το καθορισμό των τομέων και των κλάδων που αναπτύσσονται.

3. **Μακροοικονομικό Περιβάλλον:** Το WEF αξιολογεί ως σημαντικό παρά-γοντα για τις επιχειρήσεις αλλά και για το σύνολο της οικονομίας μιας χώρας την ύπαρξη σταθερού μακροοικονομικού περιβάλλοντος. Παρά το γεγονός ότι η ύπαρξη μακροοικονομικής σταθερότητας δεν αποτελεί, από μόνη της, ικανό παράγοντα για να αυξήσει τη παραγωγικότητα, αντίθετα η μακροοικονομική ανισορροπία εμποδίζει την επίτευξη υψηλής ανταγωνιστικότητας.
4. **Υγεία και βασική εκπαίδευση:** Το WEF θεωρεί ότι η υγεία του εργατικού δυναμικού είναι ζωτικής σημασίας για την ανταγωνιστικότητα και τη παραγωγικότητα. Ταυτόχρονα, η ποσότητα και η ποιότητα της βασικής εκπαίδευσης αυξάνουν, ειδικά στις σημερινές συνθήκες υψηλής εξειδίκευσης, την αποτελεσματικότητα του ανθρώπινου δυναμικού στο να προσαρμόζεται σε πιο προχωρημένες παραγωγικές διαδικασίες και τεχνικές.
5. **Ανώτατη εκπαίδευση και κατάρτιση:** Η ποιοτική ανώτατη εκπαίδευση και κατάρτιση είναι κρίσιμη για οικονομίες που επιθυμούν να μετακινηθούν σε υψηλότερο σημείο της αλυσίδας αξίας (value chain). Στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον που δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις σήμερα, είναι απαραίτητο μια εθνική οικονομία να διαθέτει μια δεξαμενή καλά εκπαιδευμένων εργαζομένων οι οποίοι είναι ικανοί να προσαρμόζονται στις αλλαγές και στις εξελισσόμενες ανάγκες της παραγωγικής διαδικασίας.
6. **Αποτελεσματικότητα αγοράς αγαθών.** Οι οικονομίες στις οποίες λειτουργεί υγιής ανταγωνισμός (δεν υπάρχουν ολιγοπώλια και μονοπώλια), αυξάνουν την παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητά τους και δημιουργούν προϊόντα ικανά να σταθούν επάξια στο διεθνή ανταγωνισμό.
7. **Αποτελεσματικότητα αγοράς εργασίας:** Το WEF προτάσσει ως σημαντικό παράγοντα για την επίτευξη ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος την ύπαρξη ευελιξίας στην αγορά εργασίας. Γενικά, θεωρεί ότι η ευελιξία στην αγορά εργασίας επιτρέπει την βέλτιστη τοποθέτηση του ανθρώπινου δυναμικού στην αγορά καθώς και ότι αποτελεί ισχυρό κίνητρο για την αύξηση της παραγωγικότητάς τους. Επίσης, θεωρεί ότι η υψηλή ευελιξία επιτρέπει τη κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού σε αναπτυσσόμενους κλάδους με υψηλή ταχύτητα και χαμηλό κόστος καθώς και τη διακύμανση των μισθών χωρίς έντονες κοινωνικές αναταραχές.

8. **Ανάπτυξη χρηματοοικονομικής αγοράς:** Το WEF θεωρεί ως σημαντικό παράγοντα για την επίτευξη υψηλής ανταγωνιστικότητας την ύπαρξη ενός καλά οργανωμένου χρηματοοικονομικού τομέα που επιτρέπει την πρόσβαση σε χρηματοδότηση της οικονομικής δραστηριότητας που κατευθύνεται σε πιο παραγωγικές χρήσεις. Επίσης, αξιολογεί θετικά την ύπαρξη ρυθμιστικού πλαισίου που προστατεύει τους επενδυτές και την ύπαρξη τραπεζικού τομέα που εγγυάται την ασφάλεια και τη διαφάνεια στην οικονομική δραστηριότητα και τη χρηματοδότησή της.
9. **Τεχνολογική εξειδίκευση:** Στο πυλώνα αυτό μετράτε η ικανότητα της οικονομίας να απορροφά νέες τεχνολογίες που αυξάνουν την παραγωγικότητα των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται εντός αυτής. Κατά κύριο λόγο ο πυλώνας επικεντρώνεται στις υποδομές στο τομέα των τηλεπικοινωνιών.
10. **Μέγεθος αγοράς:** Το μέγεθος της αγοράς επηρεάζει σημαντικά την παραγωγικότητα διότι έχει ως αποτέλεσμα την δυνατότητα δημιουργίας και εκμετάλλευσης οικονομιών κλίμακας. Ταυτόχρονα, οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε μεγάλες αγορές ευνοούνται από την ύπαρξη ισχυρής εγχώριας ζήτησης.
11. **Εξειδίκευση βιομηχανικού τομέα- ποιότητα επιχειρηματικών δικτύων:** Ο πυλώνας αυτός είναι ιδιαίτερα σημαντικός για χώρες που βρίσκονται σε ένα υψηλό επίπεδο ανάπτυξης. Οι χώρες που σημειώνουν υψηλές επιδόσεις σε αυτό τον πυλώνα έχουν εξαντλήσει τις βασικές πηγές βελτίωσης παραγωγικότητας και δημιουργούν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα χρησιμοποιώντας νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής και δίκτυα επιχειρήσεων (clusters).
12. **Καινοτομία:** Ο τελευταίος πυλώνας που χρησιμοποιείτο WEF για να κατηγοριοποιήσει και να καταγράψει την επίδοση των χωρών στο τομέα της ανταγωνιστικότητας είναι ο πυλώνας της τεχνολογικής καινοτομίας αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα κυρίως για εκείνες της χώρες και τις επιχειρήσεις που προσεγγίζουν τα όρια της γνώσης στην παραγωγική διαδικασία και άρα μέσω καινοτομιών και νέων προσεγγίσεων επεκτείνουν τη γνώση και αποκτούν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Η μεθοδολογία που ακολουθεί το WEF για να καταρτίσει το πίνακα κατάταξης χωρών ανάλογα με το επίπεδο ανταγωνιστικότητάς τους περιγράφεται συνοπτικά ως εξής:

Για να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα απαιτείται η βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Ένα δεύτερο κρίσιμο ζήτημα είναι η ευελιξία - αποτελεσματικότητα στην αγορά της εργασίας. Απαιτείται η ανάπτυξη αξιόπιστης χρηματοοικονομικής αγοράς για τη στήριξη συνολικά της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Παράλληλα ιδιαίτερα κρίσιμος είναι ο

τομέας της υιοθέτησης νέων τεχνολογιών μέσα από την δημιουργία καινοτομιών και ευρεσιτεχνιών.

2.3.1 Δείκτες Ανταγωνιστικότητας

2.3.1.1 Δείκτης Balassa

Ένας σημαντικός δείκτης μέτρησης της ανταγωνιστικότητας είναι εκείνος που κατασκευάστηκε το 1965 από τον καθηγητή Bela Balassa. Το θεωρητικό υπόβαθρο πίσω από το δείκτη είναι ότι υπό συνθήκες ελεύθερου εμπορίου οι χώρες θα έχουν καθαρές εξαγωγές στα αγαθά εκείνα που έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Αν το πρόσημο είναι θετικό τότε οι χώρες έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην αντίθετη περίπτωση έχουν ανταγωνιστικό μειονέκτημα (Benedictis & Tamberi, 2001). Η έννοια του συγκριτικού πλεονεκτήματος όπως ερμηνεύεται από τον Balassa χρησιμοποιείται στη πράξη για να προσδιοριστούν τόσο οι ισχυροί κλάδοι μιας οικονομίας όσο και οι ασθενείς. Ο δείκτης Ballasa, ανήκει στους επονομαζόμενους δείκτες RCA², δείχνει αν μια χώρα έχει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε ένα συγκεκριμένο κλάδο παραγωγής σε σχέση με άλλες χώρες (Hinloopen, 2000).

$$BI_j^A = \frac{\text{share of industry } j \text{ in country } A \text{ exports}}{\text{share of industry } j \text{ in reference country exports}}$$

Αν δείκτης είναι μεγαλύτερος της μονάδας σημαίνει πως η χώρα διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα στο συγκεκριμένο κλάδο, καθώς το μερίδιο των εξαγωγών του κλάδου στο σύνολο των εξαγωγών της χώρας είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο μερίδιο των χωρών αναφοράς (Benedictis & Tamberi, 2001).

2.3.1.2 Δείκτης Vollrath

Σημαντική ήταν και η συνεισφορά του Vollrath (1991) στους δείκτες αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος (RCA) ο οποίος κατασκεύασε και αυτός ένα δείκτη μέτρησης της ανταγωνιστικότητας μιας χώρας.

- Σχετικός εμπορικό πλεονέκτημα (RTA) = δείκτης Balassa $-\frac{M_{i,j}^K/M_{i,j}^t}{M_{n,j}^K/M_{n,j}^t}$ όπου

$$M_{i,j}^K = \text{εισαγωγές κλάδου } j \text{ χώρας } i,$$

² RCA (αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος)

$M_{i,j}^t =$ Σύνολο εισαγωγών χώρας i ,

$M_{n,j}^K =$ Εισαγωγές κλάδου j από την ομάδα χωρών αναφοράς,

$M_{n,j}^t =$ Σύνολο εισαγωγών της ομάδας χωρών αναφοράς.

Ο παραπάνω δείκτης όταν παίρνει θετικές τιμές σημαίνει ότι η χώρα είναι ανταγωνιστική στο συγκεκριμένο κλάδο-αγαθό, υποδηλώνει εξειδίκευση και συγκριτικό πλεονέκτημα στο εμπόριο του συγκεκριμένου αγαθού – κλάδου. Ο συγκεκριμένος δείκτης πλεονεκτεί έναντι του δείκτη Balassa γιατί εμπεριέχει και τις εισαγωγές εκτός από τις εξαγωγές και συνεπώς σχηματίζεται μία πληρέστερη εικόνα για το εμπόριο και σε τι βαθμό οι εξαγωγές κάποιου αγαθού εμπεριέχουν και εισαγωγές οπότε το συγκριτικό πλεονέκτημα αυτομάτως μειώνεται. Μειονέκτημα του δείκτη Vollrath είναι ότι επηρεάζεται από τυχόν μέτρα προστατευτισμού μιας χώρας ως προς τις εισαγωγές το οποίο θα οδηγήσει σε εσφαλμένες εκτιμήσεις.

2.3.1.3 Δείκτης Έντασης Εμπορίου

Ο δείκτης έντασης εμπορίου όπως υπογραμμίζεται και από την παγκόσμια τράπεζα (World Bank, 2016) έχει παρόμοια φιλοσοφία με τους δείκτες αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος αλλά χρησιμοποιείται κυρίως για τις αγορές και όχι τόσο για τα αγαθά. Δείχνει κατά πόσο μία χώρα εξάγει περισσότερο σαν ποσοστό σε μία άλλη χώρα αναφοράς από ότι κατά μέσο όρο ο υπόλοιπος κόσμος. Ο τύπος του υπολογισμού δίνεται παρακάτω:

$100 * \frac{\frac{x_{ijk}}{X_{ik}}}{\frac{x_{wjk}}{X_{wk}}}$ όπου x είναι η ποσότητα των εξαγωγών του αγαθού k από την χώρα i στην

χώρα j , X είναι το σύνολο των εξαγωγών της χώρας i του αγαθού k και το w υποδεικνύει το σύνολο του κόσμου.

Η Αθανασίου και ο Κανελλόπουλος (2014) έχουν τροποποιήσει το δείκτη έντασης εμπορίου όπως φαίνεται παρακάτω:

$$\text{Δείκτης έντασης εμπορίου} = \frac{\text{Εξαγωγές κλάδου} - \text{Εισαγωγές κλάδου}}{\text{Εξαγωγές κλάδου} + \text{Εισαγωγές κλάδου}}$$

Δείκτης με τιμές μεγαλύτερες του μηδενός σημαίνει ύπαρξη συγκριτικού πλεονεκτήματος στο κλάδο.

2.4 Εμπορικό Ισοζύγιο

Στην εποχή μας, την εποχή της παγκοσμιοποίησης, οι εθνικές οικονομίες γίνονται ολοένα και πιο άρρηκτα συνδεδεμένες το οποίο έχει οδηγήσει τους περισσότερους αναλυτές να πιστεύουν ότι οδεύουμε προς μία ενιαία παγκόσμια οικονομία. Οι περισσότερες εθνικές οικονομίες είναι ανοικτές και συνδέονται με τις υπόλοιπες ανά τον κόσμο μέσω εμπορικών και χρηματοοικονομικών συναλλαγών. Η εμπορική σύνδεση, την οποία θα εξετάσουμε στο παρόν κεφάλαιο, σχετίζεται με το μέρος της παραγωγής μιας χώρας που εξάγεται στις υπόλοιπες και με τα αγαθά ή τις υπηρεσίες που καταναλώνονται ή επενδύονται στο εσωτερικό αλλά εισάγονται από χώρες του εξωτερικού. Η κατάσταση η οποία απεικονίζει τις εισαγωγές και τις εξαγωγές των αγαθών – υπηρεσιών ονομάζεται εμπορικό ισοζύγιο. Όταν οι εξαγωγές είναι περισσότερες από τις εισαγωγές τότε έχουμε εμπορικό πλεόνασμα ενώ σε αντίθετη περίπτωση εμπορικό έλλειμμα. Αν τέλος η αξία των εξαγωγών ισούται με την αξία των εισαγωγών τότε έχουμε ισοσκελισμένο εμπόριο (Mankiw, 2002).

Στο εμπορικό ισοζύγιο καταγράφονται μόνο οι συναλλαγές (εισαγωγές/ εξαγωγές) αγαθών και όχι των υπηρεσιών των οποίων η κυριότητα αλλάζει μεταξύ ενός κατοίκου του εσωτερικού και ενός τους εξωτερικού. Επίσης στο εμπορικό ισοζύγιο καταγράφονται και οι τριγωνικές συναλλαγές, η αξία των αγαθών για τον εφοδιασμό των αεροπλάνων και των πλοίων καθώς επίσης γίνεται και μία εκτίμηση για το λαθρεμπόριο αγαθών³ (Τράπεζας της Ελλάδος, 2015). Αρμόδια υπηρεσία για την συλλογή των παραπάνω στοιχείων είναι η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) η οποία αποτελεί την εθνική στατιστική υπηρεσία για τις Ευρωπαϊκές Στατιστικές (ΕΛΣΤΑΤ, 2016).

Το εμπορικό ισοζύγιο μαζί με το ισοζύγιο υπηρεσιών και ισοζύγιο μεταβιβάσεων αποτελεί τα τρία συστατικά του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών το οποίο θα αναλύσουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Το εμπορικό ισοζύγιο όπως φυσικά και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αποτελούν βασικά στοιχεία μιας εθνικής οικονομία, η ανάλυση των οποίων βοηθάει στο να ερμηνευθεί η πορεία της οικονομία, οι αιτίες και οι παράγοντες που την προσδιορίζουν. Το εμπορικό ισοζύγιο μας δίνει στοιχεία για το αν μια οικονομία είναι εξαγωγική ή εισαγωγική, για τον παραγωγικό ιστό της χώρας και για τους βασικούς εμπορικούς εταίρους της.

³ Σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος η αξία για το λαθρεμπόριο των αγαθών ανέρχεται σε 1.500.000.000 € ετησίως.

2.4.1 Σημαντικότητα Εμπορικού Ισοζυγίου

Σε αυτό το σημείο θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε περιληπτικά τη σημαντικότητα του εμπορικού ισοζυγίου και κατ' επέκταση της εμπορικής πολιτικής μιας οικονομίας. Δε θα εισέλθουμε σε περισσότερες λεπτομέρειες αφού δεν αποτελεί αποκλειστικό αντικείμενο της παρούσας πτυχιακής.

Όπως περιγράψαμε και παραπάνω το εμπορικό ισοζύγιο μας δίνει αρκετές πληροφορίες για την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας. Επιπρόσθετα μπορούμε να εξάγουμε συμπεράσματα για την εμπορική πολιτική που ακολουθεί μία χώρα, για τις εμπορικές σχέσεις που αναπτύσσει και με την παράλληλη παρακολούθηση και άλλων μεγεθών όπως το ΑΕΠ, το δημόσιο χρέος και το δημόσιο έλλειμμα – πλεόνασμα μπορούμε να κατανοήσουμε τα δομικά χαρακτηριστικά μιας εθνικής οικονομίας. Παρακάτω παραθέτουμε ενδιαφέρουσα συμπεράσματα από την υπάρχουσα βιβλιογραφία που εξηγούν τη σπουδαιότητα του εμπορικού ισοζυγίου.

Το ζήτημα των εξαγωγών εισαγωγών και το ρόλο τους στην εθνική οικονομία έχει επισημανθεί εδώ και πολλά χρόνια. Αρκετοί επιστήμονες έχουν αναφερθεί κατά τη διάρκεια των χρόνων στην σχέση μεταξύ εξαγωγικών επιδόσεων και οικονομικής μεγέθυνσης. Εμπειρικές παρατηρήσεις από διάφορες χώρες αποδεικνύουν ότι ανεπτυγμένες χώρες με μία ευνοϊκή αύξηση των εξαγωγών τείνουν να απολαμβάνουν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης το οποίο είναι εύλογο αν αναλογιστούμε ότι αφού οι εξαγωγές αποτελούν μία συνισταμένη της συνολικής παραγωγής (Kravis, 1970). Ωστόσο αρκετές έρευνες έχουν αποδείξει ότι οι εξαγωγές συνεισφέρουν στην αύξηση του Α.Ε.Π.⁴ περισσότερο από ότι ο όγκος των εξαγωγών (Balassa, 1978; Michalopoulos & Jay, 1973). Ο Feder (1982) στο άρθρο του ανέδειξε ότι η επιτυχία μιας οικονομίας που υιοθετεί πολιτικές με εξαγωγικό προσανατολισμό δεν προέρχεται μόνο από το γεγονός ότι τέτοιες πολιτικές βοηθούν την βέλτιστη κατανομή των πόρων αλλά και επειδή η οριακή παραγωγικότητα είναι μεγαλύτερη στους εξαγωγικούς τομείς και έτσι η οικονομία μετακινεί πόρους σε αυτούς τους τομείς. Επιπλέον η αύξηση της παραγωγικότητας στους εξαγωγικούς κλάδους προσδίδει θετικά αποτελέσματα και στους μη παραγωγικούς τομείς της οικονομίας, συνεπώς οι εξαγωγικές χώρες αποκτούν πλεονέκτημα έναντι των χωρών με εισαγωγικό προσανατολισμό. Οι Helpman & Krugman (1985) στο άρθρο τους αναφέρουν ότι οι εξαγωγές και η ανοιχτή

⁴ Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

οικονομία εξαιτίας των θετικών εξωτερικοτήτων που αυτές παρέχουν οδηγούν σε οικονομική μεγέθυνση. Εταιρείες σε έναν ακμάζων εξαγωγικό τομέα απολαμβάνουν τα ακόλουθα πλεονεκτήματα : αποτελεσματική κατανομή των πόρων, οικονομίες κλίμακας, μεγαλύτερη αξιοποίηση της παραγωγικότητας, αυξημένη τεχνολογική καινοτομία και αποτελεσματικό management που προκαλείται από τον ανταγωνισμό των εξωτερικών αγορών. Επιπρόσθετα οι εξαγωγές παρέχουν εισροή συναλλάγματος το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για εισαγωγή ενδιάμεσων αγαθών τα οποία με τη σειρά τους αυξάνουν το σχηματισμό κεφαλαίου και ενισχύουν την αύξηση της παραγωγής. Ο Balassa (1985) στην έρευνά του βρήκε θετική συσχέτιση μεταξύ επέκταση εξαγωγών και αύξησης της παραγωγής. Τη σημαντικότητα των εξαγωγών ως μέσο για την εισροή συναλλάγματος και την ανακούφιση από την έλλειψη εισαγωγών που παρατηρείται σε ημι-βιομηχανικές χώρες επισημαίνει (Esfahani, 1991). Ο Awokuse (2007) με δεδομένα από τρεις οικονομίες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Τσεχία, Βουλγαρία, Πολωνία) υπογράμμισε ότι οι εξαγωγές και το διεθνές εμπόριο αποτελούν τον κινητήρα της ανάπτυξης.

Ο βαθμό ανοίγματος μιας οικονομίας σύμφωνα με μελέτες επηρεάζει αρκετά το ρυθμό μεγέθυνσης. Οι Grossman & Helpman (1992) επισημαίνουν ότι η παρέμβαση στη πολιτική εμπορίου μπορεί να αυξήσει τη μακροχρόνια μεγέθυνση μιας οικονομίας αν ο προστατευτισμός ενθαρρύνει τις επενδύσεις σε τομείς εντάσεως έρευνας για χώρες που έχουν που έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε αυτού του είδους τα αγαθά. Η Harisson (1996) στο άρθρο της αναφέρει ότι υπάρχει θετική συσχέτισης σχετικά με το βαθμό ανοίγματος της οικονομίας και το ρυθμό αύξησης του Α.Ε.Π. Από την άλλη πλευρά ο Rodrik (1999) την άνευ όρων αποδοχή του επιχειρήματος ότι οι ανοικτές οικονομίες υπερτερούν, ως προς την ανάπτυξη έναντι των κλειστών, αμφισβητεί ο αφού πιστεύει ότι οι συνέπειες είναι πολύπλοκες και τα αποτελέσματα δεν είναι ξεκάθαρα για το πώς οι εμπορικές πολιτικές παίζουν έναν ιδιαίτερο ρόλο στην οικονομική μεγέθυνση. Επιπλέον το γεγονός ότι οι εμπειρικές έρευνες περιγράφουν το βαθμό ανοίγματος με αρκετά διαφορετικό τρόπο καθιστά από μόνο του τη κατάταξη των χωρών ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο.

2.5 Ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αποτελεί ένα από τα τρία στοιχεία του ισοζυγίου πληρωμών και περιλαμβάνει το εμπορικό ισοζύγιο, το ισοζύγιο υπηρεσιών, το ισοζύγιο των πρωτογενών και δευτερογενών εισοδημάτων, το ισοζύγιο των κεφαλαίων και το ισοζύγιο των χρηματοοικονομικών συναλλαγών (Τράπεζα της Ελλάδος, 2015). Το ισοζύγιο τρεχουσών

συναλλαγών μας δίνει πληροφορίες για το διεθνές εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών αλλά και για το πρωτογενές και δευτερογενές εισόδημα. Σε αντίθεση με το ισοζύγιο πληρωμών που είναι πάντα ισοσκελισμένο το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών μπορεί να είναι είτε θετικό είτε αρνητικό. Θετικό ισοζύγιο σημαίνει ότι η εθνική οικονομία κερδίζει περισσότερα από τις διεθνείς συναλλαγές με άλλες οικονομίες και συνεπώς αποτελεί καθαρό πιστωτή ενώ στην αντίθετη περίπτωση ένα αρνητικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών δείχνει ότι η χώρα εισήγαγε περισσότερα από ό,τι εξήγαγε και είναι καθαρός δανειστής από το εξωτερικό. Το έλλειμμα υποδηλώνει τις δανειακές ανάγκες της χώρας που αναγκαστικά καλύπτονται από το εξωτερικό (EUROSTAT, 2016).

Ένα ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών όπως αυτό της Ελλάδας και άλλων χωρών της νότιας Ευρώπης συνοδεύονται συνήθως από υπερβολική συσσώρευση εξωτερικού χρέους. Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις κατά τις οποίες τα ελλείμματα καλύπτονται από άμεσες ξένες επενδύσεις, ή κοινοτικά προγράμματα επιδοτήσεων και συνεπώς δεν αυξάνουν τον δανεισμό, ωστόσο στην Ελλάδα το ποσοστό αυτό δεν ξεπερνά το 1% του Α.Ε.Π. και είναι πολύ χαμηλό σε σχέση με το μεγάλο έλλειμμα. Όπως θα δούμε και παρακάτω συνέπεια των συνεχιζόμενων ελλειμμάτων είναι η σύσφιξη μεγάλου εξωτερικού χρέους το οποίο όταν ξεπεράσει έναν συγκεκριμένο ύψος καθίσταται μη διαχειρίσιμο και μη εξυπηρετούμενο. Το μεγάλο δημόσιο χρέος, σε συνδυασμό με τα μεγάλα διπλά ελλείμματα (ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, δημοσιονομικά) είναι οι κύριες αιτίες της οικονομικής κρίσης που αντιμετωπίζει τα τελευταία χρόνια η χώρας και μας και εμφανίστηκε στο προσκήνιο με αφορμή την παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση.

Στο παρόν κεφάλαιο περιγράψαμε τα κρισιμότερα ζητήματα που αφορούν την οικονομική δραστηριότητα μιας χώρας, την παραγωγικότητα, την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη - οικονομική μεγέθυνση (αύξηση του συνολικού παραγόμενου εγχώριου προϊόντος). Επίσης αναφερθήκαμε και στο εμπορικό ισοζύγιο καθώς και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών που αποτελούν τον καθρέφτη της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας. Η ανταγωνιστικότητα καθορίζεται από ένα σύνολο παραγόντων και περιλαμβάνει στατικά και δυναμικά στοιχεία. Το επίπεδο της παραγωγικότητας ορίζει το επίπεδο της ευημερίας μιας οικονομίας και αυτό καθορίζει τις αποδόσεις των επενδύσεων που είναι οι οδηγίες της ανάπτυξης - οικονομικής μεγέθυνσης. Η παραγωγικότητα μιας χώρας καθορίζει την ικανότητά της να διατηρεί ένα συγκεκριμένο επίπεδο εισοδήματος και αποτελεί καθοριστικό παράγοντα του δείκτη της επιστροφής του κεφαλαίου επένδυσης, που εξηγεί τον αναπτυξιακό ρυθμό της οικονομίας. Πολλοί παράγοντες επιδρούν στη διαμόρφωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, από τον καταμερισμό εργασίας, την

επένδυση και τις υποδομές μέχρι και τους μηχανισμούς εκπαίδευσης, την τεχνολογική πρόοδο, την καινοτομία, την αποτελεσματικότητα των αγορών, τη μακροοικονομική σταθερότητα και το αποτελεσματικό νομοθετικό πλαίσιο. Αν και αυτοί οι παράγοντες είναι σημαντικοί για την ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη ο καθένας ξεχωριστά σαν μια οντότητα, εντούτοις δεν είναι ανεξάρτητοι μεταξύ τους, αλλά αλληλοεπιδρούν. Απαιτείται ενδελεχής έρευνα των δεικτών ανταγωνιστικότητας, ανάπτυξης και παραγωγικότητας αλλά και γνώση του ιστορικού και γεωγραφικού πλαισίου για την αναγνώριση των δυνατών σημείων αλλά και των αδυναμιών μιας οικονομίας. Η σωστή εκτίμηση αυτών θα οδηγήσει στην υιοθέτηση του κατάλληλου μείγματος της πολιτικής που θα βοηθήσει την οικονομία της χώρας να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του διεθνούς περιβάλλοντος.

Συμπερασματικά μια ανταγωνιστικότερη οικονομία είναι πιο πιθανό να αναπτυχθεί γρηγορότερα μέσα στο χρόνο. Οι παραπάνω παράγοντες σχετίζονται άμεσα μεταξύ τους αλληλοεπιδρούν και μονό με τη συνεχή βελτίωση και των δύο μπορεί να υπάρξει σταθερή και μακροχρόνια ανάπτυξη για μία χώρα. Όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο δυστυχώς η ανάπτυξης της Ελλάδας δε βασίστηκε στην αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της αλλά στη μείωση της αποταμίευσης και στην αύξηση του χρέους (ιδιωτικού και δημόσιου) τα οποία οδήγησαν και στην υπάρχουσα οικονομική κρίση.

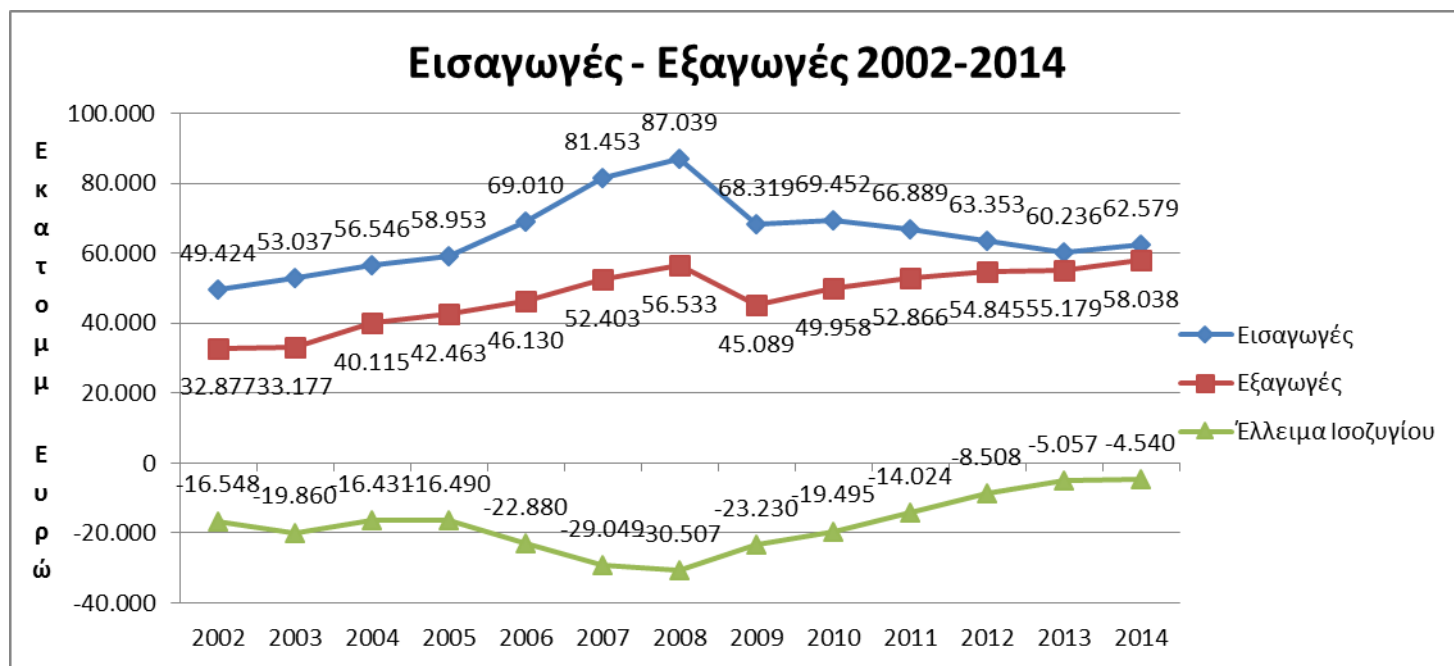
3 Διαχρονική εξέλιξη ελληνικής οικονομίας 2002-2014

3.1 Στατιστικά Στοιχεία Εμπορικού Ισοζυγίου Ελλάδος 2002 - 2014

Στο συγκεκριμένο σημείο θα προσπαθήσουμε μέσω διαγραμμάτων και πινάκων να αναφερθούμε στα βασικά μεγέθη του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας μας για την περίοδο 2002 – 2014 και στη συνέχεια με τη χρήση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας θα αναλύσουμε τα δεδομένα. Στα παρακάτω διαγράμματα (2-1, 2-2) φαίνονται η διαχρονική πορεία των εισαγωγών – εξαγωγών της Ελλάδας και το εμπορικό ισοζύγιο (μόνο τα αγαθά) για την περίοδο μελέτης μας, ένα χρόνο από την ένταξη στην ευρωζώνη μέχρι και το 2014. Στο διάγραμμα 2-1 περιλαμβάνονται συνολικά τα αγαθά, οι υπηρεσίες, και οι δαπάνες μόνιμων κατοίκων στην αλλοδαπή ή στην οικονομική επικράτεια.

Διάγραμμα 3-1

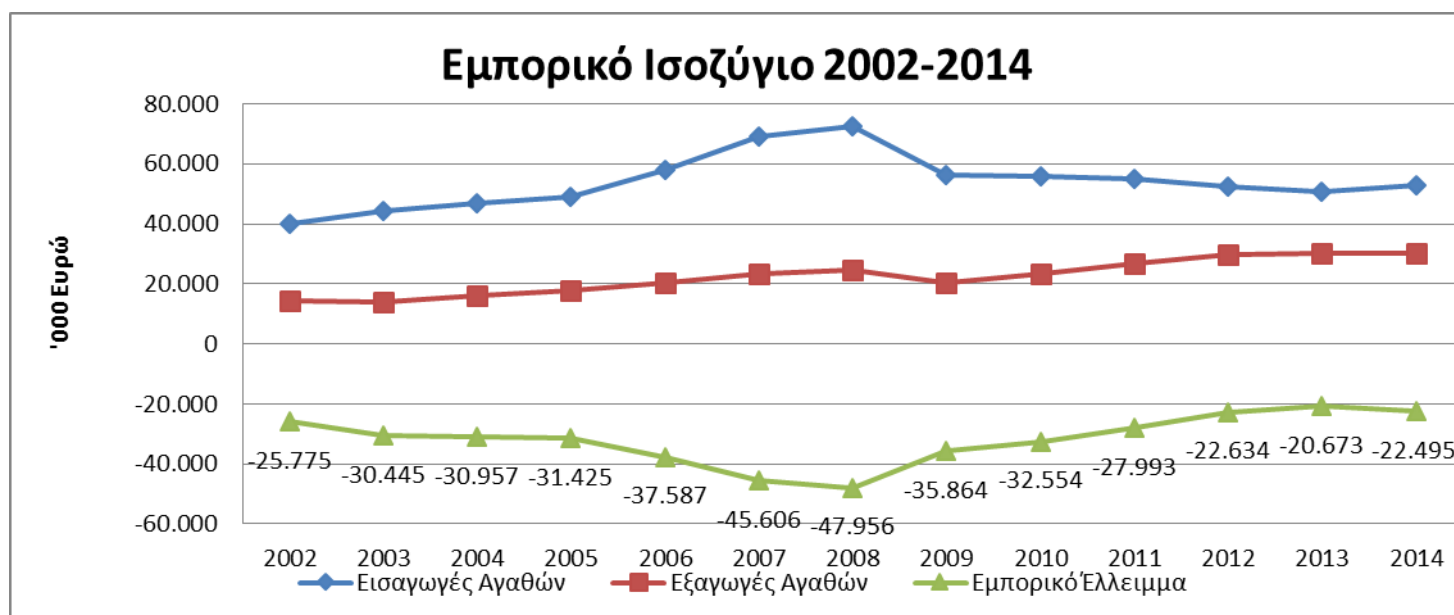
Εισαγωγές - Εξαγωγές Ελλάδας 2002 – 2014 (τρέχουσες τιμές)

Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2016)

Διάγραμμα 3-2

Εμπορικό Ισοζύγιο Ελλάδας 2002 – 2014 (τρέχουσες τιμές)

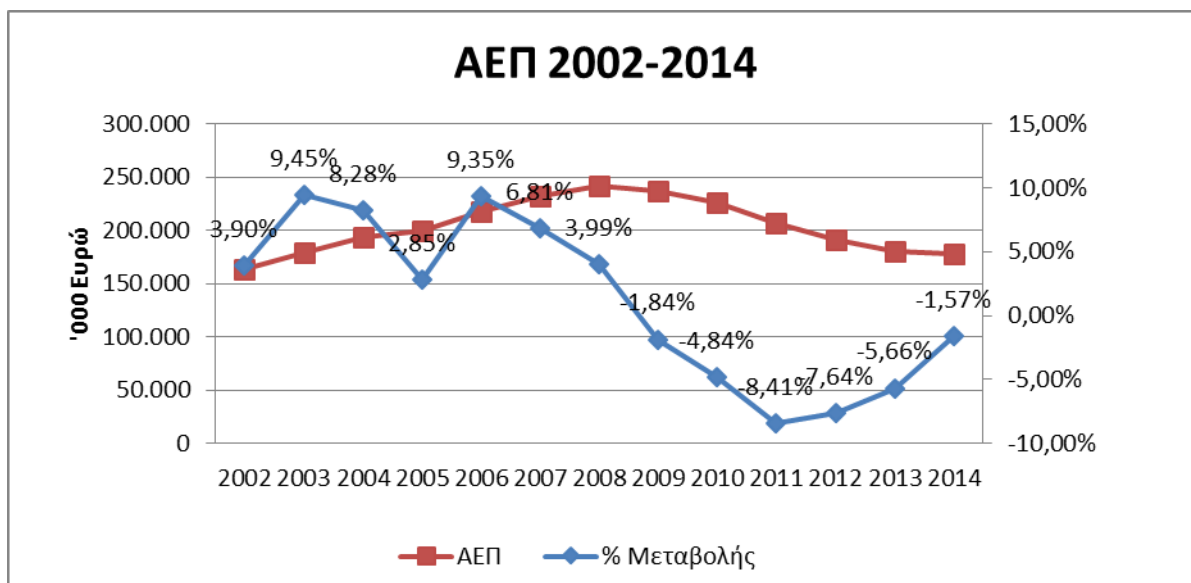

Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2016)

Όπως φαίνεται ξεκάθαρα στα παραπάνω διαγράμματα το εμπορικό ισοζύγιο παρουσιάζει έλλειμμα και μάλιστα αυξανόμενο από την ένταξη μας στην ζώνη του Ευρώ μέχρι και το 2009, χρονιά που ξεκινάει η βαθιά ύφεση στην Ελλάδα όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα 2-3 που παρουσιάζεται για την αντίστοιχη περίοδο το Α.Ε.Π. της χώρας.

Διάγραμμα 3-3

ΑΕΠ Ελλάδας 2002 – 2014 (τρέχουσες τιμές)

Πηγή: (EUROSTAT, 2015)

Πριν προχωρήσουμε σε μία εκτεταμένη ανάλυση των παραπάνω δεδομένων θα προσθέσουμε άλλους δύο πίνακες με τους βασικούς εμπορικούς εταίρους της χώρας μας τα τελευταία δέκα χρόνια και με τα βασικά αγαθά που εισάγουμε και εξάγουμε. Και τα δύο στατιστικά στοιχεία θα μας βοηθήσουν στην ανάλυση που θα πραγματοποιήσουμε παρακάτω.

Πίνακας 3-1

Βασικοί Εμπορικοί Εταίροι

Χώρες	Εισαγωγές		
	2005 Ποσοστό επί του Συνόλου	2010 Ποσοστό επί του Συνόλου	2014 Ποσοστό επί του Συνόλου
Γερμανία	14,40%	11,60%	10,10%
Ιταλία	13,00%	10,00%	7,90%
Ρωσία	7,40%	9,30%	10,10%
Κίνα	3,70%	5,50%	5,20%
Ολλανδία	5,70%	5,10%	5,00%
Γαλλία	6,20%	5,00%	4,60%
Νότια Κορέα	2,50%	3,50%	3,10%
Βέλγιο	3,60%	3,30%	2,80%

ΗΠΑ	2,50%	3,20%	1,40%
Ισπανία	4,00%	3,10%	3,40%
Λοιπές Χώρες	37,10%	40,60%	46,50%
Εξαγωγές			
Χώρες	2005	2010	2014
	Ποσοστό επί του Συνόλου	Ποσοστό επί του Συνόλου	Ποσοστό επί του Συνόλου
Γερμανία	12,50%	9,20%	6,60%
Ιταλία	11,20%	9,20%	9,20%
Κύπρος	6,20%	6,80%	4,90%
Τουρκία	5,00%	5,90%	12,00%
Βουλγαρία	5,50%	5,40%	5,20%
Ηνωμένο Βασίλειο	6,90%	4,80%	3,60%
ΗΠΑ	5,20%	4,80%	3,00%
Γαλλία	4,40%	3,10%	2,40%
Ρουμανία	2,80%	3,00%	2,40%
Γιβραλτάρ	0,30%	3,00%	2,40%
Λοιπές Χώρες	40,10%	44,80%	48,40%

Πηγή: (Αποπ., n.d.)

Στα παραπάνω στοιχεία αξίζει να προσθέσουμε ότι για την Ελλάδα το 2014 μετά τη Ρωσία και τη Γερμανία η Τρίτη χώρα από την οποία εισάγουμε τα περισσότερα αγαθά είναι το Ιράκ με 8% επί του συνόλου των εισαγωγών. Επίσης η Κύπρος εξήγαγε το 16% της παραγωγής της στην Ελλάδα το 2014 (EUROSTAT, 2015). Στον παρακάτω πίνακα παρατηρούμε τη διαχρονική εξέλιξη των εισαγωγών και των εξαγωγών μεταξύ χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EU – 28 χωρών) και τρίτων χωρών.

Πίνακας 3-2

Εισαγωγές – Εξαγωγές μεταξύ χωρών ΕΕ και Τρίτων χωρών

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Εισαγωγές από Χώρες μέλη ΕΕ	61,50%	60,80%	62,70%	60,80%	59,10%	58,20%	55,80%
Εισαγωγές από χώρες εκτός ΕΕ	38,50%	39,20%	37,30%	39,20%	40,90%	41,80%	44,20%
Εξαγωγές σε Χώρες μέλη ΕΕ	64,70%	67,00%	66,90%	64,20%	66,60%	64,00%	60,80%
Εξαγωγές σε χώρες εκτός ΕΕ	35,30%	33,00%	33,10%	35,80%	33,40%	36,00%	39,20%
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Εισαγωγές από Χώρες μέλη ΕΕ	57,80%	52,40%	51,50%	46,00%	48,00%	48,50%	
Εισαγωγές από χώρες εκτός ΕΕ	42,20%	47,60%	48,50%	54,00%	52,00%	51,50%	
Εξαγωγές σε Χώρες μέλη ΕΕ	58,20%	54,90%	51,80%	44,30%	46,60%	48,10%	
Εξαγωγές σε χώρες εκτός ΕΕ	41,80%	45,10%	48,20%	55,70%	53,40%	51,90%	

Πηγή: (EUROSTAT, 2015)

Πίνακας 3-3

Εισαγωγές – Εξαγωγές ανά κατηγορία προϊόντος (δισ. ευρώ)

ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ΣΥΝΟΛΟ	38,29	41,38	45,14	46,44	53,57	61,86	65,53	53,14	52,16	48,89	49,54	46,93	48,03
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΑΓΑΘΑ	10,16	10,74	11,57	14,26	16,51	17,80	22,21	16,10	19,59	22,41	25,41	24,31	23,18
Τρόφιμα, Ποτά, Καπνός	4,47	4,55	4,89	5,02	5,30	6,01	6,33	5,96	5,82	5,94	5,54	5,65	5,64
Πρώτες Ύλες	1,12	1,13	1,27	1,30	1,46	1,87	2,03	1,32	1,49	1,66	1,59	1,47	1,48
Προϊόντα Ενέργειας	4,57	5,06	5,41	7,94	9,76	9,92	13,85	8,82	12,28	14,81	18,28	17,19	16,06
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΑΓΑΘΑ	27,75	30,49	33,47	31,65	36,30	42,66	42,83	36,73	31,89	26,32	24,05	22,57	24,70
Χημικά	4,78	5,31	6,08	6,58	7,15	8,09	8,63	7,91	7,52	7,20	6,57	6,55	6,64
Μηχανές και εξοπλισμός Μεταφορών	13,05	14,73	15,66	12,98	15,11	18,29	17,64	16,26	12,64	8,79	8,70	7,15	8,55
Άλλα βιομηχανικά Αγαθά	9,92	10,45	11,73	12,09	14,04	16,28	16,57	12,56	11,73	10,33	8,78	8,87	9,51
Προϊόντα μη κατονομαζόμενα	0,38	0,15	0,10	0,53	0,77	1,40	0,48	0,31	0,68	0,16	0,07	0,04	0,14
ΕΞΑΓΩΓΕΣ	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ΣΥΝΟΛΟ	12,04	12,34	13,17	14,86	17,13	19,32	21,23	18,02	21,30	24,38	27,58	27,58	27,25
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΑΓΑΘΑ	4,48	4,38	4,36	5,49	6,66	7,80	9,45	8,26	10,67	12,82	16,55	16,86	16,08
Τρόφιμα, Ποτά, Καπνός	2,66	2,55	2,54	2,91	3,07	3,31	3,66	3,61	3,87	4,07	4,25	4,25	4,37
Πρώτες Ύλες	0,89	1,07	0,91	1,19	1,41	1,22	1,21	1,11	1,37	1,35	1,66	1,72	1,36
Προϊόντα Ενέργειας	0,93	0,76	0,91	1,40	2,18	3,27	4,58	3,54	5,42	7,40	10,65	10,89	10,35
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΑΓΑΘΑ	7,38	7,72	8,49	8,99	10,02	10,87	11,22	9,42	10,10	10,88	10,40	10,12	10,59
Χημικά	1,36	1,54	1,81	2,18	2,32	2,48	2,42	2,23	2,54	2,47	2,47	2,60	2,69
Μηχανές και εξοπλισμός Μεταφορών	1,52	1,58	1,69	1,79	2,10	2,26	2,51	2,42	2,30	2,36	2,32	2,04	2,30
Άλλα βιομηχανικά Αγαθά	4,50	4,60	4,99	5,02	5,60	6,13	6,29	4,77	5,26	6,06	5,60	5,48	5,60
Προϊόντα μη κατονομαζόμενα	0,18	0,24	0,32	0,38	0,45	0,65	0,56	0,34	0,53	0,68	0,63	0,59	0,58

Πηγή: (Anon., n.d.)

Μία πρώτη ανάλυση των παραπάνω δεδομένων είναι ότι κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας υπάρχει σημαντική αλλαγή σχετικά με τους εμπορικούς εταίρους μας. Έχουν αυξηθεί οι συναλλαγές με χώρες εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι εισαγωγές από 38,50% το 2002 έχουν ανέβει στο 51,50% το 2014 ενώ ακόμα πιο εντυπωσιακή άνοδο παρουσιάζουν οι εξαγωγές προς τρίτες χώρες που από το 35,30% έχουν αυξηθεί στο 51,90%. Η μεγάλη άνοδος των εξαγωγών μας προς την Τουρκία οφείλεται κυρίως στα πετρελαιοειδή τα οποία όπως θα αναλύεται και παρακάτω σε ξεχωριστό υπο-κεφάλαιο έχουν παρουσιάσει σημαντική βελτίωση και έχουν συντελέσει στη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου. Σχετικά με την πτώση των εξαγωγών προς τους ευρωπαϊκούς εταίρους ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια οφείλεται εν μέρει στην πραγματική ανατίμηση της εσωτερικής ισοτιμίας της Ελλάδας αλλά και σε σημαντικό εξαιτίας της φάσης του οικονομικού κύκλου που βρίσκονται τα τελευταία χρόνια οι χώρες της ευρωζώνης. Η πτώση του μεριδίου των εξαγωγών σχετίζεται και με την ύφεση που αντιμετωπίζουν οι ανεπτυγμένες οικονομίες εν αντιθέσει με τις αναπτυσσόμενες προς τις οποίες οι εξαγωγές της Ελλάδας αυξάνονται.

Το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας μας παρουσιάζει σταθερά αυξητικό έλλειμμα από την ένταξή μας στην ευρωζώνη μέχρι και την έναρξη της ύφεσης το 2009 ενώ από τότε μέχρι και σήμερα έχουμε σταθερή μείωση του ελλείμματος. Η μείωση του ελλείμματος όπως φαίνεται στο

Διάγραμμα 3-1 και στο Διάγραμμα 3-2 προέρχεται κυρίως από τη μείωση των εισαγωγών που από τα 87 δις ευρώ το 2008 μειώνεται στα 62,5 δις ευρώ το 2014 και λιγότερο από την αύξηση των εξαγωγών που από τα 56 δις ευρώ το 2008 αυξάνονται στα 58 δις ευρώ το 2014. Ο Πίνακας 3-3 μας δείχνει ότι τα βιομηχανικά αγαθά έχουν συμβάλει περισσότερο στη μείωση των εισαγωγών αφού από 42,83 δις ευρώ το 2008 μειώθηκαν στα 10,59 δις ευρώ το 2014. Το παραπάνω είναι εύλογο αφού εξαιτίας της πρωτοφανούς ύφεσης της ελληνικής οικονομίας η βιομηχανία έχει υποστεί αντίστοιχα μεγάλη καθίζηση. Πιο συγκεκριμένα το 2007 η προσφορά της βιομηχανίας συμπεριλαμβανομένης ενέργειας και κατασκευών πρόσφερε στο ΑΕΠ 41,88 δις ευρώ ενώ το 2014 μόλις 24,71 δις ευρώ το οποίο αντιστοιχεί σε μία μείωση της τάξεως του 40,10% (Απον., n.d.). Εν αντιθέσει με τα βιομηχανικά αγαθά τα πρωτογενή αγαθά όχι μόνο δεν παρουσιάζουν μείωση από την έναρξης της ύφεσης (2008) αλλά τουναντίον μία μικρή αύξηση της τάξεως του ενός (1) δις ευρώ το οποίο καταδεικνύει τα σοβαρά προβλήματα της ελληνικής παραγωγικής οικονομίας που θα αναλύσουμε εκτενέστερα παρακάτω. Επίσης η αύξηση που παρατηρείται στις εξαγωγές προέρχεται κυρίως από την άνοδο των εξαγωγών στα πετρελαιοειδή και λιγότερο στα άλλα αγαθά.

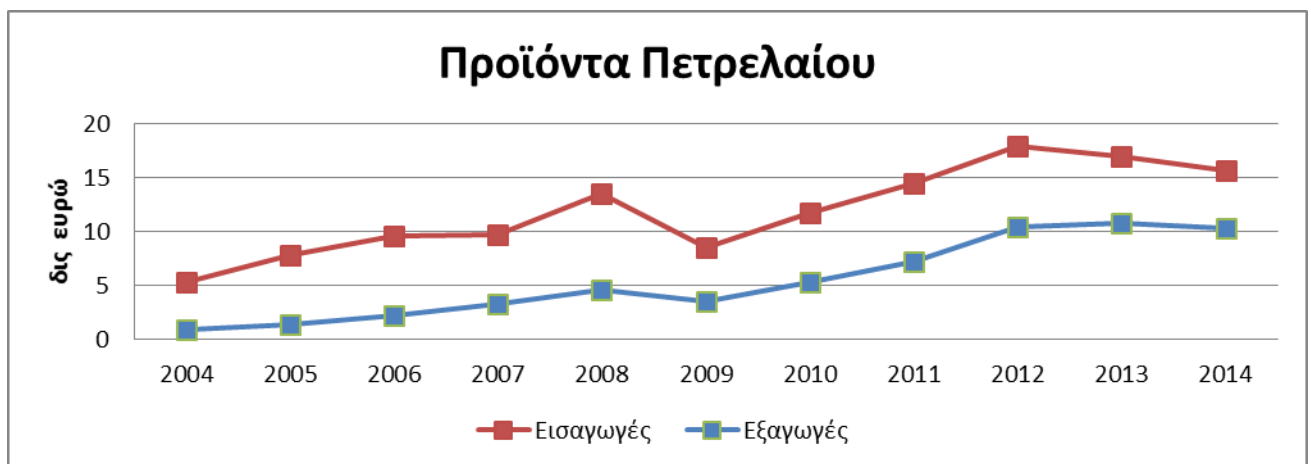
3.1.1 Ο ρόλος του πετρελαίου στο εμπορικό ισοζύγιο

Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε την σημαντικότητα του πετρελαίου στο εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας. Δυστυχώς η ελληνική οικονομία είναι άμεσα εξαρτημένη από το πετρέλαιο, η ζήτηση του οποίου είναι ανελαστική και δεν εξαρτάται από την τιμή του. Αυτό σημαίνει ότι σε περιόδους αύξησης της τιμής του πετρελαίου το εμπορικό ισοζύγιο επιβαρύνεται ενώ το αντίθετο συμβαίνει σε περιόδους, όπως αυτή που διανύουμε τώρα, που η τιμή του πετρελαίου βυθίζεται. Το ίδιο συμβαίνει και με τη συναλλαγματική ισοτιμία. Επειδή το επίσημο νόμισμα που διαπραγματεύεται το πετρέλαιο είναι το δολάριο σε περίπτωση ανόδου του ευρώ έναντι του δολαρίου αυτό έχει θετική επίπτωση στο εμπορικό ισοζύγιο ενώ σε περίπτωση υποτίμησης αυτό δρα αρνητικά. Όταν υπάρχει αύξηση της τιμής του πετρελαίου ή υποτίμηση του ευρώ, οι όροι εμπορίου της χώρας χειροτερεύουν, το

εισόδημα μειώνεται και επειδή η μείωση καλύπτεται από την αποταμίευση το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μεγαλώνει. Σε περίπτωση σταθεροποίησης της τιμής τότε δε συνεχίζεται να καλύπτεται η μόνιμη μείωση του εισοδήματος από την αποταμίευση αλλά επέρχεται μείωση της δαπάνης για κατανάλωση και έτσι δεν μεταβάλλεται το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Από την άλλη πλευρά όμως η πιο μόνιμη μεταβολή επηρεάζει αρνητικά τις επενδύσεις, οι οποίες αυξάνουν το έλλειμμα. Σε περιόδους λοιπόν πετρελαϊκών κρίσεων η Ελλάδα αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα με το εμπορικό ισοζύγιο και είναι ένα θέμα το οποίο πρέπει να αντιμετωπιστεί (Οικονόμου, Σαμπεθαί, & Συμιγιάννης, 2010). Σύμφωνα με έρευνα της Τραπέζης της Ελλάδος (2008) η εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από το πετρέλαιο είναι πολύ υψηλή και διαχρονικά υψηλότερη του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Επιπρόσθετα η Ελλάδα είναι η πιο ενεργοβόρα και πετρελαιοβόρα χώρα στη ζώνη του ευρώ έστω και αν η διαφορά με τις άλλες χώρες μειώνεται σταδιακά. Συνεπώς για να μειωθούν οι εισαγωγές θα πρέπει να στραφεί η χώρα και σε εναλλακτικές πηγές ενέργειας. Το παρακάτω διάγραμμα εμφανίζει το ισοζύγιο των πετρελαιοειδών την τελευταία δεκαετία. Όπως φαίνεται υπάρχει μεγάλη ενίσχυση των εξαγωγών ιδιαίτερα μετά την κρίση και το οποίο έχει βοηθήσει σημαντικά τη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου. Όπως υπογραμμίζουν οι Danchev & Μανιάτης (2014) η άνοδος των συνολικών εξαγωγών των προϊόντων της χώρας τα τελευταία χρόνια οφείλεται κυρίως στην άνοδο των εξαγωγών του κλάδου και μάλιστα για το 2012 το από τη συνολική αύξηση κατά 13,4% των συνολικών εξαγωγών το 96% οφειλόταν στην άνοδο των προϊόντων του πετρελαίου.

Διάγραμμα 3-4

Εισαγωγές – Εξαγωγές Προϊόντων Πετρελαίου 2004 – 2014

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

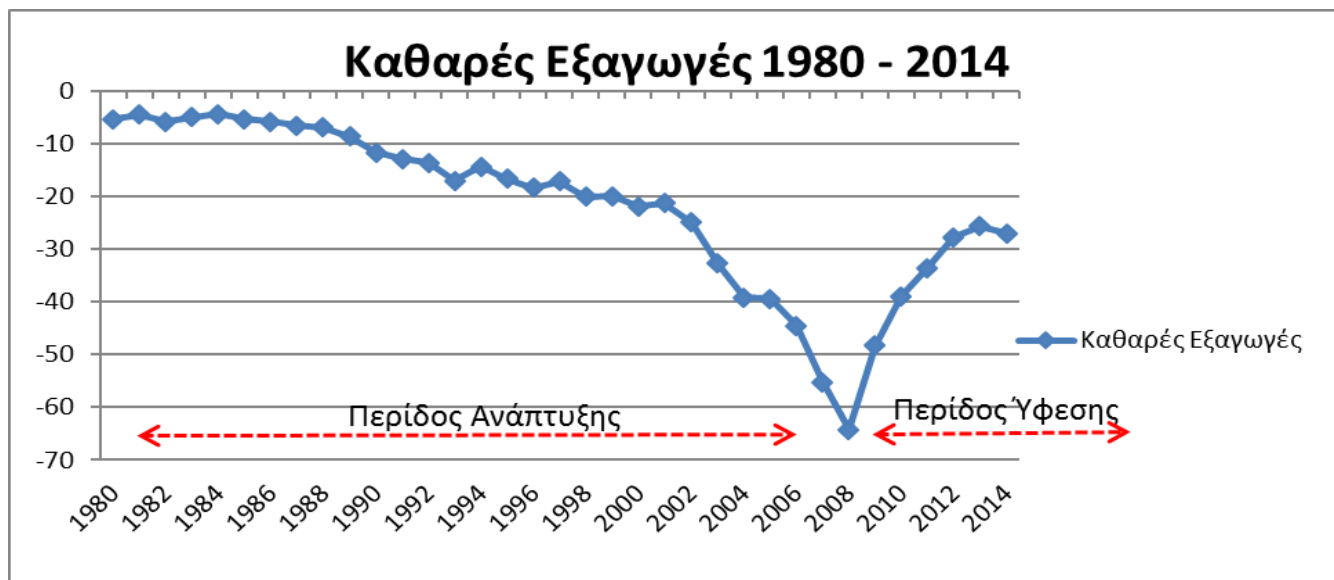
3.1.2 Αιτίες του μόνιμου εμπορικού ελλείμματος

Το εμπορικό ισοζύγιο αποτελεί τον καθρέφτη της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας μια οικονομίας, θέματα τα οποία θα ιχνηλατηθούν στα επόμενα κεφάλαια της πτυχιακής. Με την ένταξη της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ μέχρι και την γέννηση της υφεσιακής – μνημονιακής Ελλάδας το εμπορικό ισοζύγιο είχε συνεχώς αυξητικούς ελλειμματικούς ρυθμούς με κορύφωση το 2008 που το έλλειμμα ανήλθε στο ποσό των 30 δισεκατομμυρίων ευρώ που αποτέλεσε το ιστορικό υψηλό στη μεταπολεμική Ελλάδα. Σίγουρα το συγκεκριμένο πρόβλημα υπερβαίνει χρονικά το γεγονός της ένταξής μας στην ζώνη του ευρώ. Αν θέλει κάποιος να αναζητήσει τις ρίζες του πρέπει να ανατρέξει πολλές δεκαετίες νωρίτερα και πιο συγκεκριμένα στην αρχή της δεκαετίας του '80 τότε που ξεκίνησε η εφαρμογή του “πατερναλιστικού καπιταλισμού”, σύμφωνα με τον Καζάκο (2009), που οδήγησε στην κοινωνικοποίηση των επιχειρήσεων και στην αύξηση των μισθών χωρίς όμως αντίστοιχη αύξηση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας της οικονομίας. Απόρροια των παραπάνω ήταν η αύξηση της ανεργίας, οι ισχυροί ρυθμοί ανάπτυξης, το αυξανόμενο ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και η άνοδος του δημοσιονομικού ελλείμματος τα οποία με τη σειρά τους οδήγησαν στην αύξηση του χρέους της γενικής κυβέρνησης (Ρουκανάς & Σκλιας, 2014). Την ίδια επισήμανση κάνει και ο Τσουλφίδης (2013) που υπογραμμίζει ότι το πρόγραμμα κρατικοποιήσεων που αρχίζει μετά την μεταπολίτευση με εταιρείες όπως η Ολυμπιακή Αεροπορία, τα διυλιστήρια Ασπροπύργου, τις συγκοινωνίες και τους Οργανισμούς Ύδρευσης το οποίο προωθείται περαιτέρω και από την μετέπειτα κυβέρνηση του 1981, η οποία μέσω του οργανισμού ανασυγκρότησης των επιχειρήσεων (ΟΑΕ) το 1983 προσφέρει οικονομική βοήθεια στις προβληματικές επιχειρήσεις. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την άρση της δασμολογικής προστασίας της εγχώριας παραγωγής, παρεπόμενο της ένταξης της χώρας στην Ε.Ο.Κ.⁵, οδήγησε στην επιδείνωση του δείκτη καθαρών εξαγωγών (εισαγωγές – εξαγωγές), σημάδι μείωσης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας στις διεθνείς αγορές.

⁵ Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

Διάγραμμα 3-5

Καθαρές Εξαγωγές Ελλάδας 2002 – 2014 (τρέχουσες τιμές – δις. δολάρια)

Πηγή: (OECD, 2016)

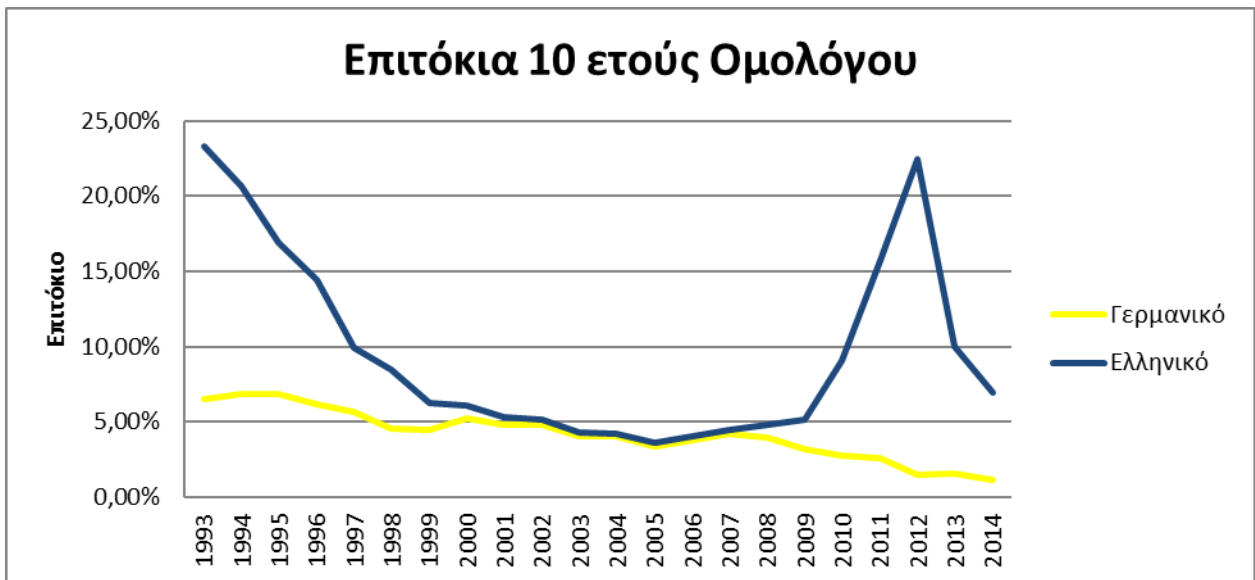
Όπως βλέπουμε και στο παραπάνω διάγραμμα 2-4 ο δείκτης καθαρών εξαγωγών αρχίζει να επιδεινώνεται δραματικά μετά την είσοδό μας στην ΟΝΕ το 2001. Σύμφωνα με τον Τσουλιφίδη (2013) η είσοδός μας στην ευρωζώνη ενίσχυσε περαιτέρω τις παθογένειες της Ελληνικής οικονομίας αφού το σκληρό νόμισμα του ευρώ σε συνδυασμό με τα χαμηλά επιτόκια δανεισμού βοήθησε τη χώρα μας να αυξήσει τις καταναλωτικές δαπάνες που προέρχονταν από το εξωτερικό. Χαρακτηριστικά από το 2002 μέχρι και το 2008 οι εισαγωγές αυξήθηκαν κατά 37,61 δις ευρώ. Από την άλλη πλευρά, τονίζει ο καθηγητής, αν αντί για ευρώ είχαμε δραχμή τότε ο πληθωρισμός, η υποτίμηση και τα αυξανόμενα επιτόκια θα έβαζαν ένα φραγμό στις εισαγόμενες καταναλωτικές δαπάνες και στον υπέρμετρο δανεισμό από μέρους του κράτους που τις τροφοδοτούσε. Ο Παπαδημητρίου (2014) υπογραμμίζει ότι ο τρόπος με τον οποίο εισήχθη η χώρα μας στην ΟΝΕ σε συνδυασμό με την μη υλοποίηση από την τότε κυβέρνηση του αναγκαίου μεταρρυθμιστικού έργου, που είχε υποσχεθεί, οδήγησε στην απώλεια της ανταγωνιστικότητας και στην αύξηση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο καθώς επίσης και στο ισοζύγιο πληρωμών (Ρουκανάς & Σκλιας, 2014). Η σύγκλιση με τις χώρες της ΕΕ ήταν μόνο ονομαστική, κάτι το οποίο είχε επισημάνει ο τότε πρωθυπουργός, αφού η επίτευξη των στόχων που έθετε η Συνθήκη του

Μάαστριχτ δεν ικανοποιήθηκαν βασιζόμενοι σε διαρθρωτικές αλλαγές, όπως η δημοσιονομική προσαρμογή και η μείωση δαπανών, αλλά σε λήψη φοροεισπρακτικών μέτρων και σε αποδεκτές πρακτικές «δημιουργικής λογιστικής», οι συνέπειες των οποίων αποκαλύφθηκαν τα επόμενα χρόνια. Επίσης ο συγγραφέα συμπληρώνει ότι μετά την ένταξη μας στην ζώνη του Ευρώ η κυβέρνηση κ. Σημίτη ανέβαλε τη λήψη μέτρων που θα μείωναν τις παθογένειες της ελληνικής οικονομίας και αντ' αυτού εκμεταλλευόμενη τα χαμηλά επιτόκια που προσέφερε η συμμετοχή μας στην νομισματική ένωση συνέχισε την επίπλαστη ευημερία, το οποίο ευλόγως εξασθένησε ακόμη περισσότερο την παραγωγικότητα – ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας (Ρουκανάς & Σκλιας, 2014).

Αδιαμφισβήτητα βασική αιτία για τη ραγδαία αύξηση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο αποτελεί και η ελλειμματική αρχιτεκτονική του οικοδομήματος της ΟΝΕ. Μεταξύ των χωρών του νότου και του βορρά υπάρχουν διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης και ανταγωνιστικότητας τα οποία οδηγούν σε μεγάλα ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο και κατ' επέκταση στο ισοζύγιο πληρωμών. Οι χώρες του βορρά λόγω μεγαλύτερης τεχνολογικής ανάπτυξης παράγουν φθηνότερα προϊόντα και υψηλότερης ποιότητας και τεχνολογίας. Αποτέλεσμα των παραπάνω είναι χώρες όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία να παρουσιάζουν έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου ενώ αντίθετα χώρες του Βορρά, όπως για παράδειγμα η Γερμανία και η Ολλανδία, εμπορικό πλεόνασμα (Γιαννίτσης, 2013). Για να καλυφθεί το παραπάνω έλλειμμα οι περιφερειακές χώρες έπρεπε να δανείζονται το οποίο και επετεύχθη, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, με το χαμηλό επιτόκιο που εξασφαλιζόταν από το ελάχιστο επιτόκιο δανεισμού που καθοριζόταν από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Αγνοώντας τις μελλοντικές επιπτώσεις οι κυβερνήσεις δανείζονταν αλόγιστα τα νέα κεφάλαια όμως αντί να τα κατευθύνουν σε παραγωγικές επενδύσεις αύξαναν την κατανάλωση με εισαγόμενα αγαθά το οποίο με τη σειρά του αύξανε σταθερά το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης το 2007 και την άνοδο των επιτοκίων δανεισμού για την Ελλάδα, που από το 2009 και έπειτα ξεπέρασαν το 5%, ο περεταίρω δανεισμός κατέστη απαγορευτικός και το οποίο αυτόματα επέφερε τη μείωση του ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο.

Διάγραμμα 3-6

Επιτόκιο 10ετούς Ομολόγου 1993 – 2014

Πηγή: (ECB, 2016)

3.1.3 Προοπτικές Εμπορικού Ισοζυγίου Ελλάδος

Όπως αναφέραμε και παραπάνω το εμπορικό ισοζύγιο και η εμπορική πολιτική μιας οικονομίας αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες του Α.Ε.Π. και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό το ρυθμό μεταβολής του. Είδαμε παραπάνω ότι διαχρονικά στην Ελλάδα οι εισαγωγές υπερτερούσαν έναντι των εξαγωγών και μάλιστα τα τελευταία χρόνια πριν το ξέσπασμα της κρίσης η διαφορά είχε μεγαλώσει αισθητά. Αυτό είναι ένα σημάδι της παθογένειας της ελληνικής οικονομίας που θα πρέπει μέσω διορθωτικών αλλαγών να βελτιωθεί για να μπορέσει η χώρα να βγει επιτέλους από την ύφεση.

Τα τελευταία χρόνια μετά την είσοδο της Ελλάδας στην ύφεση και την υπογραφή των μνημονίων με την Τρόικα⁶, ο τρόπος βελτίωσης του εμπορικού ισοζυγίου αλλά και της οικονομίας ευρύτερα έχει γίνει πηγή διαμάχης μεταξύ διαφορετικών οικονομικών σχολών

⁶ Τριμερής επιτροπή που αποτελείται από τους παρακάτω θεσμούς: την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

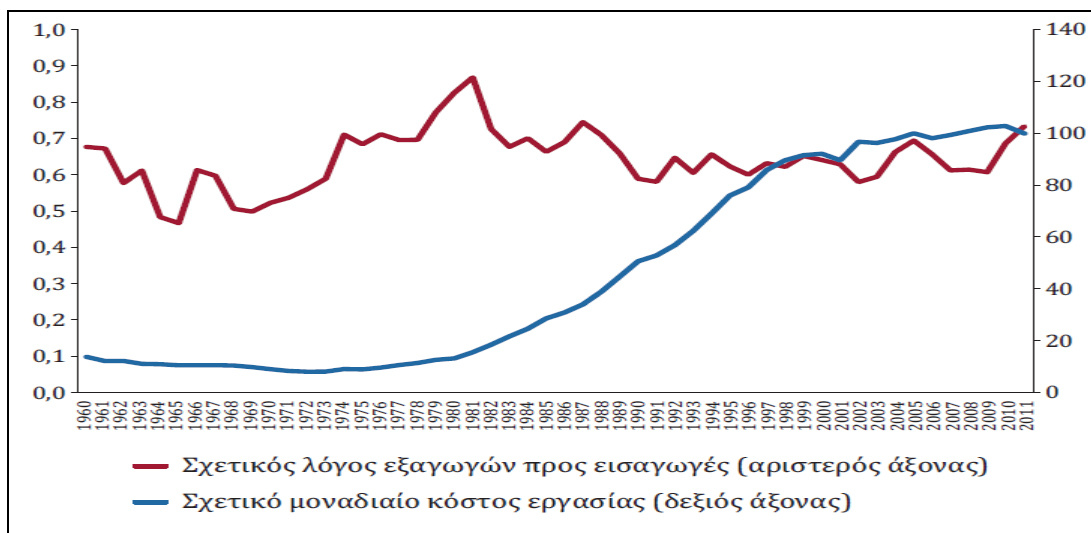
αλλά και μεταξύ των θεσμών και των εκάστοτε κυβερνήσεων. Στην έκθεσή του το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Δ.Ν.Τ.) κάνει αυστηρή κριτική στις κυβερνήσεις της περιόδου 2001 – 2009 που εξαιτίας της συμμετοχής της χώρας στην Ο.Ν.Ε. είχαν εύκολη πρόσβαση σε χαμηλότοκο δανεισμό τον οποίο εκμεταλλεύτηκαν από κοινού, και οι ιδιώτες μέσω των τραπεζών αλλά και η κυβέρνηση μέσω των ομολόγων, και το οποίο οδήγησε στο διπλασιασμό του χρέους του ιδιωτικού τομέα σε ποσοστά Α.Ε.Π. και την αύξηση του δημόσιου χρέους από το 100% του Α.Ε.Π. στο 130%. Παράλληλα οι μισθοί αυξήθηκαν περισσότερο από την αύξηση της παραγωγικότητας με συνέπεια την χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητας (IMF, 2012). Η πρόταση του Δ.Ν.Τ. για επανάκτηση της ανταγωνιστικότητας και βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου στηρίζεται κυρίως στην εσωτερική υποτίμηση μέσω μείωσης μισθών και μείωσης των τιμών. Σίγουρα δεν αγνοούν τη σημαντικότητα των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που απαιτούνται στους θεσμούς της ελληνικής οικονομίας όπως στη δημιουργία μιας ανεξάρτητης αρχής για τα δημόσια έσοδα, ένα χρόνιο πρόβλημα της χώρας που έχει σαν αποτέλεσμα την υστέρηση στην είσπραξη των οφειλών, στην δημιουργία μιας αξιόπιστης στατιστικής αρχής αλλά προβληματίζονται ως προς την ικανότητα των κυβερνήσεων για την υλοποίηση των παραπάνω αλλαγών και ως προς τον χρονικό ορίζοντα που απαιτείται για την ωρίμανση τέτοιων μεταρρυθμίσεων (IMF, 2012).

Από την άλλη πλευρά ο Δαφέρμος και η Νικολαΐδη (2012) διαφωνούν με το επιχείρημα του Δ.Ν.Τ. ότι η μείωση του κόστους εργασίας θα επιφέρει μείωση των τιμών στα εξαγωγίμα αγαθά και συνεπώς θα αυξηθεί η ζήτησή τους από το εξωτερικό. Επιπλέον δε θεωρούν ότι με τη μείωση του κόστους θα αυξηθούν και οι επενδύσεις στους εξαγωγικούς κλάδους της οικονομίας. Η αιτιολόγηση τους βασίζεται στο ότι τα εμπειρικά δεδομένα, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 2-6, δεν επιβεβαιώνουν ότι υπάρχει αρνητική συσχέτιση μεταξύ μοναδιαίου κόστους εργασίας και επιδόσεων του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας. Αντιθέτως η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας από το 1975 και έπειτα όχι μόνο δεν επέφερε επιδείνωση στο σχετικό λόγο των εξαγωγών προς τις εισαγωγές αλλά αντιθέτως κάποιες περιόδους παρατηρείται και βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η μείωση του κόστους δεν σημαίνει αυτομάτως και μείωση τιμών στα εξαγωγίμα αγαθά και τις υπηρεσίες αλλά μπορεί να βελτιώνουν απλά το περιθώριο κέρδους. Το ίδιο επισημαίνεται και στην έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος. Παρά τη μείωση του τη μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος οι εξαγωγές της χώρας δεν αυξήθηκαν όσο θα αναμενόταν (Τράπεζα της Ελλάδος, 2016). Από την άλλη πλευρά παράγοντες όπως οι επενδύσεις και η

αξιοποίηση της τεχνολογίας βοηθούν σε σημαντικό βαθμό τη βελτίωση των παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών και την αύξηση της προστιθέμενης αξίας. Σε αυτούς τους τομείς τονίζουν οι Δαφέρμος και Νικολαΐδη (2012) ότι θα πρέπει να εστιαστεί η Ελληνική κυβέρνηση γιατί όπως φαίνονται και από το παρακάτω [Διάγραμμα 3-8](#) βρισκόμαστε σε πολύ χαμηλό επίπεδο σε σχέση με τις άλλες ανεπτυγμένες χώρες. Έχει αποδειχθεί ότι χώρες που επένδυσαν στην έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη παρουσίασαν βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου, αυξάνοντας τις εξαγωγές τους σε αγαθά υψηλής τεχνολογίας.

Διάγραμμα 3-7

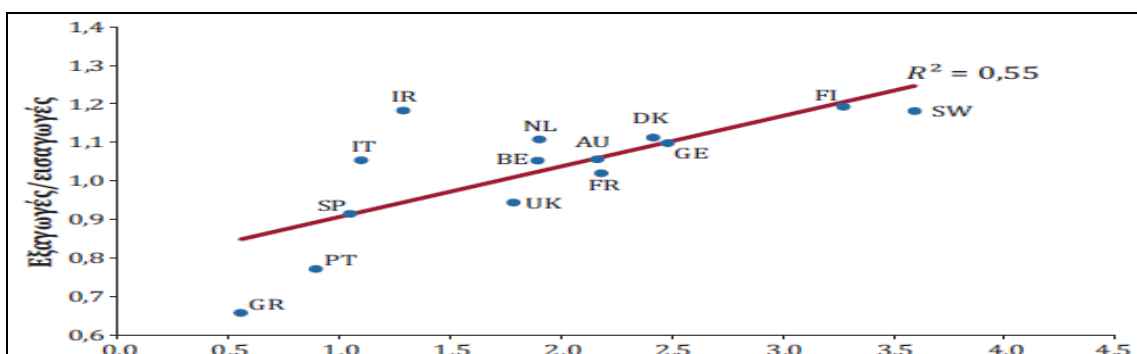
Σχετικός λόγος εξαγωγών προς εισαγωγές και σχετικό μοναδιαίο κόστος εργασίας (σε σύγκριση με την ΕΕ-15), Ελλάδα 1960-2011

Πηγή: (Δαφέρμος & Νικολαΐδη, 2012)

Διάγραμμα 3-8

Λόγος εξαγωγών προς εισαγωγές και δαπάνες για έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ, ΕΕ-15, 1995-2010 (μέσος όρος)

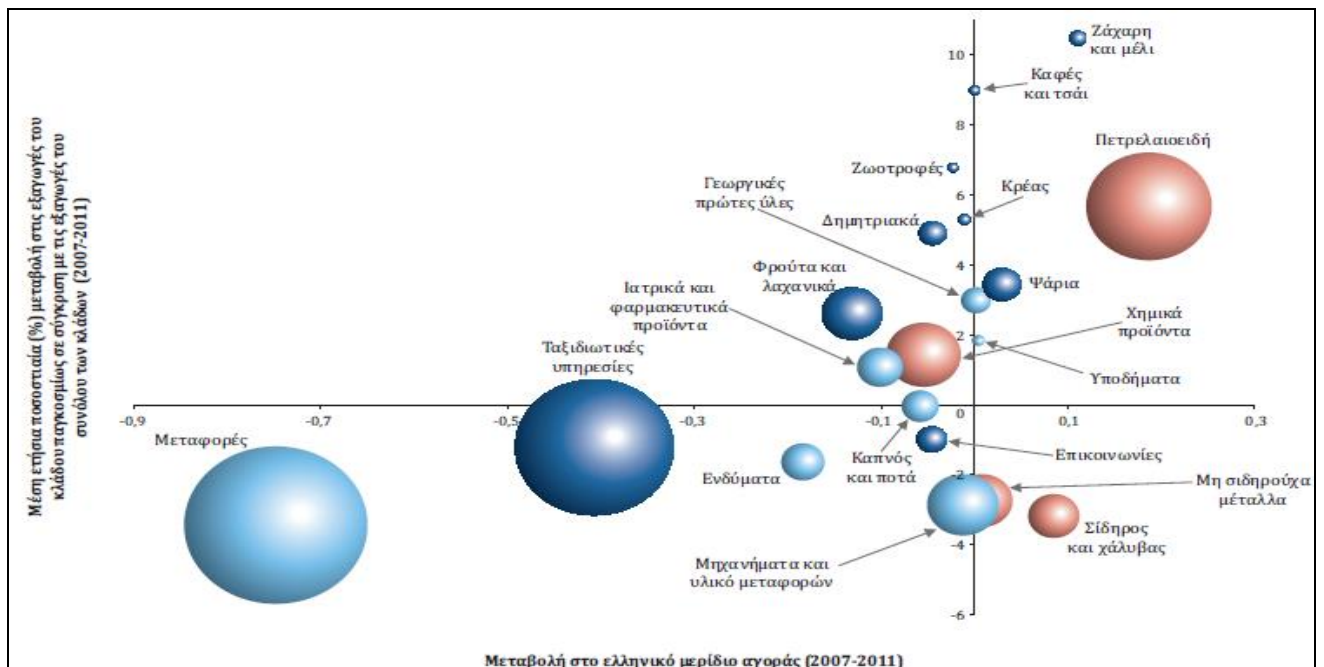

Πηγή: (Δαφέρμος & Νικολαΐδη, 2012)

Στην ίδια έκθεση ο Δαφέρμος και η Νικολαΐδη υπογραμμίζουν ότι εκτός από τις επενδύσεις σε έρευνα και τεχνολογία η βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου μπορεί να προέλθει και από στροφή του παραγωγικού μοντέλου της χώρας σε κλάδους που εμφανίζουν ανοδική τάση τα τελευταία χρόνια στις παγκόσμιες αγορές. Βασική προϋπόθεση βέβαια είναι η δυνατότητα αναδιάρθρωσης του παραγωγικού ιστού τη χώρας στους συγκεκριμένους κλάδους. Στο διάγραμμα 2-8 φαίνεται η μεταβολή στα ελληνικά μερίδια αγοράς και μέση ετήσια ποσοστιαία (%) μεταβολή των εξαγωγών παγκοσμίως ως σύγκριση με το σύνολο, επιλεγμένοι κλάδοι, 2007-2011.

Διάγραμμα 3-9

Μεταβολή στα ελληνικά μερίδια αγοράς και μέση ετήσια ποσοστιαία (%) μεταβολή των εξαγωγών παγκοσμίως ως σύγκριση με το σύνολο, επιλεγμένοι κλάδοι, 2007-2011.

Πηγή: (Δαφέρμος & Νικολαΐδη, 2012)

Το παραπάνω αποτελεί απλώς μία ένδειξη για το που θα μπορούσε να στραφεί η ελληνική οικονομία για να ενισχύσει τις εξαγωγές της. Σίγουρα πρέπει να γίνει μία βαθύτερη ανάλυση με βάση τις υπάρχουσες δυνατότητες της εγχώριας παραγωγής, τις χώρες που υπάρχει αυξημένη ζήτηση, αν θα μπορούσε η Ελλάδα να αναπτύξει εμπορικές σχέσεις μαζί τους και τέλος σε τι βαθμό υπάρχει η δυνατότητα να γίνουμε ανταγωνιστικοί σε αυτούς τους κλάδους με βάση τις τιμές των αγαθών.

Οι Αγναντόπουλος και Ευστρατόγλου (2015) ασκούν και εκείνοι κριτική στην πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης που προωθείται από την Τρόικα και διαφωνούν με την άποψη ότι η βελτίωση στο εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών προέρχεται από την εργασιακή απορρύθμιση. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η μείωση του εργασιακού κόστους μειώνει την εγχώρια ζήτηση, την παραγωγή και κατ' επέκταση την απασχόληση. Προσθέτουν επίσης ότι αναφορικά με τις εξαγωγές τα εμπειρικά δεδομένα δεν καταδεικνύουν αύξηση της ανταγωνιστικότητας και των εξαγωγών που να προκύπτει από τη μείωση του εργασιακού κόστους. Όπως σημειώνεται στην έκθεσή τους για την περίοδο 2008-2013 το 75,9% των εξαγωγών προήλθε από 11 κλάδους της οικονομίας ενώ οι υπόλοιποι 41 συμμετείχαν στο υπόλοιπο 24,1%. Τα ποσοστά είναι ακόμα πιο εντυπωσιακά αν δούμε ότι οι 3 μεγαλύτεροι εξαγωγικοί κλάδοι της χώρας (ναυτιλία, τουρισμός και πετρελαιοειδή) συνεισέφεραν σχεδόν τις μισές (48,2%) εξαγωγές της Ελλάδας για την συγκεκριμένη περίοδο. Αυτό σε συνάρτηση με το ότι στον κλάδο των πετρελαιοειδών υπήρξε αύξηση του ετήσιου εργασιακού κόστους κατά 10 χιλιάδες ευρώ αποδεικνύει ότι η επιχειρηματολογία των θεσμών δεν βασίζεται σε ισχυρά εμπειρικά δεδομένα. Η πτωτική πορεία που παρουσιάζει ο κλάδος της ναυτιλίας σύμφωνα με τους Αγναντόπουλο και Ευστρατόγλου (2015) δεν βασίζεται στις αυξήσεις των μισθών, οι οποίοι διέπονται και από ειδικό καθεστώς, αλλά εξαιτίας της παγκόσμιας ύφεσης που επηρέασε σημαντικά τις διεθνείς θαλάσσιες μεταφορές. Τέλος η αύξηση των εξαγωγών που παρατηρείται στον κλάδο του τουρισμού επίσης θεωρούν ότι δεν στηρίχτηκε στη συμπίεση του εργασιακού κόστους αλλά σε γεωπολιτικούς παράγοντες που δημιούργησαν αστάθεια σε ανταγωνιστικούς προορισμούς (Αίγυπτος και Τουρκία) και συνέβαλαν στην άνοδο των εγχώριων αφίξεων, αφού η Ελλάδα αποτελεί έναν από τους ασφαλέστερους προορισμούς της Μεσογείου.

Ο μετασχηματισμός του παραγωγικού μοντέλου σε τομείς υψηλής τεχνολογίας και συνεπώς με υψηλή προστιθέμενη αξία. Δυστυχώς τα τελευταία χρόνια οι ούτως η άλλως χαμηλές άμεσες ξένες επενδύσεις αφορούσαν αποκλειστικά δραστηριότητες εντάσεως εργασίας και όταν ανέβηκε το εργασιακό κόστος περιορίστηκαν στο τομέα του λιανικού εμπορίου προσπαθώντας να κερδίσουν ένα κομμάτι από τη μεγεθυνόμενη εγχώρια κατανάλωση. Σε αυτό βοήθησε και η εσωτερική ανατίμηση αφού αύξησε το περιθώριο κέρδους των επιχειρήσεων που παρήγαγαν τα προϊόντα τους σε χώρες με χαμηλό κόστος εργασίας. Η διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της χώρας πρέπει να συνδυαστεί με τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος φιλικού στην επιχειρηματικότητα και στις επενδύσεις. Η ελληνική οικονομία πρέπει να προσελκύσει άμεσες ξένες επενδύσεις σε κλάδους αιχμής οι οποίες θα βοηθήσουν

την γενικότερη αναδιάρθρωση της οικονομίας και την τόνωση του ανταγωνισμού (Αναστασάτος, 2011).

Πίνακας 3-4

Εξέλιξη Εξαγωγών στους βασικούς κλάδους (δισ ευρώ, σταθερές τιμές 2010)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Πρωτογενής Τομέας	1,89	1,89	1,90	1,77	1,97	1,93
Πετρελαιοειδής	3,06	3,17	3,73	4,02	5,12	5,52
Λοιπός Δευτερογενής τομέας	15,58	12,69	13,47	14,18	13,66	13,70
Ναυτιλία	16,27	11,28	12,36	10,80	9,87	8,95
Τουρισμός	4,07	3,61	3,29	3,68	3,80	4,55
Λοιπές Υπηρεσίες	5,80	5,05	4,89	4,96	4,99	5,32
Σύνολο	46,67	37,69	39,64	39,41	39,41	39,97

Πηγή: (Αγναντόπουλος & Ευστρατόγλου, 2015)

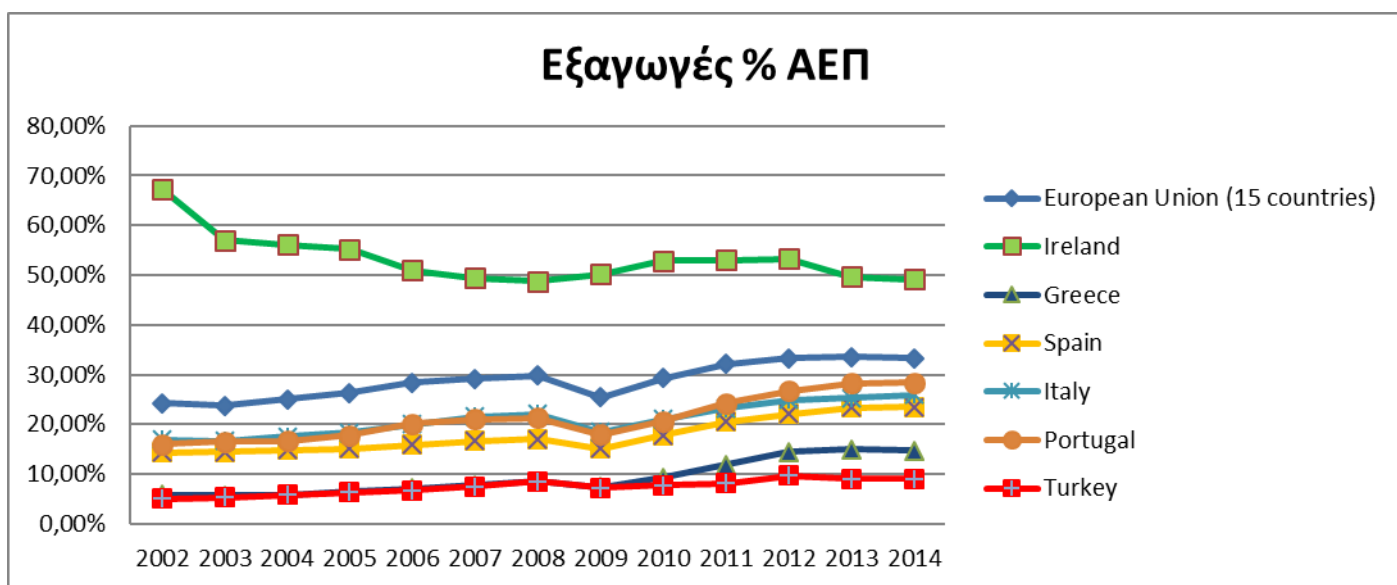
Το επιχειρήματα σχετικά με την επιτακτική ανάγκη μεταβολής του εξαγωγικού προτύπου της χώρας σε κλάδους υψηλής προστιθέμενης αξία, με αυξημένη παραγωγικότητα και αποτελεσματικότερη αξιοποίηση της υψηλής τεχνολογίας είναι πολύ ισχυρό και σίγουρα δεν απορρίπτεται από τους θεσμούς. Σύμφωνα με την έκθεση του Δ.Ν.Τ. αναγνωρίζεται ότι οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις θα ενίσχυαν τη μεσοπρόθεσμη ανάπτυξη και θα περιόριζαν το πρόβλημα των διπλών ελλειμμάτων βελτιώνοντας την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητα της χώρας (IMF, 2012). Ο προβληματισμός όμως του ταμείου βασίζεται στο γεγονός ότι έχει αποδειχθεί από την σύγχρονη εμπειρία τους ότι τέτοιες βαθιές μεταρρυθμίσεις για να ωριμάσουν και να αποφέρουν αποτελέσματα χρειάζονται περίπου μια δεκαετία. Οι παρούσες χρηματοοικονομικές συνθήκες στην Ελλάδα αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο, δυστυχώς, απαιτούν γρήγορες, ολοκληρωμένες και επιτυχημένες μεταρρυθμίσεις για να υπάρχει πιθανότητα επιτυχίας. Ο Moreno-Badia μαζί με τον Traa και την Velculescu (2009) σε άρθρο τους υπογραμμίζουν ότι από παραδείγματα μεταρρυθμίσεων που έλαβαν χώρα στην Αυστρία, Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Νέα Ζηλανδία, Αυστραλία και Καναδά τα εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι ενώ στην αρχή το κόστος των μέτρων είναι μεγάλο και προκαλούν δυσαρέσκεια στο κοινωνικό σύνολο, μακροπρόθεσμα τα οφέλη είναι σημαντικά.

Το ίδιο επισημαίνουν ότι θα συμβεί και στην Ελλάδα και για αυτό το λόγο θα πρέπει να είμαστε προετοιμασμένοι και ρεαλιστές σχετικά με το κόστος και τα μακροπρόθεσμα κέρδη.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι εξαγωγές της Ελλάδας σε σύγκριση με τις άλλες χώρες του νότου ως ποσοστό του ΑΕΠ. Όπως φαίνεται το μερίδιο των εξαγωγών της Ελλάδας στο ΑΕΠ είναι πολύ μικρό σε σχέση με τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο αλλά και με τις άλλες χώρες του νότου. Το ποσοστό της Ελλάδας διατηρείται σχετικά στα ίδια επίπεδα κατά την εξεταζόμενη περίοδο και μια μικρή βελτίωση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια οφείλεται κατά αποκλειστικότητα στην μείωση του ΑΕΠ. Αυτό συνεπάγεται ότι χρειάζεται σημαντική αύξηση των εξαγωγών για να βοηθήσει την ανάπτυξης της οικονομίας.

Διάγραμμα 3-10

Σύνολο Εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ 2002-2014

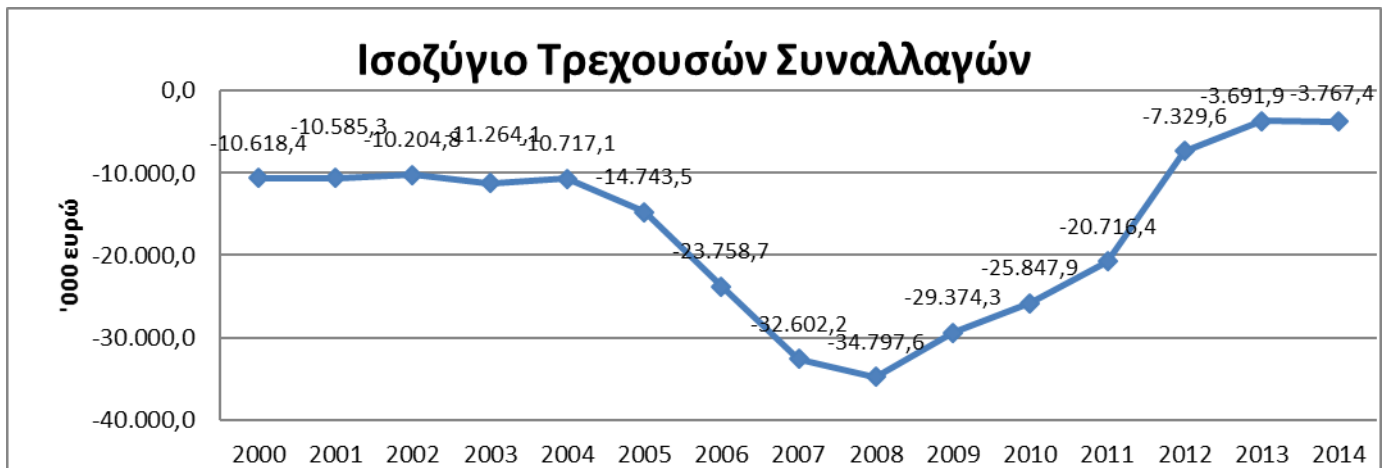

Πηγή: AMECO

3.2 Στατιστικά Στοιχεία Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών Ελλάδας 2002 - 2014

Διάγραμμα 3-11

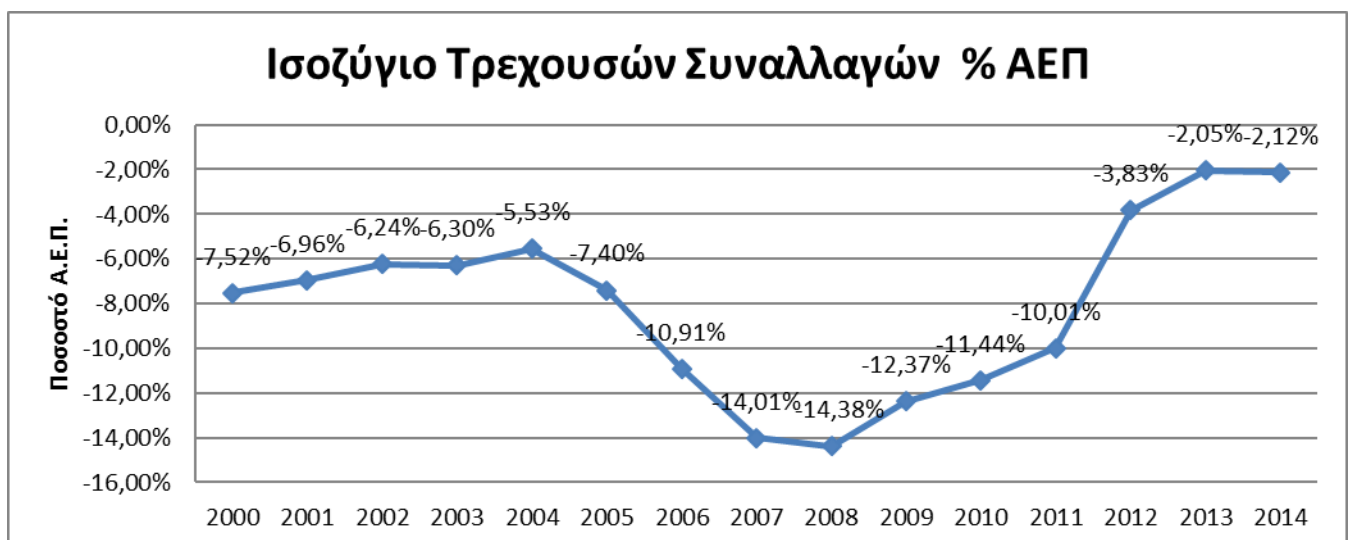
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών Ελλάδας 2000 – 2014 (τρέχουσες τιμές)

Πηγή: Τράπεζας της Ελλάδος

Διάγραμμα 3-12

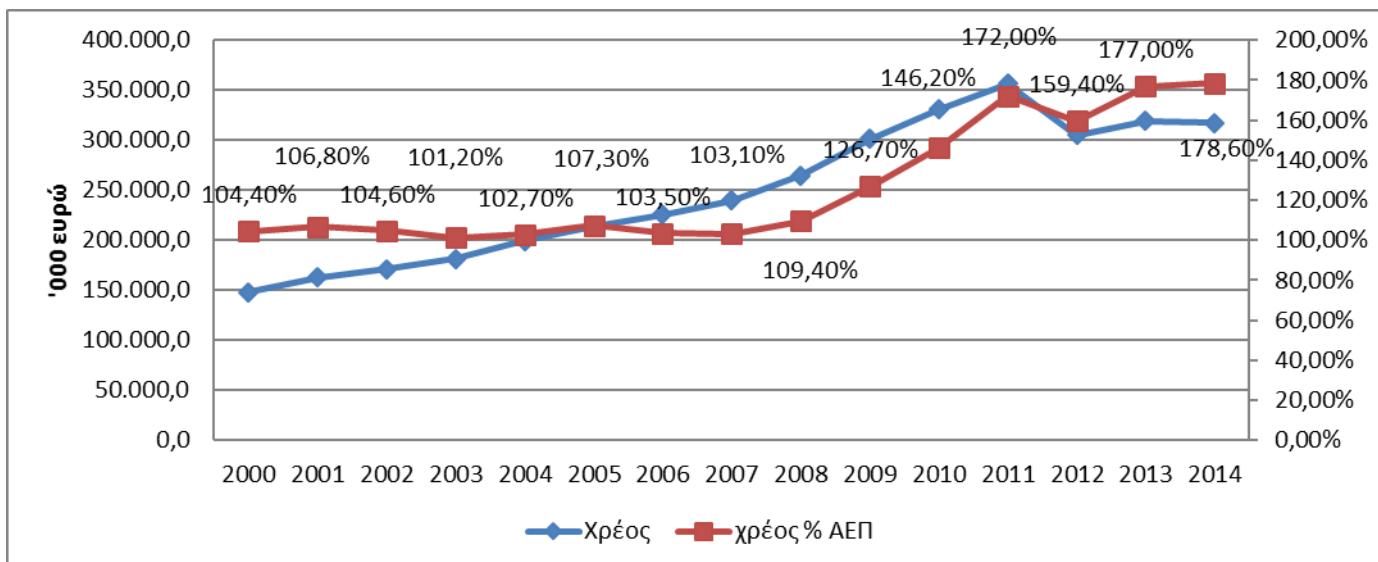
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών Ελλάδας 2000 – 2014 (τρέχουσες τιμές)

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3-13

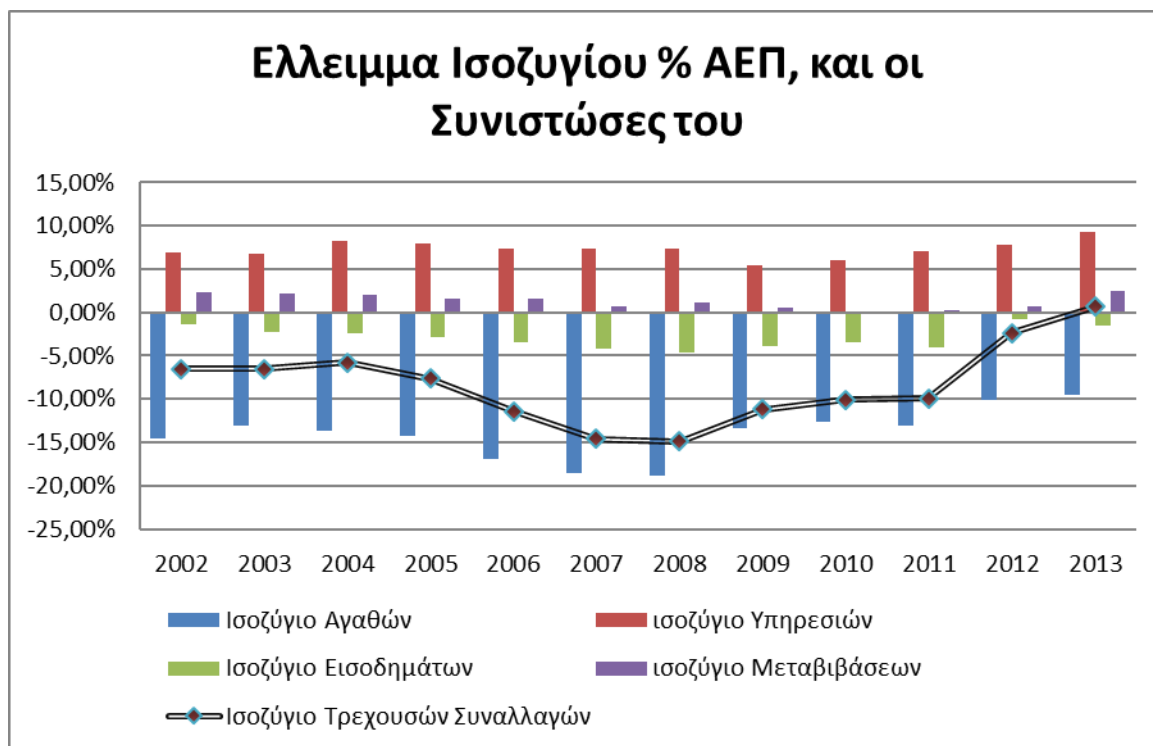
Εξέλιξη Χρέους της Ελλάδας 2000 – 2014 (τρέχουσες τιμές)

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3-14

Έλλειμμα Ισοζυγίου ως % ΑΕΠ και οι Συνιστώσες του (τρέχουσες τιμές)

Πηγή: Eurostat

Όπως βλέπουμε στα παραπάνω διαγράμματα από την ένταξή μας στην ευρωζώνη και έπειτα η εξωτερική ανισορροπία της εθνικής οικονομίας εντάθηκε και ο ρυθμός του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αυξανόταν μέχρι και το ξέσπασμα της κρίσης που λόγω έλλειψης εμπιστοσύνης των εξωτερικών αγορών δημιουργήθηκε πρόβλημα στην εύρεση επιπλέον χρηματοδότησης, το οποίο αναπόφευκτα επέφερε μείωση των εισαγωγών και περιορισμό του εξωτερικού ελλείμματος. Η μεγάλη αύξηση του ελλείμματος οφείλεται κατά κύριο λόγο στο έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου όπως φαίνεται και στα

[Διάγραμμα 3-1](#), [Διάγραμμα 3-11](#) και [Διάγραμμα 3-14](#). Το ισοζύγιο υπηρεσιών βελτιωνόταν συνεχώς μέχρι και το 2008 εξαιτίας των κλάδων της ναυτιλίας και του τουρισμού που αύξαναν συνεχώς τα έσοδά τους. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι οι υπηρεσίες αποτελούσαν το 57% των συνολικών εξαγωγών για το έτος 2010, ποσοστό που κατατάσσει τη χώρα μας τρίτη στην ευρωπαϊκή ένωση πίσω από τη Κύπρο και το Λουξεμβούργο (Αναστασάτος, 2011). Δυστυχώς η βελτίωση του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών μετά το 2008 και την είσοδο της χώρας μας σε περίοδο ύφεσης δε συνοδεύτηκε και από βελτίωση στο ισοζύγιο μεταβιβάσεων και εισοδημάτων. Αιτία πίσω από το έλλειμμα στο ισοζύγιο εισοδημάτων είναι η πληρωμή μισθών στο εξωτερικό και κυρίως οι τόκοι, τα μερίσματα και τα κέρδη μετοχών σε ξένους επενδυτές. Παρά τη μείωση της εμπιστοσύνης οι ξένοι επενδυτές μαζί με τους θεσμούς κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος της κεφαλαιοποίησης του χρηματιστηρίου Αθηνών καθώς επίσης και το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού χρέους. Αυτό βέβαια όπως βλέπουμε και στο [διάγραμμα 2-12](#) αρχίζει να περιορίζεται και θα συνεχίσει εξαιτίας της μεγάλης από-επένδυσης που γνωρίζει το χρηματιστήριο τη τελευταία περίοδο, της πτώσης της κερδοφορίας των μετοχών το οποίο περιορίζει τις πληρωμές των μερισμάτων και τέλος λόγω της μείωσης των επιτοκίων από τους θεσμούς που μειώνουν έστω και προσωρινά τις πληρωμές των τόκων. Σχετικά με το ισοζύγιο μεταβιβάσεων η αρνητική πορεία του τα τελευταία χρόνια οφείλεται στην αύξηση των πληρωμών της κυβέρνησης προς την ΕΕ και της αύξησης των εμβασμάτων από τους οικονομικούς μετανάστες που εργάζονται στην Ελλάδα (Αναστασάτος, 2011). Όλα τα παραπάνω συνθέτουν ένα εκρηκτικό μίγμα το οποίο μόνο συγκυριακό δεν αποδεικνύεται ότι είναι αλλά αντανακλά τις εγγενείς παθογένειες της ελληνικής οικονομίας.

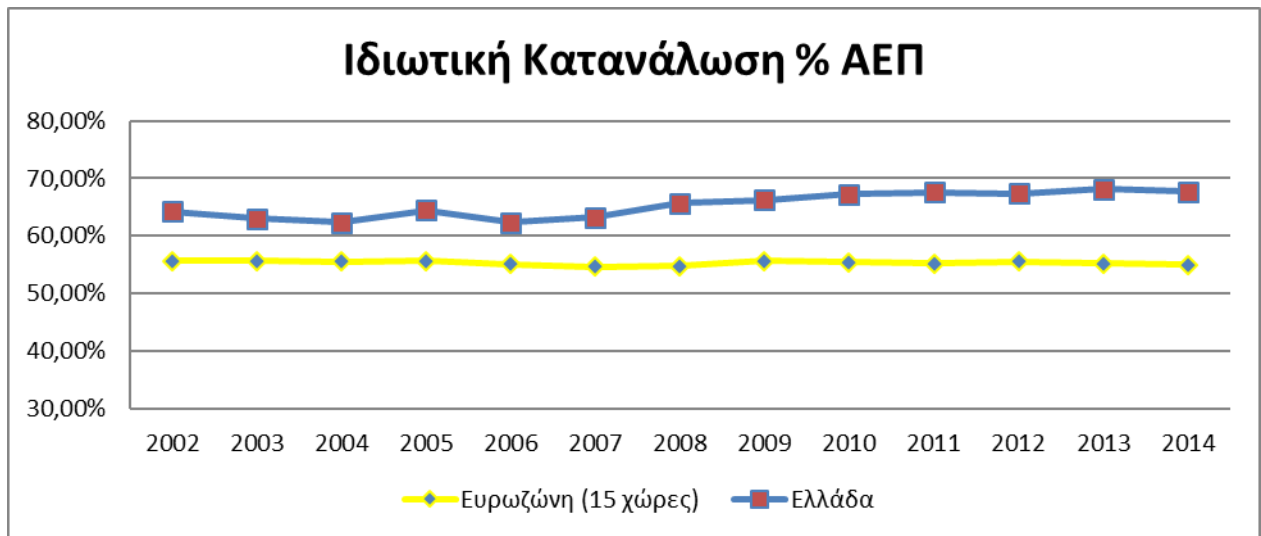
Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε συνδυασμό με το δημοσιονομικό έλλειμμα οδήγησε αναπόφευκτα στην αύξηση του συνολικού χρέους της Ελλάδας

(Διάγραμμα 3-13). Όπως επισημαίνεται και από τον Προβόπουλο (2010) το συνεχές έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών δηλώνει ότι μία χώρα δαπανά περισσότερα από ό τι παράγει και το οποίο δεν μπορεί να συνεχίζεται εσαεί αφού δεν γίνεται μία χώρα συνεχώς να αυξάνει το χρέος της (εξωτερικό ή εσωτερικό) ως ποσοστό του ΑΕΠ, ως ποσοστό δηλαδή της παραγωγικής της ικανότητάς. Ο τέως διοικητής της τραπεζικής της Ελλάδος ομολογεί επίσης μια αδήριτη αλήθεια: το μόνιμο εξωτερικό έλλειμμα της Ελλάδας μαζί με το μεγάλο χρέος αντικατοπτρίζουν μια υπέρογκη εγχώρια εισαγόμενη κατανάλωση. Δυστυχώς τα μεγαλύτερα ποσά δεν οδηγήθηκαν σε παραγωγικές επενδύσεις αλλά σε καταναλωτικές δαπάνες το οποίο φαίνεται ξεκάθαρα από τη μείωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας τις τελευταίες δεκαετίες. Η ανάπτυξη των ετών που προηγήθηκαν της κρίσης προήλθε κυρίως από την αύξηση της εγχώριας κατανάλωσης, η οποία είχε σαν βάση το δανεισμό και τη μείωση της αποταμίευσης. Αυτό αποτελεί σημαντική διαφορά γιατί σε περίπτωση που οι περισσότεροι πόροι είχαν κατευθυνθεί σε παραγωγικές επενδύσεις τότε θα είχε αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα και οι εξαγωγές της χώρας.

Την ίδια επισήμανση κάνει και στο βιβλίο του ο Γιαννίτσας (2013) υπογραμμίζοντας ότι η μείωση του εξωτερικού ελλείμματος δεν προέρχεται από την αύξηση των εξαγωγών αλλά μόνο από τη θεαματική μείωση των εισαγωγών που οφείλεται στην κατακόρυφη πτώση των εισαγόμενων κεφαλαιουχικών δαπανών απόρροια αδυναμίας λήψης χρηματοδότησης από το εξωτερικό, η οποία θα συντηρούσε την εισαγόμενη κατανάλωση. Η ιδιωτική κατανάλωση (Διάγραμμα 3-15) εντούτοις παραμένει ακόμα σε υψηλά επίπεδα και περίπου πάνω από 10 ποσοστιαίες μονάδες από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Τούτέστιν, οι Έλληνες καταναλώνουν κατά πολύ περισσότερο από τα εισοδήματά τους και θα πρέπει τα επόμενα χρόνια να το περιορίσουν κατά περίπου 12 μονάδες ως ποσοστό του ΑΕΠ, για να είναι διατηρήσιμη σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Αυτό θα οδηγήσει στη μείωση των εισαγωγών και παράλληλα θα αυξήσει την τάση προς αποταμίευση το οποίο θα βοηθήσει στη μείωση του ιδιωτικού και δημόσιου χρέους (Αναστασάτος, 2011). Σκοπός βέβαια δεν είναι να επιτευχθεί η ισορροπία μόνο μέσω της μείωσης της κατανάλωσης και των δαπανών γιατί αυτό θέτει σε κίνδυνο τον κοινωνικό ιστό της χώρας αλλά και με την επίσπευση των σημαντικών μεταρρυθμίσεων που θα διορθώσουν τις εγγενείς αδυναμίες της οικονομίας. Μονό μέσω αυτής της ατραπού μπορεί να επιτευχθεί βιώσιμη ανάπτυξη η οποία θα περιορίσει το επώδυνο κόστος της μείωσης της κατανάλωσης, των μισθών και των συντάξεων.

Διάγραμμα 3-15

Ιδιωτική Κατανάλωση ως % ΑΕΠ (τρέχουσες τιμές)

Πηγή: Eurostat

Πίνακας 3-5

Έλλειμμα Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών / ΑΕΠ

Περίοδος	Ποσοστό
1981 – 1990	1,1%
1991 – 2000	2,7%
2001- 2006	11,8%
2007 – 2009	16,4%
2010 - 2014	5,89%

Πηγή : European Commission, Statistical Annex of European Economy (Autumn 2012)

Όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 3-5 το έλλειμμα στο ισοζύγιο αποτελεί ένα χρόνιο πρόβλημα της ελληνικής οικονομία που όμως επιδεινώθηκε ιδιαίτερα από την υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος. Σε μεγάλο βαθμό το συνεχές εξωτερικό έλλειμμα αποτυπώνει και την υστέρηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας μας σε σχέση με τις άλλες χώρες. Η βελτίωση που παρουσιάζεται από το ξέσπασμα της κρίσης όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο δεν οφείλεται σε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και αύξησης των εξαγωγών αλλά σε μείωση των εισαγωγών και της εγχώριας κατανάλωσης.

Με την είσοδο της χώρας μας στην Ευρωζώνη το 2001, περίοδο κατά την οποία αρχίζει η μεγάλη επιδείνωση του εξωτερικού ελλείμματος, η Ελλάδα χάνει το πλεονέκτημα της συναλλαγματικής ισοτιμίας ως εργαλείο διόρθωσης των ανισορροπιών στο ισοζύγιο πληρωμών και επιπρόσθετα αποκτά ένα ισχυρό νόμισμα το οποίο όμως ανατιμήθηκε αρκετά τη πρώτη δεκαετία αυξάνοντας παράλληλα τις τιμές των ελληνικών αγαθών. Στον Πίνακα

3-6 παραθέτουμε ενδεικτικά την πορεία της ισοτιμίας του ευρώ με 5 βασικά νομίσματα για να δείξουμε τη μεγάλη ανατίμηση που υπήρξε κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Ευρωζώνης (Οικονόμου, Σαμπεθάι, & Συμιγιάννης, 2010). Η ανατίμηση βασιζόταν στην προσήλωση της ΕΚΤ⁷ για σταθερότητα των τιμών, η οποία πηγάζει από την εμμονή της Γερμανικής Κεντρικής Τράπεζας (Σκλιάς & Μαρής, 2014). Για τους παραπάνω λόγους θα έπρεπε οι Ελληνικές κυβερνήσεις να είχαν δώσει ιδιαίτερη έμφαση στη συγκράτηση του κόστους παραγωγής και στις τιμές των εμπορεύσιμων αγαθών. Απουσία συναλλαγματικής πολιτικής θα πρέπει η χώρα να προβεί σε εσωτερική υποτίμηση για να αυξήσει την ανταγωνιστικότητά της (Οικονόμου, Σαμπεθάι, & Συμιγιάννης, 2010). Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι μετά την ένταξή μας στην ευρωζώνη και την ικανοποίηση των κριτηρίων της συνθήκης του Μάαστριχτ οι εκάστοτε κυβερνήσεις χαλάρωσαν την οικονομική πολιτική πιστεύοντας ότι με τη συμμετοχή μας και μόνο στην ζώνη του ευρώ θα λυνόντουσαν όλα τα διαρθρωτικά προβλήματα. Υπήρξε χαλάρωση στη συγκράτηση του μισθολογικού κόστους, η οποία δε συνδεόταν με αντιστοίχιση αύξηση των βασικών μεγεθών της οικονομίας, υπήρξε επίσης αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και καθυστέρηση των απαραίτητων αλλαγών στους βασικούς πυλώνες της οικονομίας. Οι κυβερνήσεις λοιπόν έκαναν ακριβώς το αντίθετο από αυτό που επιβαλλόταν από την συμμετοχή μας σε μία ένωση η οποία μας στερούσε την δυνατότητα πραγματοποίησης πραγματικής νομισματικής πολιτικής. Με την είσοδό μας επίσης στην ΟΝΕ και την υιοθέτηση ενός ισχυρού νομίσματος υπήρξε η πεποίθηση ότι επειδή το κοινό νόμισμα δε θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο κερδοσκοπικών επιθέσεων και τα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών δεν αποτελούν πλέον κανένα λόγο προς ανησυχία. Η βιβλιογραφία παρείχε σημαντική στήριξη στην παραπάνω άποψη. Ο Ingram (1973) ήταν από τους πρώτους που υποστήριξε ότι η παραδοσιακή έννοια του ελλείμματος / πλεονάσματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ενός μέλους μιας νομισματικής ένωσης είναι εντελώς ασήμαντη. Όμως, η πραγματικότητα δεν επιβεβαίωσε τη συγκεκριμένη πεποίθηση με αποτέλεσμα η Ελλάδα όπως και άλλες χώρες του νότου να συσσωρεύσουν ένα τεράστιο εξωτερικό χρέος το οποίο τώρα αδυνατούν να αποπληρώσουν (Αναστασάτος, 2011; (Οικονόμου, Σαμπεθάι, & Συμιγιάννης, 2010). Ωστόσο αξίζει να σημειώσουμε ότι Ο Ingram (1973) είχε υπογραμμίσει ότι σε μία νομισματική ένωση ο εξωτερικός δανεισμός πρέπει να χρησιμοποιείται αποκλειστικά για παραγωγικούς σκοπούς. Σε αυτή την πρόταση βρίσκεται και η ρίζα του προβλήματος.

⁷ Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Ένα γεγονός που θα δικαιολογούσε προσωρινά την ανισορροπία των εξωτερικών συναλλαγών είναι ότι εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι χώρες που βρίσκονται σε διαδικασία σύγκλισης με τις ανεπτυγμένες, όπως ήταν η Ελλάδα από το 1997 μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, παρουσιάζουν συνήθως έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Όπως επισημαίνεται και από τους Blanchard και Giavazzi (2002) συνεχή ελλείμματα από τις χώρες που βρίσκονται σε διαδικασία προφθάσματος (catching-up) είναι απολύτως φυσιολογικά και δεν δημιουργούν καμία ανησυχία. Αυτό συμβαίνει γιατί όταν μία χώρα παρουσιάζει αυξημένη ανάπτυξη και αυξανόμενο κατά κεφαλήν προϊόν τότε προσελκύει επενδύσεις από το εξωτερικό που θέλουν να εκμεταλλευτούν την περίοδο ανόδου του ΑΕΠ και τις αυξημένες αποδόσεις. Το ίδιο συμβαίνει και με τα νοικοκυριά που η αισιοδοξία για συνέχιση της ανόδου του κατά κεφαλήν ΑΕΠ στο μέλλον μειώνουν την αποταμίευση στο παρόν και αυξάνουν την κατανάλωση. Η εισροή κεφαλαίων όμως μαζί με την αύξηση της κατανάλωσης οδηγούν σε αύξηση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Ωστόσο επειδή στις χώρες που βρίσκονται σε διαδικασία σύγκλισης οι επενδύσεις διοχετεύονται σε παραγωγικούς τομείς, μακροχρόνια η παραγωγικότητα αυξάνεται το ίδιο και η ανταγωνιστικότητα και μαζί τους οι εξαγωγές και συνεπώς υπάρχει εξισορρόπηση στο ισοζύγιο. Συμπερασματικά η παραγωγικότητα θεωρείται βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της εξέλιξης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (Οικονόμου, Σαμπεθαί, & Συμιγιάννης, 2010). Όπως θα δούμε και παρακάτω δυστυχώς η Ελλάδα δεν ολοκλήρωσε ποτέ την πραγματική σύγκλιση με τις ανεπτυγμένες χώρες τις ευρωζώνης και η παραγωγικότητά της μειωνόταν συνεχώς κατά τη διαδικασία σύγκλισης, φαινόμενο εντελώς παράλογο. Αυτό ήταν κάτι που δεν είχε προβλεφθεί από τα θεσμικά όργανα της ένωσης γιατί πίστεψαν ότι οι ροές κεφαλαίων που δημιουργούσαν τα ελλείμματα / πλεονάσματα θα διοχετευθούν σε παραγωγικές επενδύσεις, οι καρποί των οποίων θα αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητα της εθνικής οικονομίας και το οποίο θα επιφέρει ισορροπία στις εξωτερικές συναλλαγές, ομαλή αποπληρωμή του χρέους και πραγματική σύγκλιση.

Πίνακας 3-6

Ισοτιμία ευρώ - Δολάριο 2001 – 2014

Περίοδος	USD	GBP	CHF	JPY	CNY
31/12/2014	1.2141	0.7789	1.2024	145.23	7.5358
31/12/2013	1.3791	0.8337	1.2276	144.72	8.3491
31/12/2012	1.3194	0.8161	1.2072	113.61	8.2207
30/12/2011	1.2939	0.8353	1.2156	100.2	8.1588
31/12/2010	1.3362	0.86075	1.2504	108.65	8.822
31/12/2009	1.4406	0.8881	1.4836	133.16	9.835

31/12/2008	1.3917	0.9525	1.485	126.14	9.4956
31/12/2007	1.4721	0.73335	1.6547	164.93	10.7524
29/12/2006	1.317	0.6715	1.6069	156.93	10.2793
30/12/2005	1.1797	0.6853	1.5551	138.9	9.5204
31/12/2004	1.3621	0.70505	1.5429	139.65	N/A
31/12/2003	1.263	0.7048	1.5579	135.05	N/A
31/12/2002	1.0487	0.6505	1.4524	124.39	N/A
31/12/2001	0.8813	0.6085	1.4829	115.33	N/A

Πηγή: European Central Bank

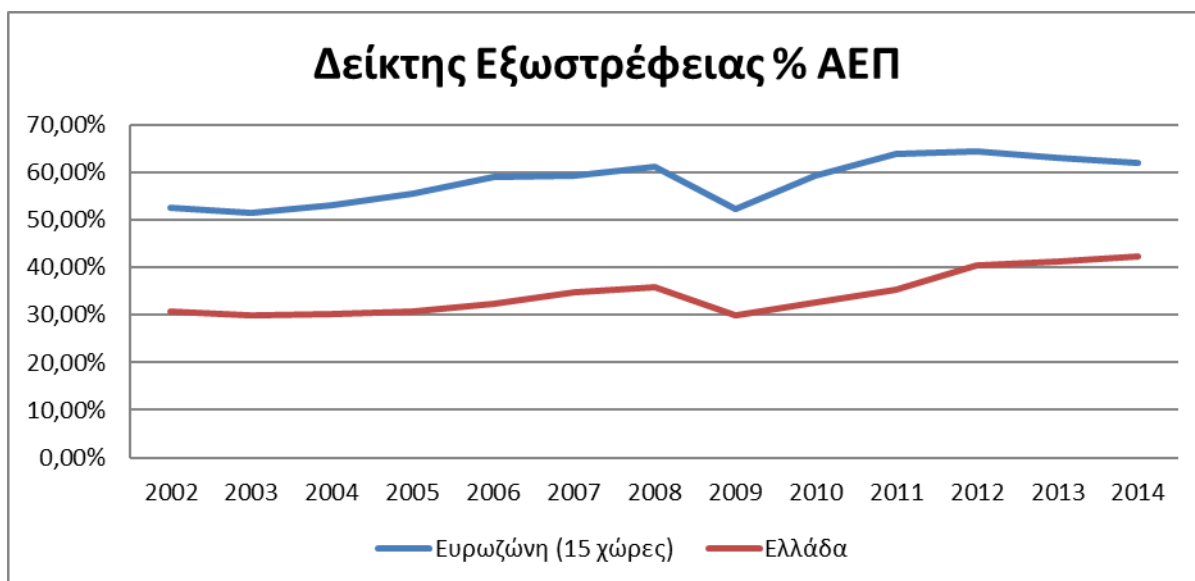
Όπως αναλύσαμε και παραπάνω αναντίρρητα η μείωση της ανταγωνιστικότητας μαζί με την αύξηση της κατανάλωσης αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες χειροτέρευσης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Οι ρίζες όμως του προβλήματος δεν περιορίζονται μόνο σε αυτά τα δύο. Άλλες σημαντικές αιτίες οι οποίες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διεύρυνση του ελλείμματος ήταν η μείωση της αποταμίευσης στον ιδιωτικό τομέα και τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα του κράτους. Όπως φαίνεται και στα παρακάτω διαγράμματα [Διάγραμμα 3-17](#) και [Διάγραμμα 3-18](#) από την ένταξή μας στην ευρωζώνη μέχρι την ανάδυση της κρίσης η ακαθάριστη αποταμίευση ακολουθούσε πτωτική πορεία και τα δημόσια ελλείμματα ανοδική. Με το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης και την υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας μας, οι δύο αυτοί δείκτες βελτιώθηκαν. Όπως αναφέρεται και στην έκθεση της Τραπέζης της Ελλάδος (2010) ο ρυθμός της αποταμίευσης ήταν μικρότερος από τον ρυθμό των επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ το οποίο σημαίνει ότι οι επενδύσεις, οι οποίες αφορούσαν κυρίως τις κατασκευές και τις αγορές κατοικιών προέρχονταν από εξωτερικό δανεισμό. Μέχρι και το 2001 και την ένταξή μας στην ευρωζώνη, εξαιτίας των συνθηκών του Μάαστριχτ το δημόσιο έλλειμμα κυμαινόταν λίγο πάνω από το 3%. Μετά το 2001 όμως η πολιτική των κυβερνήσεων άλλαξε με αποτέλεσμα να αυξηθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα (αρνητική αποταμίευση) το οποίο αύξησε και το έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η μειωμένη αποταμίευση σε συνδυασμό τα μεγάλα ελλείμματα στα δημόσια οικονομικά οδήγησαν αναγκαστικά στην αναζήτηση δανειακών κεφαλαίων από το εξωτερικό προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες της κυβέρνησης. Το πιο ανησυχητικό στοιχείο φαίνεται στο [Διάγραμμα 3-19](#) που απεικονίζεται η καθαρή αποταμίευση⁸ η οποία είναι αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι γίνεται χρήση του αποθέματος κεφαλαίου και μάλιστα για να καλυφθεί η αυξημένη κατανάλωση και όχι οι παραγωγικές επενδύσεις που στο μέλλον θα μπορούσαν να βοηθήσουν την αντιστροφή της τάσης του ισοζυγίου. Τη δεκαετία του 2000 οι επενδύσεις χρηματοδοτήθηκαν κατά 46% από τις αποταμιεύσεις και κατά το υπόλοιπο από εξωτερικό δανεισμό. Αυτό αποτελεί και το

⁸ Η διαφορά μεταξύ του διαθέσιμου εθνικού εισοδήματος και της τελικής κατανάλωσης.

χειρότερο ποσοστό ενίσχυσης της οικονομίας από το εξωτερικό μεταξύ των χωρών της ζώνης του ευρώ (Οικονόμου, Σαμπεθαί, & Συμιγιάννης, 2010). Η μόνη αποταμίευση που αυξήθηκε ήταν των επιχειρήσεων και αυτό οφείλεται κυρίως στις τράπεζες και στις ναυτιλιακές επιχειρήσεις. Ένα επιπλέον στοιχείο που μας δίνει ο Αναστασάτος (2011) είναι ότι οι επενδύσεις βασίστηκαν κυρίως στο κλάδο των οικοδομών το οποίο φανερώνει τις χαμηλές αποδόσεις σε πιο παραγωγικούς κλάδους. Σίγουρα ο πολλαπλασιαστής των επενδύσεων σε κατοικίες δεν είναι μικρός ωστόσο τέτοιου είδους επενδύσεις δεν ενισχύουν την παραγωγική ικανότητα της χώρας και αδιαμφισβήτητα δε βοηθούν την ομαλοποίηση του ισοζυγίου. Το φαινόμενο αυτό δεν ήταν “προνόμιο” μόνο της Ελλάδας αλλά των περισσότερων χωρών του νότου. Κατά την περίοδο 2000 - 2008 οι τιμές των κατοικιών στις χώρες του νότου γνώρισαν αύξηση της τάξεως του 80% εν αντιθέσει με τις χώρες του Ευρωπαϊκού βορρά που η αντιστοίχιση αύξηση ήταν μόλις 12%. Τα παραπάνω καταδεικνύουν το προβληματικό μοντέλο ενδογενούς ανάπτυξης που ακολούθησε η Ελλάδα και το οποίο δυσχέρανε την εξωτερική ανταγωνιστικότητα. Αν αναλογιστούμε επίσης ότι ακόμα η Ελλάδα βρίσκεται κάτω από τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο στο δείκτη εξωστρέφειας (Διάγραμμα 3-16) το πρόβλημα γίνεται μεγαλύτερο αφού στο μέλλον όσο αυξάνεται η παγκοσμιοποίηση και η έκθεση της οικονομίας μας στις διεθνείς αγορές τόσο θα μεγαλώνει και το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας.

Διάγραμμα 3-16

Δείκτης Εξωστρέφειας (Εισαγωγές + Εξαγωγές / ΑΕΠ, τρέχουσες τιμές)

Πηγή: AMECO

Ο εξορθολογισμός των εξωτερικών συναλλαγών προϋποθέτει τη μείωση της κατανάλωσης που θα βοηθήσει στην αύξηση της αποταμίευσης και επιπλέον στη μείωση των δημόσιων ελλειμμάτων. Η δημοσιονομική προσαρμογή ωστόσο δε θα πρέπει να βασίζεται κυρίως σε φοροεισπρακτικά μέτρα διότι με αυτόν τον τρόπο μετακυλίεται το πρόβλημα της αρνητικής αποταμίευσης από το δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα. Επίσης δε θα πρέπει η ανισορροπία του ισοζυγίου να εξομαλυνθούν με μείωση των επενδύσεων, αφού κάτι τέτοιο μπορεί βραχυχρόνια να μειώσει το έλλειμμα, μακροχρόνια όμως δρα αρνητικά στην μεγέθυνση της οικονομίας και συνεπώς ωφελεί τη διατήρηση των ελλειμμάτων στις εξωτερικές συναλλαγές. Όπως επισημαίνεται και από τον Γιαννίτση (2013) η εξισορρόπηση του ισοζυγίου δε θα πρέπει να στηριχτεί μόνο στη μείωση του δημόσιου ελλείμματος και τη μείωση της ιδιωτικής κατανάλωσης. Θα πρέπει πρωτίστως να γίνουν διαρθρωτικές αλλαγές που να ενισχύουν την αποταμίευση, να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα και να μετατοπίσουν τη παραγωγή από τα μη εμπορεύσιμα αγαθά στα εμπορεύσιμα.

Διάγραμμα 3-17

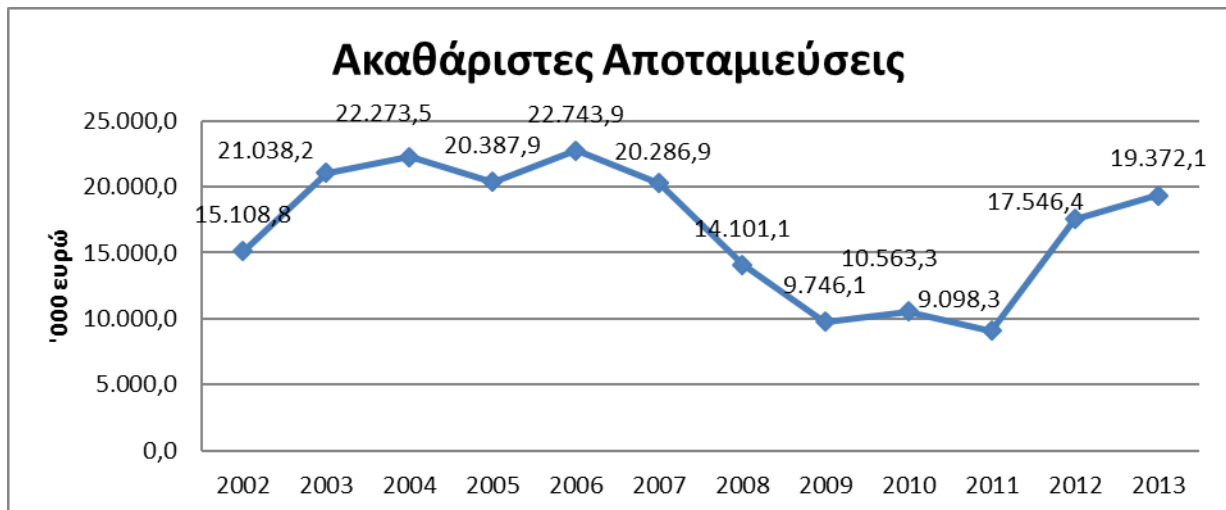
Δημόσιο Έλλειμμα % ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3-18

Ακαθάριστες – Μικτές Αποταμιεύσεις⁹ (Εκατομ. Ευρώ)

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3-19

⁹ Είναι το σύνολο των αποταμιεύσεων φυσικών και νομικών προσώπων, στο οποίο περιλαμβάνεται και η ανάληψη κεφαλαίου (αποσβέσεις)

Καθαρή Αποταμίευση¹⁰ (Εκατομ. Ευρώ)

Πηγή: Eurostat

3.2.1 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και Ευρωζώνη

Στο παρών μέρος θα αναφερθούμε στο ρόλο που έπαιξε η ένταξη της Ελλάδας στην ζώνη του ευρώ στην αύξηση των ελλειμμάτων στο εμπορικό ισοζύγιο και γενικότερα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Όπως είδαμε και προηγουμένως το ισχυρό ευρώ, το οποίο ανατιμήθηκε αρκετά από το 2002 μέχρι και το 2008 αποτέλεσε ένα πρόσθετο βάρος στις τιμές των ελληνικών προϊόντων. Ωστόσο αυτός δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν κύριος παράγοντας μείωσης των εξαγωγών αφού χώρες της βόρειας Ευρώπης όπως η Γερμανία, το Βέλγιο και η Ολλανδία παρουσίασαν την ίδια περίοδο σημαντικά πλεονάσματα στο εμπορικό ισοζύγιο. Το ισχυρό ευρώ απλώς μεγέθυνε την προϊούσα αδυναμία στην ανταγωνιστικότητα τόσο της Ελλάδας όσο και άλλων χωρών του νότου.

Το πρόβλημα για την Ελλάδα ξεκινάει πολλά χρόνια πριν την ένταξης της στη ζώνη του ευρώ. Τα κριτήρια της συνθήκης του Μάαστριχτ ήταν απλά κάποιοι απλοί κανόνες που οδηγούσαν στην ονομαστική σύγκλιση των χωρών και όχι στην πραγματικοί. Αυτοί οι κανόνες από ότι αποδείχτηκε δεν είχαν στέρεο θεωρητικό υπόβαθρο αλλά επιλέχτηκαν με βάση τα συμφέροντα των πιο ισχυρών κρατών της Ε.Ε. και με σκοπό τη διασφάλιση της οικονομικής συνοχής του εγχειρήματος. Τα κριτήρια αυτά όμως δεν ήταν εύκολο να

¹⁰ Είναι το σύνολο των αποταμιεύσεων φυσικών και νομικών προσώπων, στο οποίο περιλαμβάνεται και η ανάλωση κεφαλαίου (αποσβέσεις)

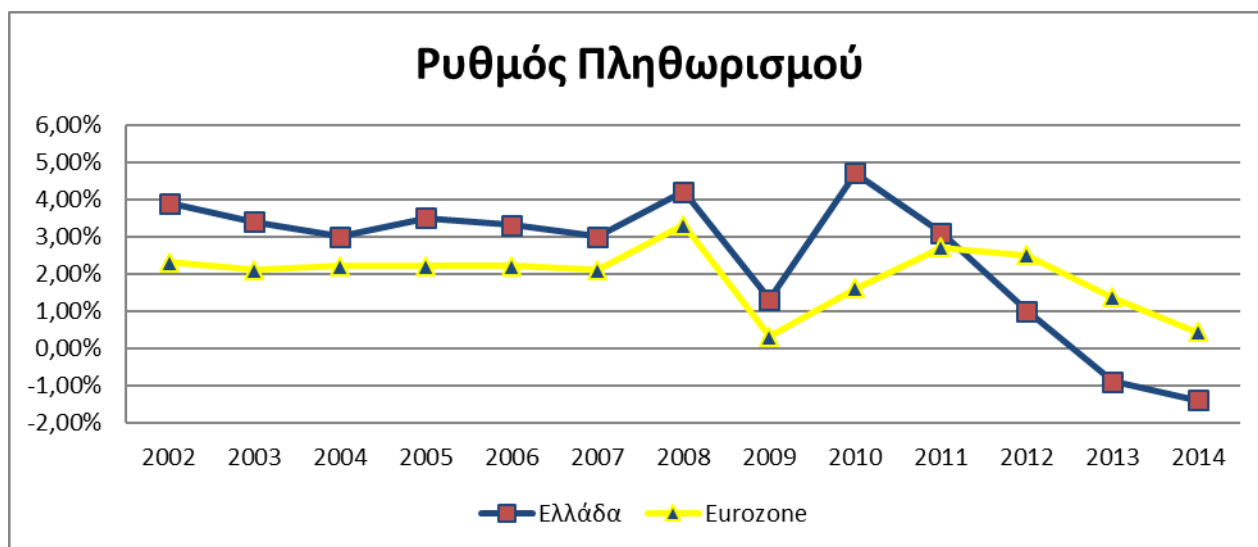
ικανοποιηθούν από όλα τα κράτη μέλη, κυρίως από τις χώρες του νότου, και για αυτό το λόγο υπήρξε αρκετή επιείκεια και εκτεταμένη χρήση δημιουργικής λογιστικής στη προσπάθεια ικανοποίησης της συνθήκης. Αποτέλεσμα αυτών όμως ήταν αναφορικά με την Ελλάδα να μην γίνουν οι απαραίτητες διαθρωτικές αλλαγές που απαιτούνταν, σταθερά να έχουμε θετική διαφορά πληθωρισμού έναντι του μέσου όρου της ευρωζώνης και να ενταχούμε με μία ισοτιμία που δεν ευνοούσε την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγών (Σκλιάς & Μαρής, 2014). Από την είσοδό μας και μέχρι το 2011 έχουμε σταθερά μεγαλύτερο πληθωρισμό, συνήθως μεγαλύτερο της μονάδας, (Διάγραμμα 3-20) το οποίο ουσιαστικά εκφράζει την ανατίμηση των ελληνικών προϊόντων έναντι των ευρωπαϊκών. Η συνεχής μεγαλύτερη αύξηση του πληθωρισμού επέφερε μία συνολική αύξηση στις ελληνικές τιμές της τάξης του 32,8% για την περίοδο 1999-2007 και προκάλεσε επίσης μία σημαντική ανατίμηση του ευρώ (15-20%) σε σχέση με τους άλλους εταίρους (Kotios, et al., 2011)). Αυτό σε συνδυασμό με τη συνεχή ανατίμηση του ευρώ ήταν παράγοντες που υπονόμισαν την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας και παράλληλα δεν ήταν εφικτό πλέον να αντιμετωπιστούν με υποτίμηση του νομίσματος. Μπορεί λοιπόν η Ελλάδα να κέρδισε μία νομισματική σταθερότητα με την υιοθέτηση του ευρώ, όχι όμως σε σύγκριση με τους άλλους εταίρους, αφού επέφερε αντίστροφα αποτελέσματα στην ανταγωνιστικότητα των τιμών και στο εξωτερικό εμπόριο.

Σύμφωνα με τη θεωρία της βέλτιστης νομισματικής ζώνης η Ελλάδα θα έπρεπε να έχει προβεί σε δομικές διαθρωτικές και θεσμικές αλλαγές για να μπορέσει να επιβιώσει μακροχρόνια σε αυτό το ανταγωνιστικό περιβάλλον όπως τελικά και έγινε. Η διαδικασία ένταξης της χώρας ξεκίνησε πολύ αργά, το 1997, και έγινε με βιαστικά μέτρα τα οποία ήταν αρκετά για την ικανοποίηση των κριτηρίων σύγκλισης αλλά εντελώς ανεπαρκή για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την προετοιμασία της χώρας για μία νομισματική ένωση. Η Ελλάδα εισήχθη με μία υπερτιμημένη δραχμή, με υψηλό δημόσιο χρέος, χαμηλής ποιότητας θεσμούς και πάνω από όλα με ένα πολιτικό σύστημα πελατοκεντρικό και βυθισμένο στη διαφθορά. Από την ένταξη λοιπόν της χώρας μέχρι και σήμερα υπάρχει ένα μόνιμο μειονέκτημα στο θέμα της ανταγωνιστικότητας.

Από την άλλη πλευρά οι ευθύνες της Ε.Ε. και των άλλων χωρών δεν είναι καθόλου αμελητέες, τουναντίον έχουν μεγάλη συμμετοχή σε αυτή την ανισορροπία που υπάρχει μεταξύ χωρών του νότου και του βορρά.

Διάγραμμα 3-20

Ρυθμός Πληθωρισμού, Ελλάδα και Ευρωζώνη (HICP¹¹)

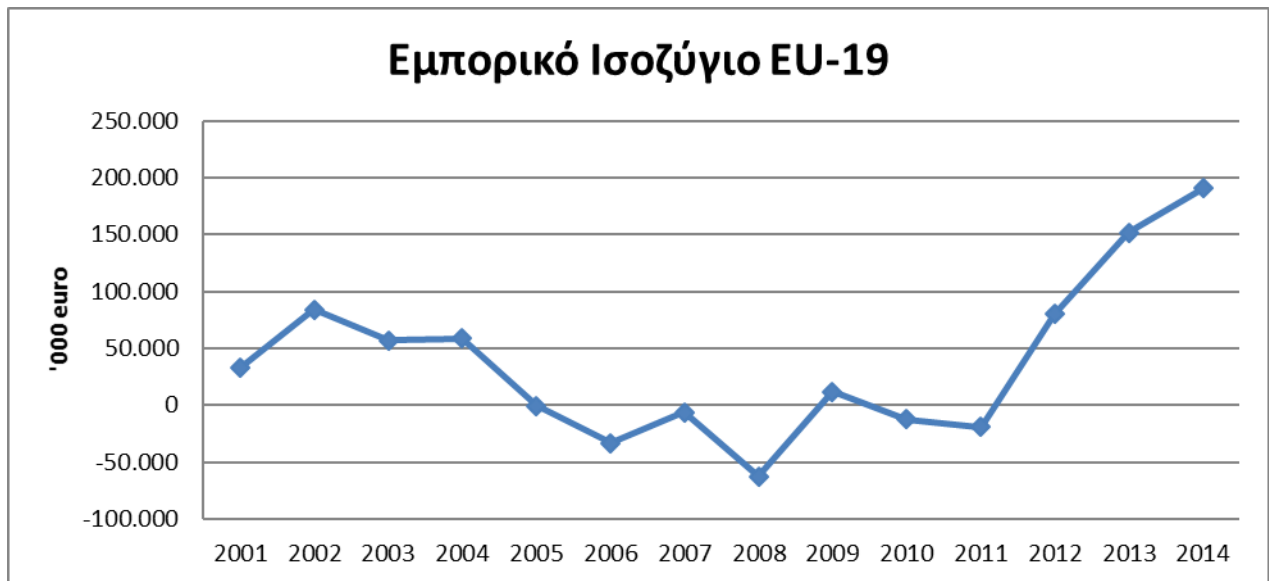
Πηγή: European Central Bank

Παρατηρώντας το εμπορικό ισοζύγιο συνολικά των χωρών της ευρωζώνης βλέπουμε ότι βρίσκεται κατά βάση σε ισορροπία και τα τελευταία χρόνια έχει παρουσιάσει σημαντική άνοδο. Αυτό δείχνει ότι οι ανισότητες βρίσκονται εντός των χωρών της ευρωζώνης, διαρκή ελλείμματα στα ισοζύγια της Ελλάδας, της Πορτογαλίας και της Ισπανίας αντισταθμίζονται από τα μεγάλα πλεονάσματα της Γερμανίας και της Ολλανδίας. Από την υιοθέτηση του ευρώ και έπειτα οι αποκλίσεις μεταξύ των χωρών της νομισματικής ένωσης έχουν μεγαλώσει και σύμφωνα με τους Belke και Dreger (2013) η ρίζα του προβλήματος δεν είναι η διαδικασία “προφθάσματος – catching up” από τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες στις πιο ανεπτυγμένες αλλά η διαφορά στα επίπεδα ανταγωνιστικότητας που υπάρχει μεταξύ των χωρών. Για αυτό το λόγο και επειδή δεν είναι εφικτή η υποτίμηση του νομίσματος θα πρέπει να υπάρξει μία ασύμμετρη αντιμετώπιση του προβλήματος. Οι ελλειμματικές χώρες οφείλουν να γίνουν πιο ανταγωνιστικές μέσω υποτίμησης της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, η οποία θα προέλθει από τη μείωση του ανά μονάδα κόστους εργασίας.

Διάγραμμα 3-21

¹¹ Harmonised Index of Consumer Prices

Εμπορικό Ισοζύγιο Ευρωζώνης (19 χωρών)

Πηγή: Eurostat

Οι Giavazzi και Spraventa (2010) υπογραμμίζουν ότι αναφορικά με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι υπάρχει σύγκλιση μεταξύ των χωρών της ευρωζώνης αλλά δεν υπάρχει σχετικά με την παραγωγικότητα ανά εργαζόμενο. Τα κεφάλαια που διοχετεύθηκαν στις χώρες του νότου (Πορτογαλία, Ισπανία, Ελλάδα) και την Ιρλανδία για να χρηματοδοτήσουν τα ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών δεν αύξησαν το συνολικό παραγόμενο προϊόν μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας. Θα έπρεπε λοιπόν οι χώρες του νότου να αυξήσουν την παραγωγική τους δυναμικότητα και μάλιστα στα εμπορεύσιμα προϊόντα και υπηρεσίες. Στο μοντέλο που σχεδίασαν κάνουν σαφή διαχωρισμό μεταξύ εμπορεύσιμων και μη αγαθών – υπηρεσιών εξηγώντας ότι αν τα δανειακά κεφάλαια χρηματοδοτήσουν τα μη εμπορεύσιμα αγαθά τότε η χώρα δε θα μπορεί να πραγματοποιήσει τις απαραίτητες εξαγωγές που χρειάζεται για να ικανοποιήσει το διαχρονικό δημοσιονομικό περιορισμό.

Πριν κλείσουμε το παρόν κεφάλαιο αξίζει να αναφερθούμε και στο ρόλο των μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή ένωση στο ισοζύγιο πληρωμών. Σύμφωνα με την έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος (2010), τη δεκαετία 1981-1989 οι καθαρές μεταβιβάσεις άγγιζαν το ποσό των 1,14 δις ευρώ / έτος ή 2,2% του ΑΕΠ. Τη δεκαετία 1990-1999 3,72 δις ευρώ / έτος ή 4,2% του ΑΕΠ ενώ τη περίοδο 2000-2008 4,37 δις ευρώ ή 2,4% του ΑΕΠ. Οι Λιαργκόβας και Ρεπούσης (2014) σημειώνουν ότι κατά τα έτη 1981-2008 δόθηκαν στην Ελλάδα κοινοτικοί πόροι αξίας 87,0 δις. ευρώ οι οποίοι δυστυχώς δεν συνοδεύτηκαν από μεγάλη αύξηση της

ανταγωνιστικότητας. Λόγω της δομικής αδυναμίας της ελληνικής οικονομίας οι κοινοτικοί πόροι βοηθούν στη μείωση των ελλειμμάτων του εμπορικού ισοζυγίου και του ισοζυγίου των εισοδημάτων. Εντούτοις ενώ θα έπρεπε να βελτιώσουν το έλλειμμα του ισοζυγίου συναλλαγών, το οποίο επετεύχθη βραχυπρόθεσμα, μακροπρόθεσμα το επιδείνωσαν εξαιτίας των αυξημένων εισαγωγών και της αύξησης του εγχώριου πληθωρισμού (Ρουκανάς & Σκλιας, 2014). Τα κοινοτικά πλαίσια στήριξης λοιπόν βελτίωσαν το ΑΕΠ της Ελλάδας αλλά δυστυχώς μόνο πρόσκαιρα αφού δεν διορθώθηκαν οι παθογένειες της οικονομίας προκειμένου να υπάρξει διατηρήσιμη ανάπτυξη. Για αυτό το λόγο θα πρέπει οι επόμενοι κοινοτικοί πόροι να αξιοποιηθούν αποτελεσματικά για να μπορέσουν να αντιμετωπιστούν οι διαρθρωτικές αιτίες του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

3.2.2 Δίδυμα Ελλείμματα (Twin Deficits)

Η τρέχουσα χρηματοοικονομική κρίση ήταν απλά η αιτία που έφερε στην επιφάνεια τα χρόνια προβλήματα τόσο της Ελλάδας όσο και της Ευρωζώνης. Ένα μεγάλο θέμα που έχει αναλυθεί αρκετά από την διεθνή βιβλιογραφία είναι τα διπλά ελλείμματα, ήτοι τα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και τα ελλείμματα του δημοσίου και το κατά πόσο αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους.

Αδιαμφισβήτητα, σύμφωνα με εμπειρικές έρευνες, υπάρχει μία θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο ελλειμμάτων. Τα μεγάλα ελλείμματα στον προϋπολογισμό οδηγούν σε αύξηση της εγχώριας κατανάλωσης, σε άνοδο των τιμών και σε αύξηση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Όσο συνεχίζει μία χώρα να συντηρεί αυτά τα ελλείμματα μέσω εξωτερικού δανεισμού και γενικότερη εισροή κεφαλαίων από το εξωτερικό τόσο εισέρχεται βαθύτερα σε αυτό φαύλο κύκλο. Αυτό ήταν το βασικό πρόβλημα των χωρών του νότου που αναδύθηκε με το ξέσπασμα της κρίσης και έφερε στο φως τις μακροοικονομικές ανισορροπίες της ευρωζώνης. Η κρίση φανέρωσε ότι η ανάπτυξη των πρώτων χρόνων στη νομισματική ένωση ήταν κίβδηλη ιδίως στις χώρες του νότου που μπορεί να κατέγραφαν θετικό ρυθμό ανάπτυξης παράλληλα όμως συντηρούσαν και μεγάλα ελλείμματα. Από την απέναντι όχθη οι χώρες του βορρά με πειθαρχημένη δημοσιονομική πολιτική, συγκράτηση του μισθολογικού κόστους και ενίσχυση άλλων παραγόντων που βοηθούν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας (π.χ. καινοτομία, επιχειρηματικότητα, οικονομικό περιβάλλον) αύξαναν συνεχώς την ανταγωνιστική τους θέση έναντι των άλλων χωρών (Kotios, et al., 2011).

Οι Κατρακυλίδης και Τραχανάς (2011) στην έρευνά τους σχετικά με τα διπλά ελλείμματα καταλήγουν σε ένα πολύ ενδιαφέρον συμπέρασμα. Για την περίοδο 1960 – 1980, πριν την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. η κατεύθυνση της αιτιότητας ήταν από το δημοσιονομικό έλλειμμα προς το έλλειμμα ισοζυγίου συναλλαγών. Μετά την είσοδό μας στην Ε.Ο.Κ. κατά την περίοδο 1981-2007 η παραπάνω σχέση αντιστράφηκε και η αιτιότητα κατευθύνθηκε από το εξωτερικό έλλειμμα στο έλλειμμα προϋπολογισμού. Μία πιθανή εξήγηση είναι ότι τα υψηλά ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο οδηγούν σε υψηλά εγχώρια επιτόκια και όταν τα εγχώρια επιτόκια παραμένουν σε υψηλότερο επίπεδο από ότι στις χώρες της υπόλοιπης Ευρώπης υπάρχει ανατίμηση του νομίσματος και μείωση της ανταγωνιστικότητας. Σε μία τέτοια περίπτωση η κυβέρνηση αναγκάζεται να ενισχύσει την εγχώρια ζήτηση ασκώντας επεκτατική πολιτική η οποία όμως επιδεινώνει το δημοσιονομικό έλλειμμα.

Το παραπάνω επιχείρημα περί αιτιότητας αμφισβητούν ευθέως οι Μαριόλης και Παπούλης (2010) αφού πιστεύουν ότι δεν γίνεται μέσα από ταυτοτικές σχέσεις¹² να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για σχέσεις αιτιότητας. Πιο συγκεκριμένα υπογραμμίζουν ότι μέσα από ταυτοτικές σχέσεις τα μόνη ασφαλή συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν είναι ότι κάθε μείωση της αποταμίευσης της γενικής κυβέρνησης επηρεάζει ένα από τα παρακάτω τρία ή και συνδυασμό των τριών:

- Μείωση των συνολικών επενδύσεων,
- Αύξηση των ιδιωτικών αποταμιεύσεων,
- Χειροτέρευση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Κάθε φορά ανάλογα με τις εξωτερικές και εσωτερικές συνθήκες μπορούν να δοθούν διαφορετικές ερμηνείες για το ποια μεταβλητή επηρέασε την άλλη. Παρατηρώντας τον πίνακα 2-7 βλέπουμε ότι όσο μειώνονταν οι αποταμιεύσεις της γενικής κυβέρνησης, από τη μία πλευρά αυξάνονταν οι ιδιωτικές αποταμιεύσεις και παράλληλα είχαμε αύξηση του ελλείμματος του ισοζυγίου. Η μεγάλη διαφορά μεταξύ ιδιωτικών αποταμιεύσεων και ακαθάριστου σχηματισμού παγίου κεφαλαίου, δεδομένης της αρνητικής αποταμίευσης από πλευράς της γενικής κυβέρνησης, καλύφθηκε από τη χρήση εξωτερικής αποταμίευσης το οποίο συνέβαλε στην αύξηση του ελλείμματος του ισοζυγίου. Για τον παραπάνω λόγο το μνημόνιο σταθερότητας και ανάπτυξης προσβλέπει στη μείωση της αρνητικής αποταμίευσης της κυβέρνησης μέσω μείωσης του δημοσιονομικού ελλείμματος και αποκατάσταση της

¹² $S^p + S^g = (I^p + I^g) = CA$ όπου S^p είναι η ιδιωτική αποταμίευση, S^g είναι η αποταμίευση της κυβέρνησης, CA το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και I^p και I^g οι ιδιωτικές επενδύσεις και οι επενδύσεις της κυβέρνησης.

ιδιωτικής αποταμίευσης ώστε να υπάρξει και ισορροπία στο εξωτερικό ισοζύγιο συναλλαγών.

Πίνακας 3-7

Αποταμιεύσεις, επένδυση και ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως % ΑΕΠ - Ελληνική Οικονομία 2006-2014

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
S ^P	14.08	12.63	12.11	15.8	13.92	13.34	13.09	9.56	10.11
S ^G	-3.64	-4.17	-6.28	-9.97	-8.21	-8.53	-4.52	-0.31	-0.83
S	10.44	8.46	5.83	5.83	5.71	4.81	8.57	9.25	9.27
ΔΚ ¹³	23.68	26.00	23.80	20.80	17.57	15.27	12.55	12.03	11.60
Δ(ST)	2.47	1.12	0.70	-2.45	-0.51	-0.16	-0.18	-0.54	0.61
I	26.15	27.12	24.50	18.35	17.05	15.10	12.73	11.49	12.21
CA	-15.71	-18.66	-18.67	-12.52	-11.34	-10.29	-4.16	-2.24	-2.94

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Αναντίρρητα λοιπόν το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και η μεταβολή δημοσιονομικού ισοζυγίου έχουν θετική σχέση μεταξύ τους, παρόλα αυτά όμως η σχέση δεν είναι ανάλογη και δεν μπορούμε εκ των προτέρων να προσδιορίσουμε την αιτιότητα ούτε και το βαθμό στον οποίο αλληλοεπιδρούν. Για αυτό το λόγο δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν μία αυστηρή δημοσιονομική πολιτική θα φέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

3.3 Ανταγωνιστικότητα - Παραγωγικότητα Ελληνικής Οικονομίας 2002 - 2014

Από την μέχρι τώρα ανάλυση που έχουμε διεξάγει, το κεντρικό συμπέρασμα το οποίο έχει εξαχθεί είναι ότι η συνεχής διάβρωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας σε διεθνές επίπεδο είναι η γενεσιουργός αιτία των ελλειμμάτων στο εμπορικό ισοζύγιο και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ευρύτερα. Σε αυτό το σημείο της εργασίας θα προσπαθήσουμε να προσθέσουμε και επιπλέον παράγοντες που συνετέλεσαν στην απώλεια της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά την εξεταζόμενη περίοδο (2002-2014).

3.3.1 Δείκτες ανταγωνιστικότητας - παραγωγικότητας ελληνικής οικονομίας για την περίοδο 2002 - 2014

¹³ όπου ΔΚ ακαθάριστος σχηματισμός πάγιου κεφαλαίου και Δ(ST) μεταβολή σε απόθεμα.

Οι περισσότεροι διεθνείς οργανισμοί στις εκθέσεις τους τονίζουν ότι ο βασικότερος παράγοντας πίσω από τον εκτροχιασμό της ελληνικής οικονομίας κρύβεται η μεγάλη απώλεια της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας. Αιτία της μεγάλης πτώσης αποτελεί από τη μία πλευρά ο πληθωρισμός που οδήγησε στην άνοδο των τιμών και ο υψηλός ρυθμός αύξησης του μισθολογικού κόστους. Παρακάτω θα αναλύσουμε τους δείκτες μέτρησης της ανταγωνιστικότητας και θα δούμε την εξέλιξή τους για την περίοδο 2002 – 2014. Παράλληλα θα κάνουμε ένα διαχωρισμό μεταξύ των περιόδων ύφεσης και ανάπτυξης και θα δούμε πως μεταβλήθηκαν οι δείκτες την εκάστοτε περίοδο.

3.3.1.1 Πραγματική Σταθμισμένη Συναλλαγματική Ισοτιμία (REER¹⁴)

Ένας από τους πιο βασικούς δείκτης μέτρησης της ανταγωνιστικότητας είναι η πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία (REER). Η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της ανταγωνιστικότητας μια χώρας αναφορικά με το κόστος εργασίας και τις τιμές σε σχέση με τους βασικούς ανταγωνιστές της στις διεθνείς αγορές. Μία αύξηση της πραγματικής ισοτιμίας οδηγεί σε απώλεια της ανταγωνιστικότητας (EUROSTAT, 2016). Η αύξηση της πραγματικής ισοτιμίας μπορεί να προέλθει είτε από αύξηση του κόστους εργασίας, είτε από αύξηση του πληθωρισμού.

Μία εποικοδομητική κριτική σχετικά με την κατασκευή των δεικτών της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας και σε τι βαθμό αυτοί αντανακλούν την ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας ασκεί ο Μαλλιαρόπουλος (2011). Οι περισσότεροι δείκτες της πραγματικής συναλλαγματικής οικονομίας που χρησιμοποιούνται από τους διεθνείς οργανισμούς και τις κεντρικές τράπεζες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Παγκόσμια Τράπεζα, ΟΟΣΑ, Δ.Ν.Τ., Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα κλπ) μετρούν τη συνολική επίδοση της οικονομίας και όχι μόνο των εξαγωγών. Κάποιοι δείκτες δίνουν μεγαλύτερη βαρύτητα στις εξαγωγές παρά όλα αυτά υπολογίζουν και πάλι τη συνολική εικόνα της οικονομίας. Επίσης η σύγκριση γίνεται μεταξύ των βασικών εμπορικών εταίρων των χωρών και ομαδοποιούνται σε σύνολα. Για παράδειγμα η Ελλάδα συγκρίνεται με τις οικονομίες της ευρωζώνης, της ευρωπαϊκής ένωσης ή σε ένα γενικότερο σύνολο που εμπεριέχει εκτός από τις χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης και την Αυστραλία, τις Η.Π.Α, την Ιαπωνία, τη Νέα Ζηλανδία, την Ελβετία, τη Τουρκία, τη Νορβηγία, το Καναδά και το Μεξικό (37 εμπορικοί

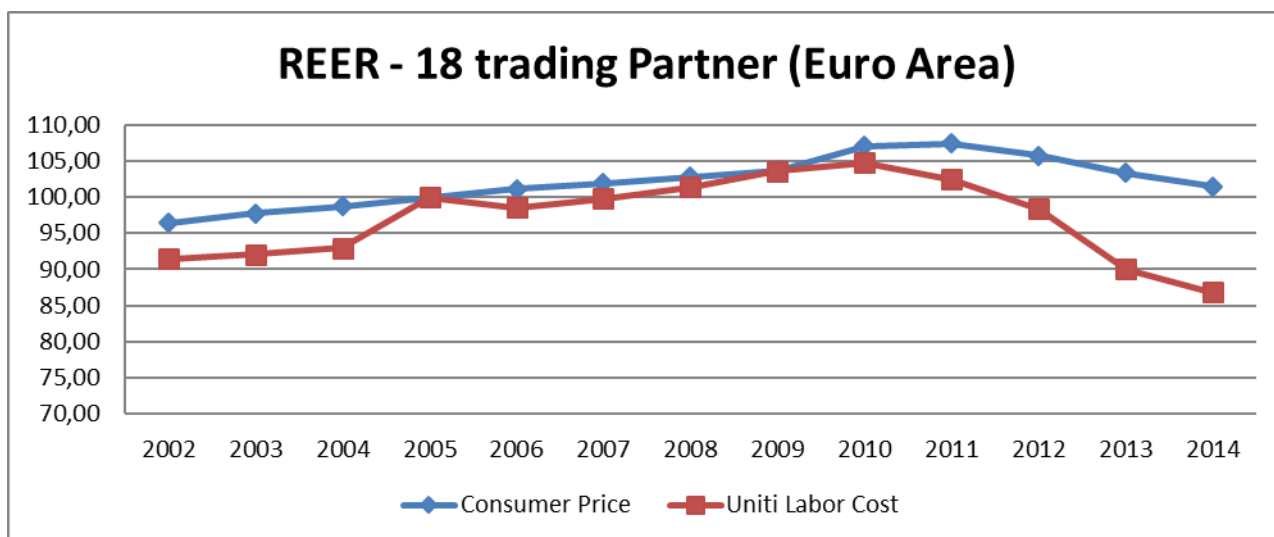
¹⁴ Real Effective Exchange Rate

εταίροι). Αυτός ο ευρύς δείκτης όμως συγκρίνει την Ελλάδα με τις ίδιες χώρες, δίνοντας μία συγκεκριμένη στάθμιση σε κάθε χώρα, ανεξαρτήτων αν πρόκειται για εμπόριο αγαθών ή για εμπόριο υπηρεσιών. Η παραπάνω μέθοδος όμως έχει αδυναμίες και δεν αντανακλά την πραγματική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομία αφού η χώρας μας ανταγωνίζεται διαφορετικές χώρες σε διαφορετικούς κλάδους. Επιπρόσθετα όπως επισημαίνουν και οι Αναστασάτος & Χαρδούβελης (2014) η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία μετράει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας όλων των αγαθών και υπηρεσιών και όχι μόνο των εξαγωγικών – εμπορεύσιμων. Συνεπώς όπως προτείνει ο Μαλλιάρόπουλος (2011) για να μπορούμε να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα που θα μας οδηγήσουν στη λήψη ορθών πολιτικών θα πρέπει να δημιουργήσουμε διαφορετικά σύνολα χωρών ως ανταγωνιστών της ελληνικής οικονομίας για το εμπόριο των αγαθών και διαφορετικά για το εμπόριο των υπηρεσιών. Επιπλέον θα πρέπει να δίνεται προσοχή και ως προς τον αποπληθωριστή που χρησιμοποιείται. Ένα άλλο ζήτημα προς εξέταση επίσης είναι ο αποπληθωριστής που χρησιμοποιείται αν θα είναι δηλαδή οι σχετικές τιμές ή το ανά μονάδα προϊόντος κόστος εργασίας. Αν θέλουμε να μελετήσουμε την ανταγωνιστικότητα σε κλάδους με εμπορεύσιμα αγαθά που οι εξαγωγείς δεν μπορούν να καθορίσουν τις τιμές των αγαθών τότε προτείνεται το κόστος εργασίας ενώ αντίθετα αν εξετάζεται ο κλάδος του τουρισμού στον οποίο το μέγιστο ρόλο παίζουν οι τιμές τότε ως αποπληθωριστής θα πρέπει να λαμβάνεται ο σχετικός δείκτης τιμών καταναλωτή.

Στα παρακάτω διαγράμματα βλέπουμε την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία της Ελλάδας για την περίοδο 2002 – 2014.

Διάγραμμα 3-22

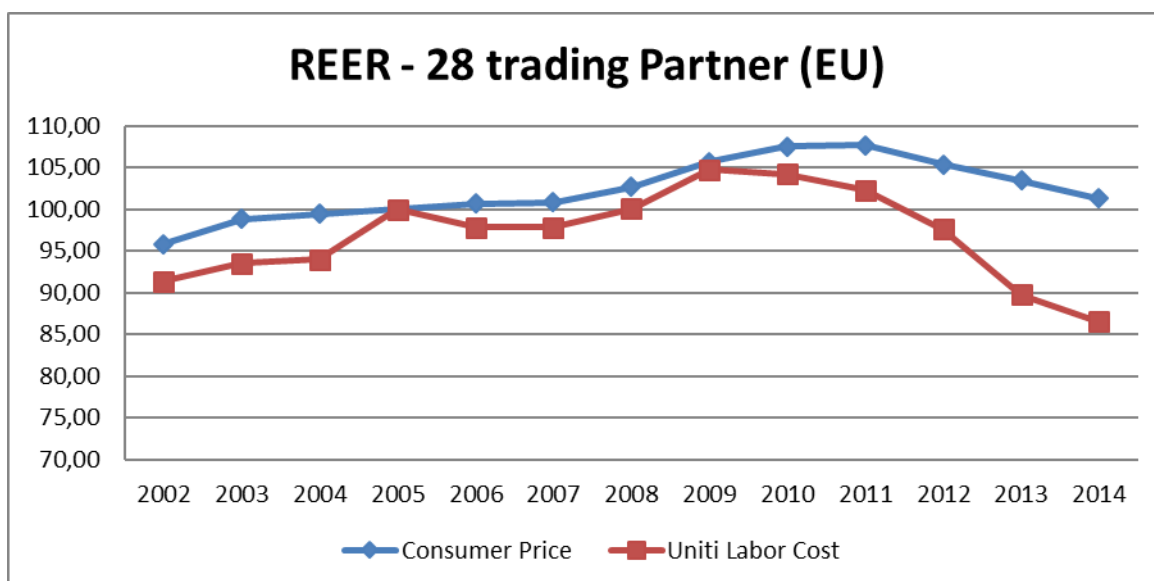
Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (Ευρωζώνη)

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3-23

Πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (Ευρωπαϊκή Ένωση)

Πηγή: Eurostat

Από τα [Διάγραμμα 3-22](#) και [Διάγραμμα 3-23](#) φαίνεται ξεκάθαρα η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης (2002-2007) αφού υπάρχει αύξηση της πραγματικής ισοτιμίας τόσο σε όρους τιμών, λόγω πληθωρισμού, όσο και σε όρους κόστους εργασίας. Πιο συγκεκριμένα για την περίοδο 2002-2009 η απώλεια της ανταγωνιστικότητας ήταν 7,32 σε όρους τιμών και 12,14 με βάση το μισθολογικό κόστος. Αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν οι ελληνικές εξαγωγές να καταστούν

ακριβότερες σε σύγκριση με τους εμπορικούς μας εταίρους (Μαλλιαρόπουλος, 2011). Με μία μικρή καθυστέρηση ενός έτους από την είσοδο της Ελλάδας στην ύφεση βλέπουμε να αυξάνεται η ανταγωνιστικότητα της χώρας σε σχέση με τους ανταγωνιστές της στην ευρωζώνη και στην ευρωπαϊκή ένωση λόγω μείωσης του μισθολογικού κόστους και των τιμών. Ακριβέστερα από το 2009 – 2014 η ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας ανήλθε σε 5,61 με βάση τις τιμές και 17,89 με βάση το εργασιακό κόστος.

Τα παραπάνω στοιχεία αποτελούν και τη βάση της άποψης του Δ.Ν.Τ. ότι η Ελλάδα θα πρέπει άμεσα να προβεί σε εσωτερική υποτίμηση. Η επιχειρηματολογία πίσω από αυτή την πρόταση είναι ότι με την απουσία δυνατότητα άσκησης συναλλαγματικής πολιτικής, που σε περίπτωση δικού μας νομίσματος θα υπήρχε η δυνατότητα υποτίμησης, αναγκαστικά η υποτίμηση θα πρέπει να γίνει μέσω μειώσεων σε μισθούς και σε τιμές. Πιο συγκεκριμένα το Δ.Ν.Τ. τονίζει ότι με βάση το 2011 η Ελλάδα διαθέτει υψηλό κατώτατο μισθό σε σχέση με τους ανταγωνιστές της και επίσης σημειώνει ότι μαζί με τη μείωση του κατώτατου μισθού θα πρέπει να καταργηθούν οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας. Τα παραπάνω θα βοηθήσουν ώστε οι μισθοί να βρουν το σημείο ισορροπίας τους το οποίο θα βοηθήσει και την απασχόληση (IMF, 2012). Από την άλλη πλευρά ο Δαφέρμος και η Νικολαΐδη (2012) υποστηρίζουν ότι μια περαταίρω μείωση σε μισθούς θα επιφέρει μείωση της καταναλωτικής δαπάνης το οποίο βαθαίνει την ύφεση και επιπλέον δυσχαιραίνει τις συνθήκες διαβίωσης μεγάλου μέρους του πληθυσμού επιφέροντας τεράστιο κοινωνικό αντίκτυπο. Εναλλακτικά για τη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου και της ανταγωνιστικότητας προτείνουν ένα συνολικό κεντρικό σχεδιασμό των επενδύσεων με σκοπό την εκμετάλλευση της τεχνολογίας και το παραγωγικό μετασχηματισμό σε κλάδους που εμφανίζουν παγκόσμια δυναμική ανάπτυξης.

Εκτός όμως από το κόστος εργασίας και τις τιμές των αγαθών η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία εξαρτάται και από τη μεταβολή των εμπορεύσιμων και μη εμπορεύσιμων αγαθών μιας χώρας. Ο υπολογισμός της δίνεται από τον παρακάτω τύπο:

$$REER = REER_T \times REER_{NT}$$

$$REER = \left(\frac{EP_T}{P_T^*} \right) \times (P/P_T) / (P^*/P_T^*)^{15}$$

¹⁵ όπου E είναι η ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία, REER, REER_T και REER_{NT} είναι η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία για το σύνολο των εμπορεύσιμων και μη εμπορεύσιμων αγαθών αντίστοιχα, P, P_T και P_{NT} είναι οι τιμές του συνόλου των εμπορεύσιμων και μη εμπορεύσιμων αγαθών αντίστοιχα και P*, P_T* και P_{NT}*

Όπως φαίνεται και από την παραπάνω εξίσωση μία άνοδο στην τιμή των εμπορεύσιμων ή μη εμπορεύσιμων αγαθών της οικονομίας προκαλεί αύξηση στην πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία. Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας λοιπόν σχετίζεται άμεσα με πτώση των τιμών στα εμπορεύσιμα και μη εμπορεύσιμα αγαθά. Η αύξηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας μπορεί να προέλθει από αύξηση του πληθωρισμού, από άνοδο του εργασιακού κόστους, από άνοδο των δημοσίων δαπανών (Μαλλιαρόπουλος & Αναστασάτος, 2011).

Η συμμετοχή μιας χώρας στην ευρωζώνη αύξησε σε σημαντικό βαθμό το ρόλο παίζει η τιμή των μη εμπορεύσιμων αγαθών. Η διαδικασία ενοποίησης των αγορών μεταξύ των χωρών της ένωσης έχει συμβάλει στην σύγκλιση των τιμών των εμπορεύσιμων αγαθών και στη συσχέτιση μεταξύ των τιμών τους. Από την άλλη πλευρά όμως τα μη εμπορεύσιμα αγαθά δεν ακολουθούν το ίδιο μοτίβο και συνεπώς ή συνεισφορά τους πλέον στην πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία είναι καθοριστική. Η συμμετοχή λοιπόν της Ελλάδας στη νομισματική ένωση από το 2001 έχει επιφέρει αλλαγή και στην βαρύτητα που παίζουν τα μη εμπορεύσιμα αγαθά στη διαμόρφωση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Αφού μέσα στην ένωση όλοι έχουμε το ίδιο ονομαστική συναλλαγματική ισοτιμία, και κατά βάση παρόμοιες τιμές στα εμπορεύσιμα αγαθά το σημαντικότερο ρόλο ασκούν πλέον οι διακυμάνσεις των τιμών των μη εμπορεύσιμων αγαθών. Αυτό φυσικά δεν ισχύει για τον υπολογισμό της πραγματικής ισοτιμίας σε σχέση με εμπορικούς εταίρους που δεν συμμετέχουν στην ευρωζώνη, οπότε η συναλλαγματική ισοτιμία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας (Ruscher & Wolf, 2009).

Το εμπορικό ισοζύγιο και οι εξαγωγές αδιαμφισβήτητα επηρεάζονται από την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία και συνεπώς από τις τιμές των μη εμπορεύσιμων αγαθών. οι οποίες αυξάνονται με την αύξηση των δημοσίων δαπανών. Επιπρόσθετα μία ανατίμηση της πραγματικής σταθμισμένης ισοτιμίας αυξάνει την αγοραστική δύναμη των καταναλωτών σχετικά με τα εισαγόμενα αγαθά, το οποίο οδηγεί σε αύξηση της κατανάλωσης και σε μείωση της αποταμίευσης το οποίο όπως είδαμε και παραπάνω δυσχεραίνει το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (Ruscher & Wolf, 2009).

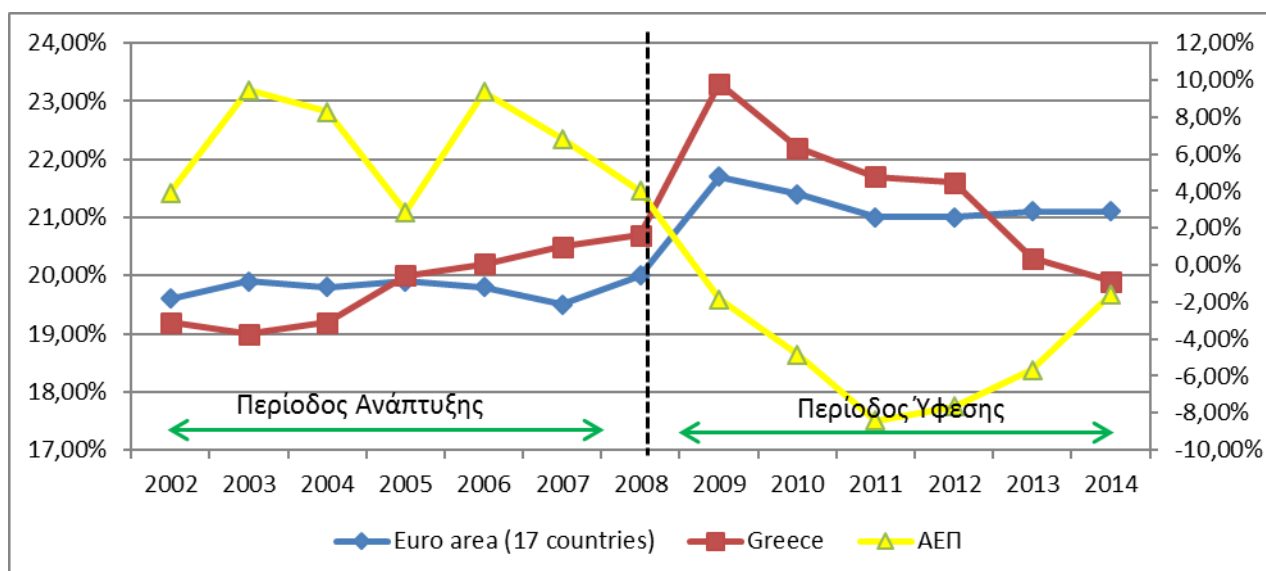
Κατά τη διάρκεια της περιόδου 2002 – 2014 η Ελλάδα αύξησε τη συνολική καταναλωτική δαπάνη από 19,2% το 2002 στο 23,3% το 2009 και μετά με το ξέσπασμα της κρίσης έπεσε

P_{NT}^* είναι οι τιμές του συνόλου των εμπορεύσιμων και μη εμπορεύσιμων αγαθών των ανταγωνιστικών χωρών αντίστοιχα.

στο 19,9%. Τα χρόνια της ανάπτυξης όπως φαίνεται από το παρακάτω [Διάγραμμα 3-24](#) η συνολική καταναλωτική δαπάνη είναι υψηλότερη από το μέσο όρο των άλλων χωρών της ευρωζώνης. Όπως είναι λογικό η ύφεση επέδρασε αρνητικά στην καταναλωτική δαπάνη της κυβέρνησης αφού λόγω της αδυναμίας εξωτερικού δανεισμού σε συνδυασμό με την εφαρμογή του προγράμματος σταθερότητας οι κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να προβούν σε περικοπές. Σύμφωνα με τους Ruscher και Wolf (2009) η καταναλωτική δαπάνη της γενικής κυβέρνησης καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τη συναλλαγματική ισοτιμία και επηρεάζει ιδιαίτερα το μέρος των μη εμπορεύσιμων προϊόντων της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Διάγραμμα 3-24

Συνολική Καταναλωτική Δαπάνη Γενικής Κυβέρνησης % ΑΕΠ

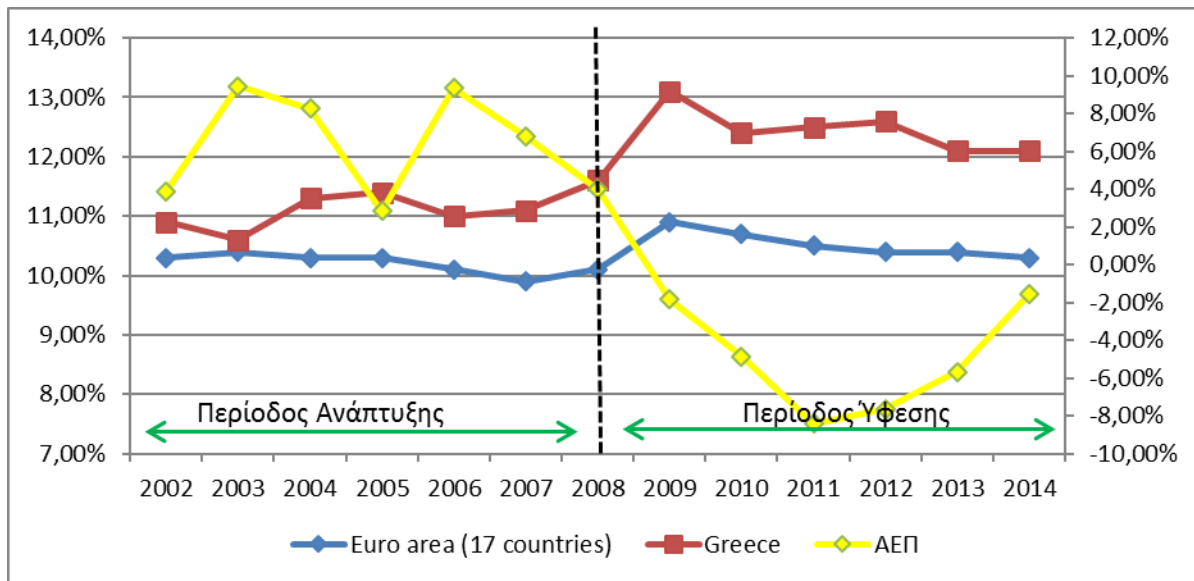

Πηγή: Eurostat

Σχετικά με το μισθολογικό κόστος της γενικής κυβέρνησης ([Διάγραμμα 3-25](#)) παρατηρούμε ότι αυξάνεται κατά τη διάρκεια μέχρι και το 2012 και τα τελευταία δύο χρόνια έχει υποστεί μία μικρή πτώση μισή ποσοστιαία μονάδα. Για όλη την εξεταζόμενη περίοδο η μέση διαφορά με τον μέσο όρο της ευρωζώνης είναι 1,39%. Το εντυπωσιακό είναι ότι παρά την πρωτόγνωρη ύφεση που γνώρισε η ελληνική οικονομία το μισθολογικό κόστος έχει μειωθεί αναιμικά.

Διάγραμμα 3-25

Μισθολογική Δαπάνη Γενικής Κυβέρνησης % ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat

Από τα παραπάνω μπορούμε να κατανοήσουμε και τη μεγάλη απώλεια της ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας σε σχέση με τις άλλες χώρες του ευρώ. Οι υψηλοί ρυθμοί μισθολογικών αυξήσεων σε συνδυασμό με την αυξημένη κατανάλωση οδήγησαν σε αύξηση των τιμών των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών όπως το λιανικό εμπόριο, τα δημόσια αγαθά και οι κατασκευές. Το παραπάνω δεν αυξάνει μόνο την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία όπως είδαμε αλλά επιπρόσθετα μεταφέρει παραγωγικούς πόρους αλλά και την εγχώρια ζήτηση από τον τομέα των εμπορεύσιμων στον τομέα των μη εμπορεύσιμων αγαθών το οποίο επιδεινώνει και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αφού τα εισαγόμενα εμπορεύσιμα αγαθά γίνονται πιο φθηνά.

Η αύξηση των τιμών, των εισοδημάτων και των δανειακών κεφαλαίων οδήγησε στην πραγματική αύξηση της ισοτιμίας και επίσης στην αύξηση των τιμών των μη εμπορεύσιμων αγαθών, αυτό έχει σαν συνέπεια την μετάδοση των υψηλών τιμών και στα εμπορεύσιμα αγαθά της οικονομίας τα οποία χάνουν την ανταγωνιστικότητά τους. Όλα τα παραπάνω οδηγούν σε πληθωριστικές πιέσεις, ανισορροπία του εξωτερικού εμπορίου της χώρας και γενικότερη εξασθένηση της οικονομικής ανάπτυξης (Τσαμαδιάς, 2014).

3.3.1.2 Κόστος Εργασίας ανά μονάδα προϊόντος

Ως κόστος εργασίας ορίζουμε το δείκτη συνολικής αποζημίωσης του εργαζομένου προς την παραγωγικότητα της εργασίας. Ο υπολογισμός του δίνεται από τον παρακάτω τύπο:

$$ulc^q = W_n / \left(\frac{q}{L}\right) \text{ όπου}$$

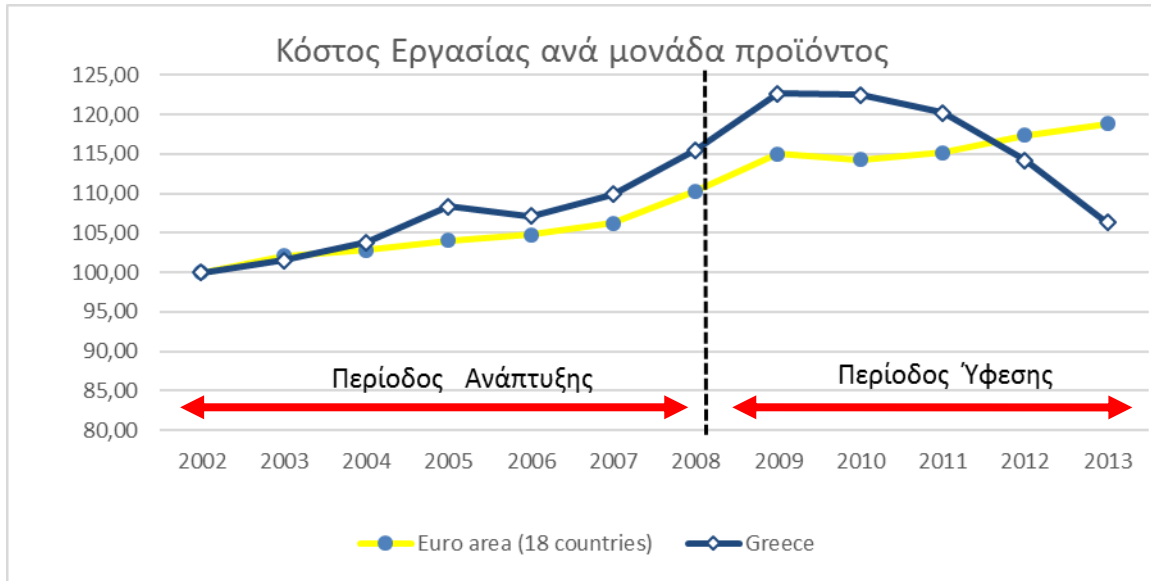
W_n είναι το συνολικό κόστος των εργαζομένων, q είναι το παραγόμενο προϊόν και L είναι ο αριθμός των εργαζομένων.

Αδιαμφισβήτητα μία αύξηση του κόστους εργασίας σε μία επιχείρηση ή ευρύτερα σε μία οικονομία μεγαλύτερη από ότι των ανταγωνιστών της συνήθως οδηγεί σε απώλεια ανταγωνιστικότητας, σμίκρυνση του μεριδίου της αγοράς και αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη της επιχείρησης – οικονομίας (Felipe & Kumar, 2011). Από την άλλη πλευρά βέβαια τα εμπειρικά δεδομένα δεν έχουν αποδείξει ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ αύξησης του εργασιακού κόστους και αύξησης του παραγόμενου προϊόντος. Αυτό ονομάζεται και το παράδοξο του Kaldor ο οποίος στην έρευνά του το 1978, εξετάζοντας την μεταπολεμική περίοδο, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι χώρες εκείνες οι οποίες είχαν τη μεγαλύτερη πτώση αναφορικά με την ανταγωνιστικότητα των τιμών (λόγω αύξησης του εργασιακού κόστους) είχαν και τη μεγαλύτερη αύξηση στο μερίδιο της αγοράς. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και ο Fagerberg (1996) για την περίοδο 1978 – 1994.

Η απώλεια της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας οφείλεται και στην αύξηση του ανά μονάδα προϊόντος εργασιακού κόστους. Δυστυχώς με την είσοδο της Ελλάδας στην ευρωζώνη το κράτος μπορούσε να δανεισθεί με πολύ χαμηλά επιτόκια το οποίο σε συνδυασμό με τις προσδοκίες των ατόμων για μελλοντική αύξηση των εισοδημάτων τους οδήγησε σε αύξηση της καταναλωτικής δαπάνης. Η αύξηση της κατανάλωσης βασίστηκε σε εξωτερικά δάνεια και σε μείωση της αποταμίευσης. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την επεκτατική πολιτική που ακολούθησαν οι εκάστοτε κυβερνήσεις ώθησαν σε άνοδο το μισθολογικό κόστος το οποίο επιδείνωσε την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Με το ξέσπασμα της κρίσης και την εφαρμογή των προγραμμάτων προσαρμογής παρατηρείται μία πτώση στο εργασιακό κόστος όπως είναι λογικό αφού υπήρξαν σημαντικές κυβερνητικές παρεμβάσεις ως προς τη μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, την κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας και τη μείωση του κατώτατου μισθού.

Διάγραμμα 3-26

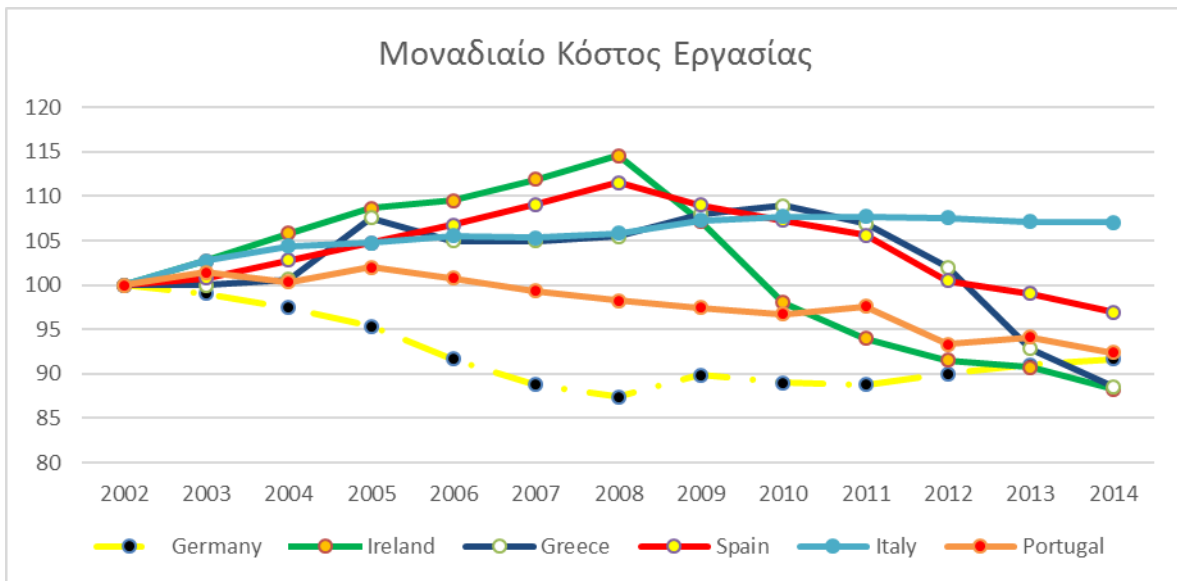
Κόστος Εργασίας ανά μονάδα προϊόντος

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 3-27

Κόστος Εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε σχέση με 35 κύριους Εμπορικούς Εταίρους

Πηγή: Ameco

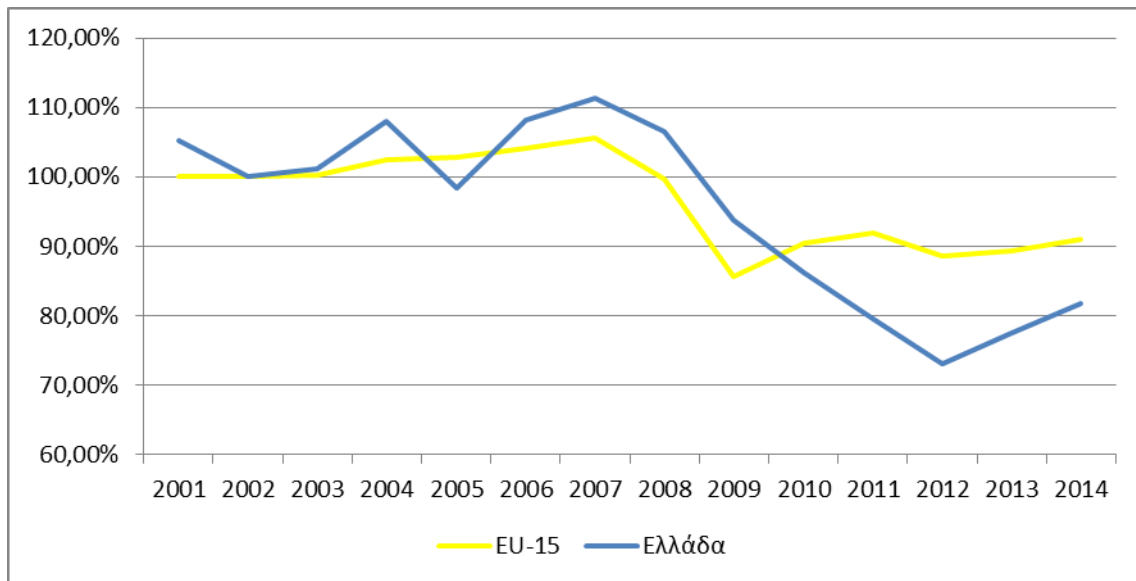
Όπως φαίνεται και από το διάγραμμα 2-25 οι μισθολογικές αυξήσεις δεν ήταν χαρακτηριστικό μόνο της ελληνικής οικονομίας κατά τα τελευταία 15 χρόνια αλλά όλων των χωρών της περιφέρειας. Αιτίας της αύξησης αποτέλεσαν τα χαμηλά επιτόκια με τα οποία ξεκίνησαν να δανείζονται οι χώρες του νότου και η Ιρλανδία με την είσοδό τους στην ευρωζώνη αλλά και εξαιτίας της διαδικασίας σύγκλισης (φαινόμενο Balassa – Samuelson) (Μαλλιάρopoulos, 2011). Παρά τη μείωση βέβαια του εργασιακού κόστους όπως θα δούμε

παρακάτω και στους διεθνείς δείκτες ανταγωνιστικότητας η επίδοσης της Ελλάδας δεν βελτιώθηκε και αυτό γιατί η ανταγωνιστικότητα δεν συνδέεται αποκλειστικά μόνο με την τιμή, το κόστος των συντελεστών παραγωγής (εργασίας) και τη συναλλαγματική ισοτιμία. Σπουδαίο ρόλο παίζει η τεχνολογία και η επένδυση σε αυτό τον τομέα, η γραφειοκρατία, το θεσμικό περιβάλλον, η εκπαίδευση, το ανθρώπινο δυναμικό κλπ. Επίσης όπως αναφέρει και ο Γιαννίτσης (2013) στην Ελλάδα το κόστος εργασίας αντιπροσωπεύει μόνο το 17,5% της συνολικής αξίας παραγωγής οπότε για να υπάρξει μία αισθητή μείωση στη τελική τιμή των προϊόντων θα πρέπει να υπάρξει μία πολύ μεγάλη μείωση των μισθών της τάξης του 30% για να μπορεί να προσφέρει αντίστοιχα μία μείωση στο κόστος παραγωγής γύρω στο 5,2% δεδομένου ότι οι άλλοι παράγοντες δεν θα αυξηθούν (ρευστότητα, επιτόκια, περιθώριο κέρδους). Τέλος αν τα παραπάνω συμπεράσματα σχετικά με το κόστος συνδυαστούν και με το ότι οι εξαγωγές της Ελλάδας όπως είδαμε και στο [Διάγραμμα 3-10](#) αποτελούν πολύ μικρό κομμάτι του ΑΕΠ τότε καταλαβαίνουμε ότι μόνο μέσα από τη μείωση του εργασιακού κόστους είναι σχεδόν ανέφικτο να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής ώστε να αυξηθούν οι εξαγωγές και μάλιστα σε βαθμό που να επηρεάσουν θετικά το ΑΕΠ.

Σχετικά με τη μείωση του εργασιακού κόστους ως κύρια αιτία ανόδου της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο και ο παράγοντας του περιθωρίου κέρδους. Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης μέρος της απώλειας της ανταγωνιστικότητας δεν οφειλόταν μόνο στην αύξηση του εργασιακού κόστους αλλά και του περιθωρίου κέρδους. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα η Ελλάδα μέχρι και τα πρώτο χρόνο της ύφεσης αύξαναν το περιθώριο κέρδους τους ταχύτερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, το οποίο όπως είναι λογικό συνέβαλε στην αύξηση των τιμών και στην επιβράδυνση της ανταγωνιστικότητας.

Διάγραμμα 3-28

Καθαρές Αποδόσεις επί του Καθαρού Κεφαλαιακού Αποθέματος (2002 = 100)

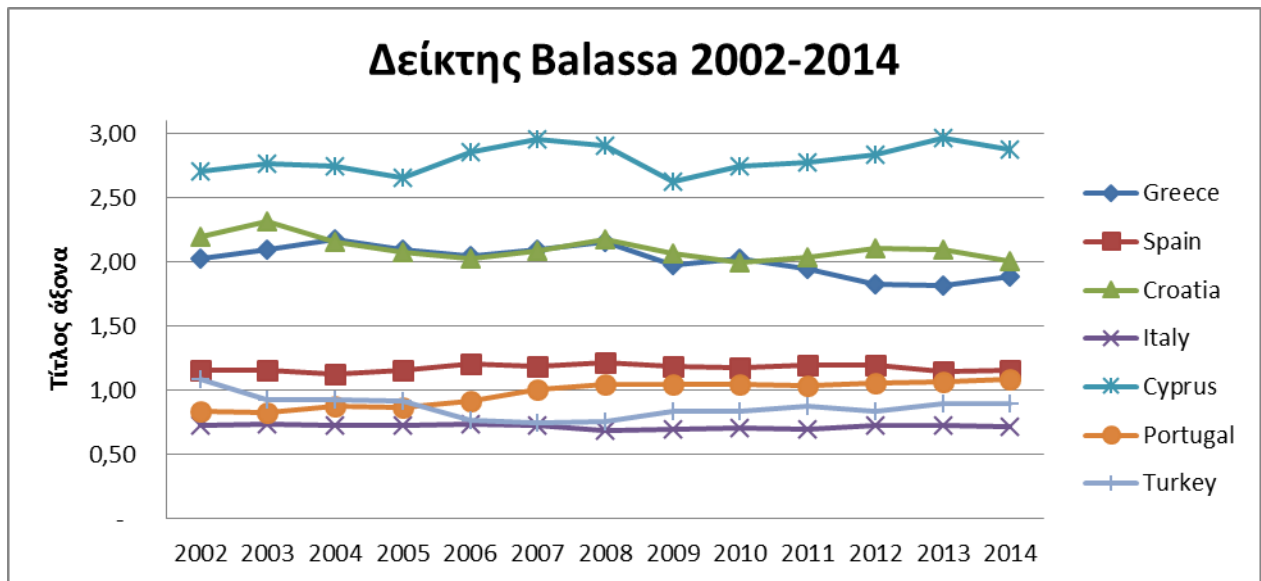

3.3.1.3 Δείκτες Αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος (Balassa- Εντάσεως Εμπορίου)

Στο παρών μέρος της εργασίας παρατίθενται ο δείκτης Balassa για τον κλάδο των υπηρεσιών σε σύγκριση με τους βασικούς ανταγωνιστές της Ελλάδας στον κλάδο του τουρισμού που είναι η Κύπρος, η Κροατία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Ιταλία και η Τουρκία. Το παραπάνω δείκτη προτείνει στο άρθρο του ο Μαλλιάρόπουλος (2011) με τη λογική ότι δεν γίνεται να συγκρίνεται η Ελλάδα στον κλάδο των υπηρεσιών με το σύνολο της Ευρωζώνης η με σύνολα χωρών με τις οποίες δεν είναι ανταγωνιστής. Στο παρακάτω διάγραμμα φαίνεται η πορεία δείκτη Balassa σε σχέση με τους έξι κύριους ανταγωνιστές. Όπως βλέπουμε η Ελλάδα έχει γενικά συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις άλλες χώρες του νότου στον κλάδο των υπηρεσιών παρότι τα τελευταία χρόνια έχει χάσει αρκετά από την ανταγωνιστικότητά της. Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι παρά τις μειώσεις των μισθών φαίνεται ότι ο δείκτης συνεχίζει να έχει καθοδική πορεία σε σύγκριση με τις άλλες χώρες. Ο δείκτης Vollrath μας δείχνει σε τι βαθμό εξαρτώνται οι εξαγωγές του συγκεκριμένου κλάδου από τις εισαγωγές και όπως βλέπουμε υπάρχει εξάρτηση των εξαγωγών από τις εισαγωγές. Η Ελλάδα βλέπουμε ότι έχει χάσει στο συγκριτικό πλεονέκτημα τα τελευταία χρόνια. Αυτό είναι ένα ακόμα πεδίο που θα πρέπει να βελτιωθεί η Ελλάδα και να προσπαθήσει οι εξαγωγές να μην είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τις εισαγωγές.

Διάγραμμα 3-29

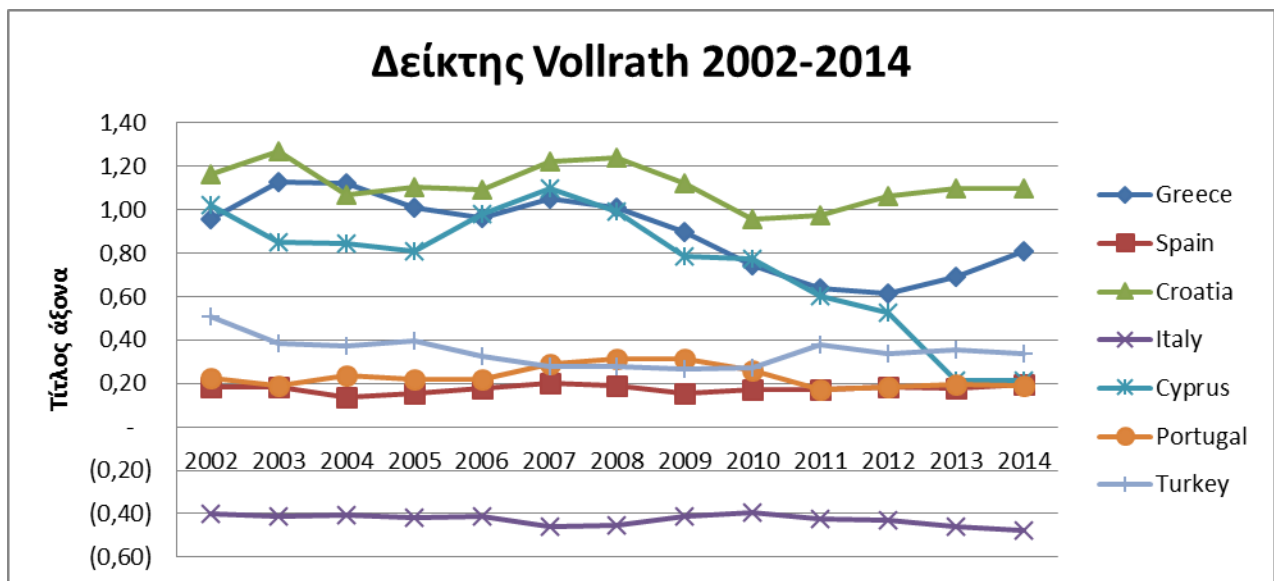
Δείκτης Balassa κλάδος Υπηρεσιών

Πηγή: Ameco και υπολογισμοί Συγγραφέα.

Διάγραμμα 3-30

Δείκτης Vollrath κλάδος Υπηρεσιών

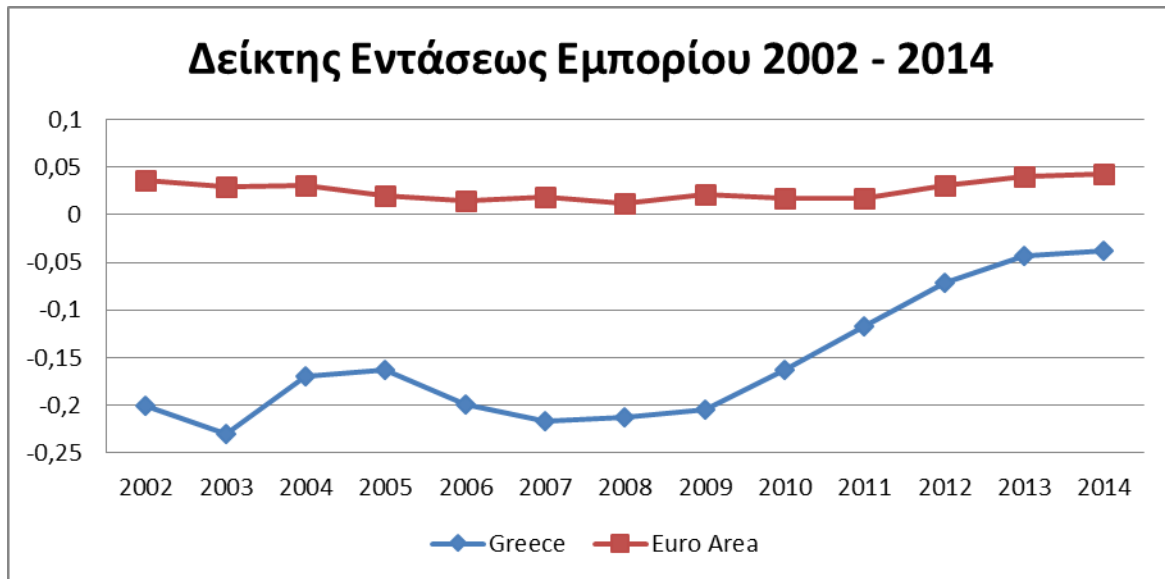

Πηγή: Ameco και υπολογισμοί Συγγραφέα.

Τέλος ο δείκτης εντάσεως εμπορίου που περιγράφεται στο διάγραμμα 3-31 δείχνει ότι τα τελευταία χρόνια υπάρχει βελτίωση στο δείκτη η οποία όμως οφείλεται κυρίως στη μείωση των εισαγωγών όπως έχουμε αναφέρει και προηγουμένως και όχι τόσο στη βελτίωση των εξαγωγών. Η υφεσιακή πολιτική που εφαρμόζεται έχει μειώσει τις επενδύσεις, τη ζήτηση και την παραγωγή.

Διάγραμμα 3-31

Δείκτης Εντάσεως Εμπορίου (Υπηρεσιών – Εμπορευμάτων)

Πηγή: Ameco και υπολογισμοί Συγγραφέα.

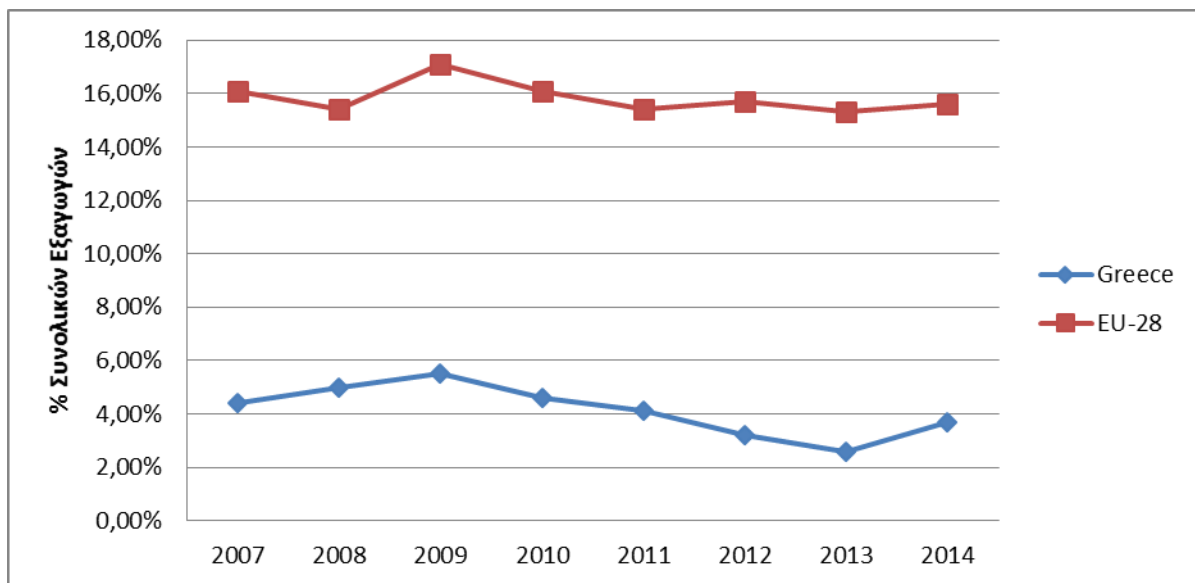
3.3.1.4 Δομή Ελληνικών Εξαγωγών ως προς την ένταση της τεχνολογίας

Για αρκετά χρόνια υπήρχε η πεποίθηση ότι η ανταγωνιστικότητα εξαρτιόταν αποκλειστικά από τις τιμές των αγαθών και από το κόστος των συντελεστών παραγωγής. Εμπειρικές μελέτες όπως απέδειξαν ότι η μείωση των τιμών και του μοναδιαίου κόστους εργασίας δεν σημαίνει και αυτόματη άνοδο των εξαγωγών (Kaldor, 1978; Kellman, 1983). Όπως αναπτύχθηκε και στο θεωρητικό μέρος η ανταγωνιστικότητα μιας χώρας ή ενός κλάδου εξαρτάται από πάρα πολλούς παράγοντες ένας εκ των οποίων είναι και η τεχνολογία. Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητα που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία είναι και απόρροια των χαμηλών σε όρους υψηλής τεχνολογίας εξαγωγίμων προϊόντων που διαθέτει. Αν δεν υπάρξει ένας παραγωγικός μετασχηματισμός προς κλάδους με προϊόντα που ενσωματώνουν υψηλή τεχνολογία θα είναι πολύ δύσκολο να αυξηθούν οι εξαγωγές ιδιαίτερα μάλιστα σε ανεπτυγμένες χώρες. Ένας λόγος για τον οποίο έχουν μειωθεί οι εξαγωγές προς ανεπτυγμένες χώρες και έχουν αυξηθεί σε αναπτυσσόμενες είναι και η απουσία παραγωγής αγαθών υψηλής τεχνολογία που ενσωματώνουν και υψηλή προστιθέμενη αξία. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα οι εξαγωγές προϊόντων υψηλής τεχνολογίας της Ελλάδας υπολείπονται κατά πολύ του ευρωπαϊκού μέσου όρου και των ανεπτυγμένων χωρών γενικότερα. Δυστυχώς τα χρόνια της υψηλής ανάπτυξης θα έπρεπε οι κυβερνήσεις να είχαν

προωθήσει προγράμματα που θα βοηθούσαν τη μεταβολή των εξαγωγίμων προϊόντων προς όφελος εκείνων με υψηλή τεχνολογία. Η μικρή αύξηση που παρατηρείται κατά τα έτη 2007-2009 οφείλεται κυρίως σε εισαγωγές από τρίτες χώρες και μετέπειτα εξαγωγή σε χώρες των Βαλκανίων το οποίο σημαίνει χαμηλή προστιθέμενη αξία και επιπλέον δεν βοηθούν ιδιαίτερα στην βελτίωση του ισοζυγίου αφού παράλληλα αυξάνουν και τις εισαγωγές (Αναστασάτος & Χαρδούβελης, 2014).

Διάγραμμα 3-32

Εξαγωγές Προϊόντων Υψηλής Τεχνολογίας (% Συνολικών Εξαγωγών)

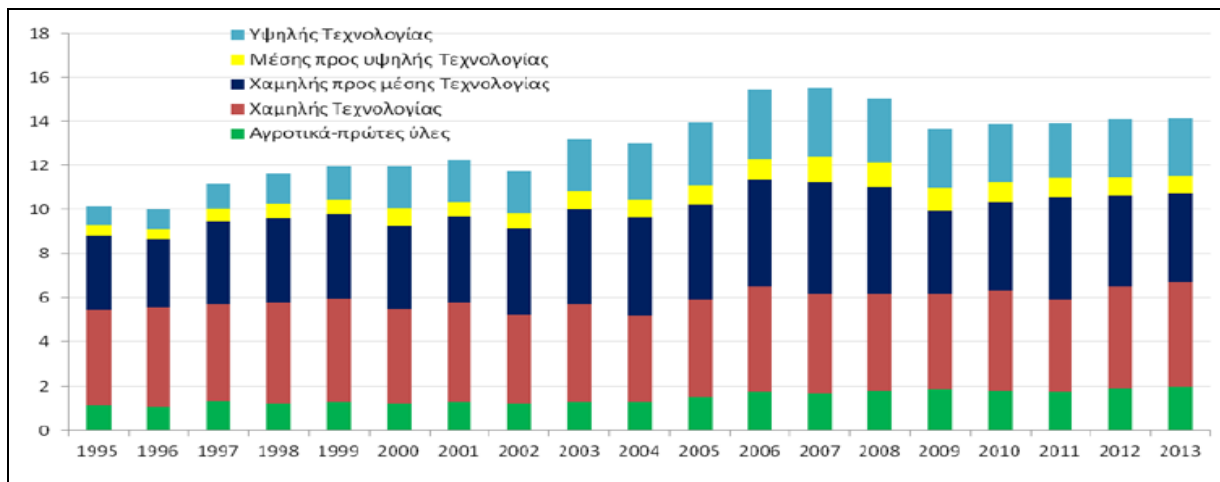

Πηγή: Eurostat

Σχετικά με την κατανομή των εξαγωγικών ειδών ως προς το δείκτη τεχνολογίας αναφέρονται και οι Ζωγραφάκης & Καστέλλη (2015) οι οποίοι τονίζουν ότι το παραγωγικό σύστημα της χώρας μας στηρίζεται σε βάσεις χαμηλής τεχνολογίας και τα προϊόντα που παράγουμε και εξαγούμε διακρίνονται από μειωμένη τεχνολογική ένταση. Βασιζόμενη στα δεδομένα του υποστηρίζουν ότι για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας δε θα πρέπει να στηρίζεται η χώρα αποκλειστικά στη μείωση του εργατικού κόστους και εσωτερικής υποτίμησης αλλά στη στροφή της σε αγαθά που ενσωματώνουν υψηλή τεχνολογία και τα οποία έχουν υψηλή προστιθέμενη αξία. Σε προϊόντα χαμηλής τεχνολογίας υπάρχουν άλλες χώρες με πολύ χαμηλό κόστος και τιμές όπως η Κίνα τις οποίες αδυνατεί η ελληνική οικονομία να ανταγωνιστεί.

Διάγραμμα 3-33

Εξαγωγές κατά κατηγορία προϊόντων 1995 – 2013 (σταθερές τιμές = 2010)

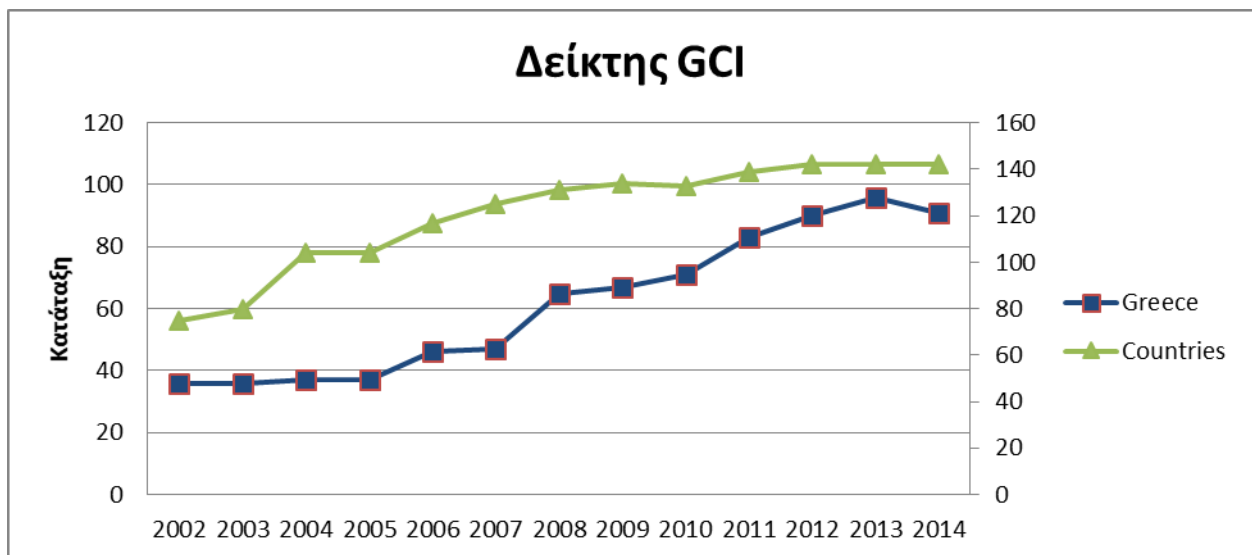
Πηγή: (Ζωγραφάκης & Καστέλλη, 2015)

3.3.1.5 Δείκτης ανταγωνιστικότητας GCI

Το παγκόσμιο οικονομικό φόρουμ δημοσιεύει τα τελευταία χρόνια (30) την έκθεση ανταγωνιστικότητας των χωρών. Ο δείκτης συνυπολογίζει μικροοικονομικούς και μακροοικονομικούς παράγοντες τους οποίους του χωρίζει σε 12 βασικούς πυλώνες, οι οποίοι αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, και από το συνολικό που θα συγκεντρώσουν οι χώρες στους πυλώνες ανταγωνιστικότητας βγαίνει η τελική κατάταξη. Ο κάθε πυλώνας περιλαμβάνει αρκετές μεταβλητές με διαφορετικό βάρος η κάθε μία ανάλογα με τη σημαντικότητά της. Από το εύρος των μεταβλητών που συμμετέχουν στο δείκτη γίνεται αντιληπτό η δυσκολία υπολογισμού του επιπέδου ανταγωνιστικότητας μιας χώρας. Στον παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται η πορεία της ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας σύμφωνα με τους διεθνείς οργανισμούς.

Διάγραμμα 3-34

Global Competitiveness Index 2002-2014

Πηγή: World Economic Forum

Όπως παρατηρούμε η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας από την ένταξή της στην ευρωζώνη μέχρι και το 2013 παρουσιάζει καθοδική τάση σύμφωνα με τη μέτρηση του παγκόσμιου οικονομικού φόρουμ. Οι πυλώνες που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη χειροτέρευση είναι το μακροοικονομικό περιβάλλον, το θεσμικό περιβάλλον, η ευελιξία στην αγορά εργασίας και η ανάπτυξη της χρηματοοικονομικής αγοράς. Δυστυχώς κατά την περίοδο της κρίσης εκτός από μείωση μισθών και κατάργηση των συλλογικών συμβάσεων τα οποία θα βελτιώσουν την ευελιξία στην αγορά εργασίας και την ελαστικότητα των μισθών δεν έχουν γίνει ουσιαστικές αλλαγές ως προς το θεσμικό πλαίσιο, την κατάργηση της γραφειοκρατίας, τη διαφθορά τα οποία σε συνδυασμό με την αδυναμία των τραπεζών να χρηματοδοτήσουν την ιδιωτική επένδυση, την τη συνεχόμενη αύξηση της φορολογίας και την πολιτική αστάθεια δεν ευνοούν τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Στο συγκεκριμένο σημείο αξίζει να αναφέρουμε και κάποια μειονεκτήματα του παραπάνω δείκτη όπως επισημαίνονται από τον Χρυσανθόπουλο (2013). Από τον υπολογισμό του συγκεκριμένου δείκτη προκύπτουν διάφορα μεθοδολογικά προβλήματα όπως η ποιότητα των πρωτογενών στοιχείων αφού πολλές μεταβλητές καθορίζονται από προσωπικές απαντήσεις ατόμων. Επίσης ο συγγραφέας προσθέτει δεν λαμβάνονται καθόλου υπόψη τα επίπεδα φτώχειας μια χώρας, το διαθέσιμο εισόδημα, το επίπεδο ανεργίας, τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας, την ασφάλεια στο εργασιακό περιβάλλον ή δείκτες που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος. Όλα τα παραπάνω όμως αποτελούν βασικούς παράγοντες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας μια οικονομίας.

Ένας άλλος δείκτης που κατασκευάζεται από την παγκόσμια τράπεζα και σχετίζεται με την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μιας χώρας είναι η ευκολία ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών (ease of doing business) που αξιολογεί μία σειρά παραμέτρων όπως η ευκολία του να δημιουργήσεις μία επιχείρησης, φορολογικοί συντελεστές, το πτωχευτικό δίκαιο, η προστασία των μετόχων, το διεθνές εμπόριο, αδειοδότηση, εφαρμογή συμβολαίων κλπ. Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε τη διαχρονική κατάταξη της Ελλάδας σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες του ΟΟΣΑ.

Πίνακας 3-8

Δείκτης Ease of Doing Business

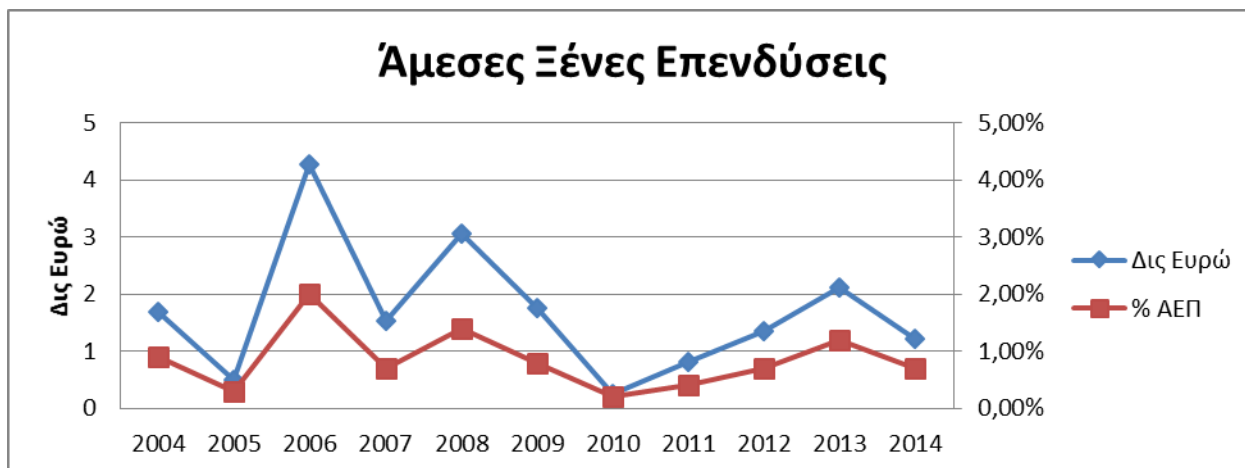
Χώρα - Κατάταξη	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ελλάδα	111η	109η	106η	96η	97η	109η	100η	78η	58η	60η

Πηγή: World Bank

Τα σοβαρά διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας που σχετίζονται με το θεσμικό περιβάλλον, την πολιτική αστάθεια, την ανυπαρξία ενός σταθερού φορολογικού συστήματος, την έλλειψη διαφάνειας, τη διαφθορά, τις ολιγοπωλιακές στρεβλώσεις κλπ αντανακλώνται και στις άμεσες ξένες επενδύσεις το επίπεδο των οποίων είναι και αυτό από τα χαμηλότερα της ευρωπαϊκής ένωσης και διοχετεύονται κυρίως στο λιανικό εμπόριο, στην αγορά εγχώριων επιχειρήσεων και γενικότερα σε υπηρεσίες προσανατολισμένες στην εσωτερική ζήτηση (Αναστασάτος & Χαρδούβελης, 2014).

Διάγραμμα 3-35

Άμεσες Ξένες Επενδύσεις % ΑΕΠ, 2004-2014

Πηγή: Eurostat, Τράπεζα της Ελλάδος

3.4 Συσχέτιση μεταξύ Ανταγωνιστικότητας - Παραγωγικότητας - Ανάπτυξης

Βασικό ερώτημα της παρούσας εργασίας ήταν η εξέταση του βαθμού συσχέτισης της παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας με την οικονομική ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Όπως είδαμε υπήρχαν περίοδοι της ελληνικής οικονομίας που ενώ οι δείκτες ανταγωνιστικότητας επιβραδύνοντας εντούτοις η εθνική οικονομία κατέγραφε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης. Το παραπάνω δεν αποτελεί φυσικά ένδειξη αρνητικής συσχέτισης αλλά μία καθυστέρηση στην εμφάνιση των συνεπειών. Η ψευδαίσθηση που κυριάρχησε τα πρώτα χρόνια εισόδου της χώρας στην ευρωζώνη ότι η οικονομία θα μπορούσε να αναπτύσσεται στηριζόμενη μόνο στην αύξηση της εγχώριας κατανάλωσης μέσω συνεχόμενου δανεισμού (ιδιωτικό – δημόσιο) κατέρρευσε αμέσως μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Τα συνεχή ελλείμματα τόσο στο εμπορικό ισοζύγιο όσο και στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, απόρροια της χαμηλής ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων, σε συνδυασμό με τα αυξημένα δημοσιονομικά ελλείμματα, λόγω της εφαρμοσμένης επεκτατικής πολιτικής, δυσχέραναν την ελληνική οικονομία και οδήγησαν τη χώρα σε ανεπίσημη χρεοκοπία το 2009 και στην ανάγκη αναζήτησης βοήθειας από τον τριμερή μηχανισμό στήριξης. Η πολιτική της εύκολης ανάπτυξης με μοχλό τα ελλείμματα και το χρέος δε δύναται να προσφέρει μία μακροπρόθεσμη βιώσιμη ανάπτυξη. Αυτό γίνεται φανερό αν συγκρίνουμε την Ελλάδα με τις υπόλοιπες χώρες του βορρά της ευρωζώνης, μαζί με την Ιρλανδία αλλά και αναδυόμενες χώρες από τον υπόλοιπο κόσμο που οι αυξημένες επιδόσεις στο ΑΕΠ στηρίζονται σε ένα ισχυρό παραγωγικό μοντέλο και σε αυξημένη ανταγωνιστικότητα. Αυτές οι χώρες υιοθέτησαν ένα εξωστρεφή μοντέλο ανάπτυξης

ενισχύοντας τα εμπορεύσιμα προϊόντα και τους ανταγωνιστικούς κλάδους της οικονομίας που εγγυόντουσαν αυξημένη παραγωγικότητα και υψηλή προστιθέμενη αξία. Επιπλέον εφάρμοσαν τις απαραίτητες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που έδωσαν ώθηση στην αγορά και στην ανάπτυξη των επιχειρήσεων σε διεθνές επίπεδο. Τέλος παρουσίασαν μία σταθερή μακροοικονομική πολιτική με περιορισμένα δημοσιονομικά ελλείμματα, σταθερό πληθωρισμό και δημόσιο χρέος. Τα παραπάνω καταδεικνύουν τη θετική συσχέτιση μεταξύ της παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής μεγέθυνσης.

4 Επίλογος - Συμπεράσματα

Η Ελλάδα βρίσκεται τα τελευταία χρόνια αντιμέτωπη με την χειρότερη οικονομική κρίση της μεταπολεμικής περιόδου. Δυστυχώς η κρίση δεν είναι μόνο οικονομική αλλά συνδυάζεται και με κρίση στο πολιτικό σύστημα, κρίση στο θεσμικό, στην εκπαίδευση και πρόσφατα έχει να διαχειριστεί και το τεράστιο ζήτημα του προσφυγικού. Όλα τα παραπάνω όπως ήδη αναλύσαμε αποτελούν μεταβλητές της ανταγωνιστικότητας μιας οικονομίας και συνεπώς αιτίες μείωσής της.

Οι παθογένειες της ελληνικής οικονομίας έχουν τις ρίζες τους δεκαετίες νωρίτερα. Όπως επισημαίνεται και από τον Τσαμαδιά (2014) με την είσοδο της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. υπήρξε μετασχηματισμός της επιχειρηματικότητας και από τον προστατευτισμό πέρασε στις επιδοτήσεις, οι οποίες δεν εκμεταλλεύτηκαν όπως θα έπρεπε και επιπλέον οδήγησαν και σε λάθος νοοτροπία. Αποτέλεσμα ήταν η συνεχής μείωση των εμπορεύσιμων αγαθών και η ταυτόχρονη αύξηση της εισαγόμενης κατανάλωσης. Αυξήθηκε επίσης κατακόρυφα η φοροδιαφυγή η οποία πηγάζει από τη μεγάλη μεσαία τάξη των αυτοαπασχολούμενων. Η ανάπτυξη που γνώρισε η ελληνική οικονομία στηρίχτηκε εξολοκλήρου στην επεκτατική δημοσιονομική πολιτική των κυβερνήσεων, στην αύξηση της εγχώριας κατανάλωσης η οποία οδήγησε στην αύξηση του δημόσιου χρέους και στη μείωση της αποταμίευσης. Οι όποιες προσπάθειες διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων ήταν αποσπασματικού χαρακτήρα και τις περισσότερες φορές οι συνθήκες λειτουργούσαν με αντίθετη φορά με αποτέλεσμα να μην ολοκληρώνονται στην πράξη. Υπήρχε απουσία πολιτικής βούλησης για ανάληψη πρωτοβουλιών εξάλειψης της λογικής του πελατειακού κράτους και συγκράτησης των δημοσίων δαπανών που μπορεί περιστασιακά να αύξαναν το ΑΕΠ της χώρας από την άλλη πλευρά όμως δεν οδηγούσαν στη πραγματική σύγκλιση της οικονομίας με τις ανεπτυγμένες χώρες αλλά στο δρόμο προς την πτώχευση (Παπαδημητρίου, 2014).

Με το ξέσπασμα της παγκόσμια κρίσης ήρθε και η απομυθοποίηση ορισμένων αντιλήψεων όπως ότι θα μπορούσε να συνεχίζεται η ανάπτυξη βασισμένη σε λανθασμένους πυλώνες (δανεισμό, εγχώρια κατανάλωση, επεκτατική δημοσιονομική πολιτική) και ότι η απλή συμμετοχής μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα επαρκούσε για να διορθώσει όλα τα δομικά προβλήματα της χώρας σαν ένας αυτόματος πιλότος χωρίς τη λήψη περαιτέρω μέτρων. Το τέλος των ψευδαισθήσεων δυστυχώς ήρθε με την είσοδό μας στον τριμερή μηχανισμό στήριξης. Ωστόσο μέχρι και σήμερα όλες οι πολιτικές εστιάζουν στο δημοσιονομικό τομέα και ελάχιστα στις μεταρρυθμίσεις που θα ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και της εξαγωγές. Σίγουρα η μείωση του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης, του εργασιακού κόστους και κατ' επέκταση των τιμών βελτιώνει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας όχι όμως στον βαθμό που απαιτείται για την έξοδο από την ύφεση και την επιστροφή σε βιώσιμους ρυθμούς ανάπτυξης. Όπως αναλύσαμε εκτενώς η μείωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου από το 2009 ήταν συγκυριακή και δεν στηρίχτηκε σε διαρθρωτικές αλλαγές που θα διόρθωνε τις ανισορροπίες στο ισοζύγιο. Η παραγωγική βάση της χώρας δεν έχει μετασχηματιστεί καθόλου και η βελτίωση του εξωτερικού ελλείμματος έχει επέλθει μέσω της μείωσης της κατανάλωσης και κυρίως λόγω της κατάρρευσης των επενδύσεων. Το τίμημα της εσωτερικής υποτίμησης το οποίο είναι πολύ ακριβό από άποψη κοινωνικού κόστους (απώλεια ΑΕΠ, εκτόξευση ανεργίας) έχει επιφέρει αποτελέσματα όχι όμως σε βαθμό που να εγγυώνται την έξοδο από την κρίση.

Το δομικό έλλειμμα της εξωτερικής ανταγωνιστικότητας απαιτεί διαρθρωτικές αλλαγές που θα οδηγήσουν σε μετασχηματισμό της παραγωγικής βάσης και στροφή σε προϊόντα που θα ενσωματώνουν υψηλή τεχνολογία και μεγάλη προστιθέμενη αξία. Επιπλέον πρέπει να υιοθετηθεί ένα σταθερό φορολογικό σύστημα, να μειωθεί η γραφειοκρατία και να δημιουργηθεί ένα φιλικό περιβάλλον προς το επιχειρείν ώστε να γίνει προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων στις οποίες υστερούμε. Το ζήτημα της εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από το πετρέλαιο οφείλει να απασχολήσει τις κυβερνήσεις και να παρθούν πρωτοβουλίες ώστε να μεταρρυθμιστεί το μοντέλο ανάπτυξης και η Ελλάδα να μην είναι πλέον η πιο ενεργοβόρα και πετρελαιοβόρα χώρας της ευρωζώνης. Σημαντικά βήματα θα πρέπει να γίνουν επίσης στο θέμα της έρευνας και ανάπτυξης και στη σύνδεση των πανεπιστημίων και της εκπαίδευσης με αυτό το τομέα.

Σήμερα λοιπόν η Ελλάδα βρίσκεται σε μία κρίσιμη καμπή της ιστορίας της. Τα βήματα που έχουν γίνει μέχρι στιγμής σίγουρα έχουν βελτιώσει κάποιους δείκτες δεν επαρκούν όμως σε καμία περίπτωση για την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας και την έξοδο από την ύφεση.

Αντί της στερείρας κριτικής για το ποια κυβέρνηση φέρεις τις μεγαλύτερες ευθύνες θα πρέπει να υπάρξει συντονισμένη προσπάθεια από όλους για την εφαρμογή των μείζονος σημασίας μεταρρυθμίσεων που θα διορθώσουν τις χρόνιες παθογένειες και θα βοηθήσουν τη φυγή προς τα εμπρός.

5 Βιβλιογραφία

Atkinson, R., 2013. *The Information Technology & Innovation Foundation*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www2.itif.org/2013-competitiveness-innovation-productivity-clearing-up-confusion.pdf>
[Πρόσβαση 18 02 2016].

Awokuse, T. O., 2007. Causality between exports, imports, and economic growth: Evidence from transition economies. *Economics Letters*, pp. 389-395.

Balassa, B., 1978. Exports and Economic Growth; Further Evidence. *Journal of Development Economics*, pp. 181-189.

Balassa, B., 1985. Exports, policy choices, and economic growth in developing countries after the 1973 oil shock. *Journal of Development Economics*, pp. 23-35.

Bank, W., 2016. *World Bank*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: http://wits.worldbank.org/WITS/WITS/TradeIndicatorsHelp/TradeOutcomes_Help.htm
[Πρόσβαση 29 02 2016].

Belke, A. & Dreger, C., 2013. Current Account Imbalances in the Euro Area: Does Catching up Explain the Development?. *Review of International Economics*, pp. 6-17.

Benedictis, L. & Tamberi, M., 2001. A Note on the Balassa Index of Revealed Comparative Advantage. *Working Paper*, pp. 1-37.

Blanchard, O. & Giavazzi, F., 2002. Current Account Deficits in the Euro Area: The End of the Feldstein-Horioka Puzzle?. *Brookings Papers on Economic Activity*, pp. 147-209.

Danchev, S. & Μανιάτης, Γ., 2014. *Ο Κλάδος της Διύλησης Πετρελαίου στην Ελλάδα: Συμβολή στην Οικονομία και Προοπτικές*, Αθήνα: IOBE.

ECB, 2016. <http://sdw.ecb.europa.eu>. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

http://sdw.ecb.europa.eu/browseSelection.do?DATASET=0&REF_AREA=262&node=bbn4864

[Πρόσβαση 10 02 2016].

Edmund, P., 1961. The Golden Rule of Accumulation Q: A Fable for Growthmen. *American Economic Review*, pp. 631-643.

Esfahani, H. S., 1991. Exports, imports, and economic growth in semi-industrialized countries. *Journal of Development economics*, pp. 93-116.

EUROSTAT, 2015. <http://ec.europa.eu>. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tipsau10&language=en>

[Πρόσβαση 07 02 2016].

EUROSTAT, 2015. *International trade in goods*, s.l.: EUROSTAT.

EUROSTAT, 2016. *EUROSTAT*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/web/table/description.jsp>

[Πρόσβαση 20 02 2016].

EUROSTAT, 2016. <http://ec.europa.eu>. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

explained/index.php/Balance_of_payment_statistics/el#.CE.99.CF.83.CE.BF.CE.B6.CF.8D.CE.B3.CE.B9.CE.BF.CF.84.CF.81.CE.B5.CF.87.CE.BF.CF.85.CF.83.CF.8E.CE.BD.CF.83.CF.85.CE.BD.CE.B1.CE.BB.CE.BB.CE.B1.CE.B3.CF.8E.CE

[Πρόσβαση 15 02 2016].

Fagerberg, J., 1996. Technology and Competitiveness. *The Economic Journal*, pp. 355-374.

Feder, G., 1982. On exports and economic growth. *Journal of Development Economics*, pp. 59-73.

Felipe, J. & Kumar, U., 2011. *Unit Labor Cost in the Eurozone: The competitive Debate Again*, New York: Levy Economic Institute of Bard College.

Giavazzi, F. & Spaventa, L., 2010. *Why the current account may matter in a monetary union: Lessons from the Financial Crisis in the Euro Area*, London: Center for Economic Policy Research.

Grossman, G. M. & Helpman, E., 1992. Innovation and Growth : Technological competition in the global economy. *MIT press*.

Harrison, A., 1996. Openness and growth: A time-series cross-country analysis for developing countries. *Journal of development economics*, pp. 419-447.

Helpman, E. & Krugman, P. R., 1985. Market Structure and Foreign Trade. *MIT Press*.

Hinloopen, J., 2000. On the Empirical Distribution of the Balassa Index. *Review of World Economics*, pp. 1-50.

IMD, 2016. *IMD World Competitive Center*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.imd.org/wcc/wcy-world-competitiveness-yearbook>

[Πρόσβαση 18 02 2016].

IMF, 2012. *Greece: Request for Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility - Staff Report; Staff Supplement; Press Release on the Executive Board Discussion*, Washington, D.C.: IMF.

Ingram, J. C., 1973. The case for European Monetary Integration. *Essays in International Finance*.

Kaldor, N., 1978. The Effects of Devaluations on Trade in Manufactures. *in further essays on applied economics*.

Katraklidis, C. & Trachanas, E., 2011. Has the accession of the Greece in the EU Influenced the Dynamics of the Country's "Twin Deficits"? An empirical Investigation. *European Research Studies*, pp. 45-54.

Kellman, M., 1983. Relative Prices and International Competitiveness: An empirical Investigation. *Empirical Economics*, pp. 125-138.

Kotios, A., Pavlidis, G. & Galanos, G., 2011. Greece and the Euro: The Chronicle of an Expected Collapse. *Intereconomics*, pp. 263-269.

Kravis, I. B., 1970. Trade as a handmaiden of growth. Similarities between the nineteenth and twentieth centuries.. *Economic Journal*, pp. 850-872.

- Mankiw, G., 2002. *Μακροοικονομική Θεωρία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Michalopoulos, C. & Jay, K., 1973. Growth of exports and income in the developing world: A neoclassical view. *A.I.D. Discussion Paper no. 28*.
- Moreno-Badia, M., Traa, B. & Velculescu, D., 2009. *Greece Selected Issues*, Washington, D.C.: IMF.
- OECD, 2001. *OECD*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.oecd.org/std/productivity-stats/2352458.pdf>
[Πρόσβαση 25 02 2016].
- OECD, 2016. *OECD.stat*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=MEI_TRD&lang=en#
[Πρόσβαση 10 02 2016].
- Porter, M., 1990. *Harvard Business Review*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations/ar/1>
[Πρόσβαση 18 02 2016].
- Rodrik, D., 1999. *The new global economy and developing countries: Making openness work.*, Washington, DC: Overseas Development Council.
- Ruscher, E. & Wolf, G., 2009. *External Rebalancing is not just an exporters' story: real exchange rates, the non tradable sector and the euro*, Brussels: European Commission.
- Sollow, R., 1956. A contribution to the theory of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, pp. 65-94.
- Vollrath, T., 1991. A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, pp. 265-280.
- WEF, 2014. *World Economic Forum*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
[Πρόσβαση 28 02 2016].
- Αγναντόπουλος, Ε. & Ευστρατόγλου, Α., 2015. *Προς μια μακρόπνοη εξαγωγική πολιτική*, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΣΕ.
- Αθανασίου, Έ. & Κανελλόπουλος, Ν., 2014. *Συγκριτικά Πλεονεκτήματα της Ελληνικής Οικονομίας: 2008 - 2012*, Αθήνα: ΚΕΠΕ.
- Αναστασάτος, Τ. & Χαρδούβελης, Γ., 2014. Η μακροοικονομική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. *Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής*, 02, pp. 97-120.
- Αναστασάτος, Α., 2011. *Η εξωτερική ανισορροπία της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα: Ελληνική Ένωση Τραπεζών.
- ΓΙΑΝΝΙΤΣΗΣ, Τ., 2013. *Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΛΙΣ.

Δαφέρμος, Γ. & Νικολαΐδη, Μ., 2012. *Πως μπορεί να βελτιωθεί το εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας;*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Ελλάδος, Τ. τ., 2008. *Νομισματική Πολιτική*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Ελλάδος, Τ. τ., 2015. <http://www.bankofgreece.gr>. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<http://www.bankofgreece.gr/Pages/el/Statistics/externalsector/balance/commercial.aspx>

[Πρόσβαση 08 02 2015].

Ελλάδος, Τ. τ., 2016. *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2015*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

ΕΛΣΤΑΤ, 2016. <http://www.statistics.gr>. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.statistics.gr/el/overview>

[Πρόσβαση 08 02 2016].

ΕΛΣΤΑΤ, 2016. <http://www.statistics.gr/>. [Ηλεκτρονικό]

Available at: [http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL30/-](http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL30/)

[Πρόσβαση 08 02 2016].

ΕΛΣΤΑΤ, 2016. *Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ*, ΑΘΗΝΑ: ΕΛΣΤΑΤ.

Ζωγραφάκης, Σ. & Καστέλλη, Ι., 2015. *Είναι Αλήθεια ότι η μείωση του μισθολογικού κόστους αρκεί για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας;*, Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ.

Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2011. *Η απώλεια της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/syllogikostomos/20-e%20MALLIAROPOULOS%20359-376.pdf>

[Πρόσβαση 20 02 2016].

Μαλλιαρόπουλος, Δ. & Αναστασάτος, Τ., 2011. *Ανταγωνιστικότητα, Εξωτερικό Έλλειμμα και Εξωτερικό Χρέος της Ελληνικής Οικονομίας*, Αθήνα: Eurobank Research.

Μαριόλης, Θ. & Παπούλης, Κ., 2010. *Δυναμική του Χρέους, Δίδυμα Ελλείμματα και διεθνής Ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής Οικονομίας*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://mpira.uni-muenchen.de/23173/1/MPRA_paper_23173.pdf

[Πρόσβαση 10 02 2016].

Οικονόμου, Γ., Σαμπεθάι, Ι. & Συμιγιάννης, Γ., 2010. *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Παπαδημητρίου, Π., 2014. Ονομαστική σύγκλιση της Ελλάδας με τα κριτήρια της ΟΝΕ. Πορεία χωρίς διαρθρωτικές αλλαγές και με απώλεια ανταγωνιστικότητας. Στο: Σ. Ρουκανάς & Π. Σκλιας, επιμ. *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 - 2010*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη ΑΒΕ, pp. 54-65.

Ρουκανάς, Σ. & Σκλιας, Π., 2014. *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000-2010*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη Α.Ε..

Σκλιάς, Π. & Μαρής, Γ., 2014. Τα κριτήρια σύγκλισης στην ΟΝΕ και η εικόνα της Ελλάδας: Οι δεκαετίες του 1980 και του 1990. Στο: Σ. Ρουκανάς & Π. Σκλιάς, επιμ. *Η ελληνική Πολιτική Οικονομία: 2000-2010*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη Α.Ε., pp. 33-53.

Τσαμαδιάς, Κ., 2014. Ο ρυθμός μεγέθυνσης της Οικονομίας, το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος κατά τις διακυβερνήσεις της μεταπολεμικής περιόδου : Συγκριτική αξιολόγηση. Στο: Σ. Ρουκανάς & Π. Σκλιάς, επιμ. *Η Ελληνική Πολιτική Οικονομία 2000 - 2010*. Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη Α.Ε., pp. 96-134.

Τσουλφίδης, Λ., 2013. *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*. Τρίτη επιμ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Χρυσανθόπουλος, Σ., 2013. *Ο Δείκτης Ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum: Μια κριτική προσέγγιση*, Αθήνα: ΙΝΕ ΓΣΕΕ.